

Miskolci Jogi Szemle a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Nagy Zoltán, habil.

A szerkesztőbizottság titkára: Dr. Angyal Zoltán, dr. habil.

A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Barzó Tímea, PhD; Dr. Csák Csilla, dr. habil.; Dr. Erdős Éva, PhD; Dr. Koncz Ibolya Katalin, PhD; Dr. Paulovics Anita, dr. habil.; Dr. Róth Erika, dr. habil.; Dr. Nagy Adrienn, PhD; Dr. Gedeon Magdolna, PhD; Dr. Váradi Erika, PhD; Dr. Wopera Zsuzsa, dr. habil.

OJS-szerkesztő: Dr. Pusztahelyi Réka, PhD

A Tanácsadó Testület tagjai Dr. Angyal Zoltán, dr. habil. (ME); Dr. Asztalos Zsófia PhD; Dr. Balogh Elemér, dr. habil. (SZTE); Dr. Balogh Zsolt György, PhD (BCE); Dr. Barta Judit, dr. habil. (ME); Dr. Barzó Tímea, dr. habil. (ME); Dr. Bárd Károly, dr. habil. (CEU); Dr. Bócz Endre, PhD (KGRE); Dr. Csécsy György, dr. habil. (DE); Dr. Deák Dániel, dr. habil. (BCE); Dr. Farkas Akos, dr. habil. (ME); Dr. Földi András, dr. habil. (ELTE); Dr. Gedeon Magdolna, PhD (ME); Dr. Görgényi Ilona, dr. habil. (ME); Dr. Holló András, PhD (ELTE); Dr. Jacsó Judit, dr. habil. (ME); Dr. Jakab Éva dr. habil. (SZTE); Dr. Józsa Zoltán, dr. habil. (SZTE); Dr. Kajtár István, professor emeritus (PTE); Dr. Karácsony András, dr. habil. (ELTE); Dr. Károlyi Géza, PhD (DE); Dr. Kerezsi Klára, DsC (ELTE); Dr. Király Tibor, DsC (ELTE); Dr. Kormos Erzsébet, PhD (ME); Dr. Kovács Péter, DsC (ME); Dr. Lévy Miklós, dr. habil. (ELTE); Dr. Lévyiné dr. Fazekas Judit dr. habil. (SZIE); Dr. Lőrincz József, PhD (ELTE); Dr. Mátyás Imre, PhD (ME); Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dr. habil. (KGRE); Dr. Mezey Barna, dr. habil. (ELTE); Dr. Nagy Ferenc, dr. habil. (SZTE); Dr. Nagy Marianna, PhD (ELTE); Dr. Nochta Tibor, dr. habil. (PTE); Dr. Nyitrai Péter, PhD (ME); Dr. Papp Tekla, dr. habil. (NKE); Dr. Pásztorné dr. Erdős Éva, PhD (ME); Dr. Prugberger Tamás, DSc (ME); Dr. Rácz Zoltán, PhD (ME); Dr. Sántha Ferenc, PhD (ME); Dr. Sály Pál, dr. habil. (ME); Dr. Simon István, PhD (ELTE); Dr. Stipta István, dr. habil. (KGRE); Dr. Szabadfalvi József, DsC (DE); Dr. Szabó Imre, dr. habil. (SZTE); Dr. Szabó István, dr. habil. (PPKE); Dr. Szabó Miklós dr. habil. (ME); Dr. Takács Albert, dr. habil. (NKE); Dr. Takács Péter, dr. habil. (SZIE); Dr. Torma András, dr. habil. (ME); Dr. Tóth Mihály, dr. habil. (PTE); Dr. Várnay Ernő, dr. habil. (DE).

A szerkesztőbizottság Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar H-3515 Miskolc–Egyetemváros www.mjsz.uni-miskolc.hu E-mail: jogi.szemle@gmail.com

Kiadja Egyetemi Kiadó, Miskolc

HU ISSN 1788-0386

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

19. évfolyam

2024

2. szám

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
19. évfolyam (2024) 2. szám

Tanulmány

Barta Judit:

Pars pro toto (rész az egész helyett): Novotni Zoltán ma is mértékadó tudományos megállapításai a társasági jog területén 9

Csák Csilla:

In memoriam Prof. Dr. Novotni Zoltán - Az agrárjogi dogmatika megalapozásának úttörője 24

Harsányi Gyöngyi:

A részvénytársaságok jogi szabályozásának változásai 1993-2023......32

Leszkoven László:

Jogrend vagy jogi rendetlenség? Időszerű kalandozások időtálló gondolatok körül44

Miskolci Bodnár Péter:

Pacta sunt servanda – clausula rebus sic stantibus. A szerződéskötés körülmények változására reagáló jogintézmények 56

Prugberger Tamás

Elméleti vita arról, hogy kinek a kezdeményezésére jön létre a biztosítási szerződés, valamint hogy konszenzuális vagy reál szerződés-e?.....70

Pusztahelyi Réka:

Rendhagyó recenzió Prof. Dr. Novotni Zoltán 'A gépjármű üzembentartói felelősség néhány problémája' című cikkéhez77

Ujváriné Antal Edit:

Novotni Zoltán gondolatainak továbbhatása a biztosítási jogban – az európai jogfejlődés sodrásában.....90

Vékás Lajos:

Tíz éves a Polgári Törvénykönyv.....112

Prof. Dr. Novotni Zoltán 1993. novemberében, 63 évesen hagyott itt minket. Ennek a szomorú eseménynek a csendes, de bensőséges megemlékezése zajlott 2023. november 10-én, 30 év távlatából a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának betonból emelt falai között, amelyeket Ő úgy szeretett és hatott át magával ragadó személyiségével.

Novotni Zoltán professzor átlagot meghaladó tempóban, egy évtized alatt tört a magasba, így életútjára különösen igaz az a gondolat: „Nem az számít hány éves vagy, hanem hogy mennyi élet van az éveidben.”¹

Gyakorló jogászként kapcsolódott be az oktatásba, 1973-tól az ELTE Jogi Továbbképző Intézetének külső munkatársaként, majd címzetes egyetemi docensként az ELTE Jogi Kara Miskolcra kihelyezett levelező tagozatán.

A miskolci jogászképzés elindításának egyik fő szervezője volt az akkor még Nehézipari Műszaki Egyetemenként működő intézményben, a kar 1981-ben alakulhatott meg.

Hamarosan, 1982-ben kandidátusi tudományos fokozatot szerzett, egyetemi docensi és polgári jogi tanszékvezetői kinevezést kapott, 1986-ban megszerezte az állam- és jogtudomány doktora címet, egyetemi tanár lett, 1988-tól, az általa megszervezett, Civilisztikai Tudományok Intézetének igazgatója. Egy évvel később, 1989-ben rektorhelyettesi kinevezést kapott, 1991-ben pedig jogi kar dékánjává választották. Nevéhez fűződik a jogászképzés öt évesre történő bővítése. Sokirányú és komoly tisztségeit nem csak viselte, hanem el is látta mindenki javára.

Emberismerete, hatodik érzéke segítette a kar és a Civilisztikai Tudományok Intézete oktatóinak kiválasztásában, sorra gyűjtötte maga köré a legtehetségesebb fiatal civilistákat, akiknek aztán végig fogta a kezét. A megalakulástól munkatársai Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter, Fazekas Judit, majd Bíró György, Kenderes György, Csécsy György, Ujváriné Antal Edit, hozzájuk csatlakoztak Prugberger Tamás, Török Gábor, Rácz Zoltán, Csák Csilla, Szabó Marianna és még sokan mások.

Novotni Zoltán dékáni vezetése alatt, 1993-ban indult a PhD képzés, amelyet, mint újfajta tudományos doktori fokozatot a felsőoktatási törvény vezetett be. Megszervezte a doktori iskolát, kilenc alprogramra jelentkezhetek a tudományos fokozat megszerzését célként maguk elé tűző pályázók, „A biztosítási szerződési jogviszony dogmatikai rendszere, különös tekintettel a felelősségbiztosításokra” című alprogram vezetését maga vállalta, amelyben e sorok írója doktorhallgatója lett.

¹ Lerch István Erkel Ferenc-díjas magyar dalszerző, zongorista, énekes

Elkötelezett volt az igényes és magasszínvonalú oktatás mellett, nem csak a száraz joganyagról szóltak előadásai, tapasztalatait, a mindennapok jogilag releváns történéseit is megosztotta a hallgatósággal. „Teltházás” előadásait sodró tempóban, magával ragadóan, teljes átéléssel tartotta, nem lehetett nem figyelni Rá.

Jellegzetes alakja nap nap után bukkant fel az előadások közötti szünetekben a jogi kar első emeleti nyitott folyosóján, ahonnan letekintve az előadókban kiözönlő nyüzsgő tömegekre, szemmel tartotta diákjait és kollégáit.

Tudományos publikációit számtalan formában (könyv, tankönyv, jegyzet, cikkek, tanulmányok, kéziratok) nyitott szemmel, praxisorientáltan, ugyanakkor alapos kidolgozottsággal és több jogterületen, témakörben jelentette meg, magyar és idegen nyelven. Kimagasló szakértője volt a szerződési, kártérítési jognak – azon belül is különösen a biztosítási jognak –, a társasági jognak, de elismertséget szerzett környezetvédelem és agrárjog területén is.

Tevékenyen vett részt a szakmai közéletben, amibe önzetlen módon a körülötte lévőket is bevonta. Oktatói, tudományos és vezetői pályafutásának is erős érzelmi gyökerei voltak, amelyek kisugároztak a körülötte lévőkre.

Ahogy Gáspárdy László professzor fogalmazott 60. születésnapján: „Pálnak, a tarsuszának a szelleme reinkarnálódott benne, aki mindenkinek a mindene akart lenni.” Ő a kar, intézet és tanszék kollégáinak nem dékán úr, igazgató úr, professzor úr, hanem „Zoli bácsi” volt, ami kifejezi azt az emberi közvetlenséget, sokszor túlzó atyai törődést, amit mások iránt tanúsított. Nem csak az oktatói, tudományos előmenetel tekintetében lehetett Rá számítani, hanem ösztöndíjak, publikációk, konferencián való részvétel támogatása terén is, sokak számára segített munkát, másodállást, gyakorlati tapasztalatokat szerezni.

Jelen szerény kiadvány Rá emlékezik, Róla szól, Érte gondolkodik. A szerzők között pályatársak, közvetlen kollégák és tanítványok vannak, akik az emlékülésen jelen voltak. Sajnos e kompánia évről évre egyre „karcsúbb”, de mi, akik maradtunk, szívünk mélyéből őrizzük emlékének lángját, a kiváló példát, amely 30 év távlatából is átmelegít, összehoz Bennünket.

Barta Judit

In memoriam Novotni Zoltán professzor

Novotni Zoltán életének és szakmai életútjának utolsó 12 évét a jogi felsőoktatásnak és a jogtudomány művelésének szentelte. A szűkre szabott akadémiai életszakasz alatt professzor úr szinte mindent elért, ami az akadémiai pályán elérhető és ha a sors nem szabja ilyen szűkre a földi életét bizonyosan meghatározó szerepet játszott volna a jogrendszer átalakítását célzó folyamatokban, különösen a Polgári Törvénykönyv re-kodifikációjában. Az egyetemi életpályája jelentette a szakmai és tudományos kiteljesedés időszakát számára, ami bővelkedett tudományos és oktatói és oktatásirányítói sikerekben.

A felelősségbiztosítás témájában írt kandidátusi disszertációját 1981-ben védte meg. A szerződési jog új jelenségei iránti tudományos érdeklődését mutatja, hogy öt évvel később, 1986-ban a Gazdaságszervező szerződésekről írt disszertációjának sikeres megvédésével az állam-és jogtudomány akadémiai doktora lett. Mindeközben rengeteget publikált, irányította azt a team-munkát, aminek eredményeképpen miskolci Polgári Jogi Tanszék oktatóinak közreműködésével a jogrendszer változását követő egyetemi tankönyvek, jegyzetek, oktatási segédanyagok sora készült el.

A széles látókörrel, lenyűgöző jogtudományi és irodalmi műveltséggel, gyakorló jogásként szerzett hatalmas tapasztalattal rendelkező jogtanár tudása, értékrendje, személyisége és nem utolsó sorban fiatalos lelkesedése minta volt számunkra, akiknek oktatói és tudományos pályája a miskolci jogi karon és a miskolci jogi karról indult. Novotni professzor iskolateremtő és tanszékalapító eredményeit mutatja, hogy a tanszék alapításkori oktatói gárdájából mindannyian - Jobbágyi Gábor, Török Gábor, Bíró György, Csécsy György, Miskolczi Bodnár Péter és jómagam is - a polgári jog professzorai lettünk. Tanszéki, kari, egyetemi vezetőként maximálisan támogatta a fiatal oktató-kutató nemzedéket, nem letörte, hanem szárnyakat adott a kiteljesedéshez. A rábízott közösséget mindig a jó gazda gondosságával és szeretetével vezette, ami hozzájárult ahhoz, hogy ne csak erős szakmai, de emberileg is egymásra odafigyelő, baráti közösség legyünk.

Túlzás nélkül állíthatom, hogy szakmai életpályám alakulásában az 1981-1993 közötti több mint 10 év, melyet a Zoli vezetett Polgári Jogi Tanszék oktatójaként eltöltöttem, meghatározó jelentőségű volt. Megtiszteltetés volt számomra, hogy bizonyos értelemben Zoli nyomdokaiba léphettem és Őt, valamint Gáspárdy László professzort követően magam is vezethettem az általa alapított Civilisztikai Intézetet.

A Novotni professzortól tanult vezetési habitus, szakmai és emberi hozzáállás kutatói, oktatói és a különböző intézményekben betöltött vezetői megbízatásaim során mintául szolgáltak számomra és bízom benne, hogy átugrottam az általa magasra emelt léccet.

Fazekas Judit

Pars pro toto (rész az egész helyett): Novotni Zoltán ma is mértékadó tudományos megállapításai a társasági jog területén

Barta Judit*

Novotni Zoltán professzor néhány év alatt is olyan gazdag tudományos életművet alkotott, ami akár évtizedeket is kitölthetne. A hazai modern társasági jogi kodifikáció elindulásával, abba bekapcsolódva, több területen és elmélyülten foglalkozott a társasági joggal. Jelen írás célja nem az elért társasági jogi témájú tudományos eredményeinek összefoglalása, ezt már Miskolczi Bodnár Péter megtette¹, hanem e helyett, olyan jogkérdések fókuszba állítása (a társasági jog és polgári jog kapcsolata, a társasági jog helye a Ptk.-ban, a társasági szerződés jogi természetű, a vezető tisztségviselők kárfelelőssége), amelyeket a professzor az elsők között vizsgált, és amelyek később az élénk szakmai eszmecsere középpontjába kerültek, eredményükben megerősítve a professzor meglátásait. Előrelátó bölcsességét bizonyítsák most e részek az egész helyett.

Kulcsszavak: társasági jog, a polgári törvénykönyv kodifikációja, társasági szerződés, ügyvezetés, vezető tisztségviselők kártérítési felelőssége

Pars pro toto (part taken for the whole): the yet standard academic findings of Zoltan Novotni in the field of company law

Even in just a few years, Professor Zoltan Novotni has established a rich scientific life-work that could span decades. With the start of the modern codification of company law in Hungary, he was engaging with it, and he became involved in the codification of company law in several areas and dealt with it in depth. The purpose of this paper is not to summarise the academic achievements of Novotni's work on company law, as Peter Miskolczi Bodnar has already concluded it, but to focus on legal issues i.e. the relationship between company law and civil law, the place of company law in the Civil Code, the role of the law of companies in the Civil Code, the legal nature of the company contract, the liability of directors and officers. These were of which the professor was one of the first to examine and which later became the focus of lively professional debate, confirming the professor's insights. These parts taken for the whole his life-work will now demonstrate his forward-thinking wisdom.

Keywords: company law, codification of the Civil Code, company contract, management, liability for damages of executive officers

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Kereskedelmi Jogi Tanszék. Félállású egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék.

¹ MISKOLCZI BODNÁR Péter: A társasági jog kérdései egy életmű tükrében. In: Gáspárdy László – Prugberger Tamás – Bíró György (szerk.): Ünnepi Tanulmányok Novotni Zoltán professzor 60. születésnapjára, Miskolc, Miskolci Egyetem, 1991., 235-246.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.9>

1. A társasági jog és a polgári jog kapcsolata

Novotni Zoltán professzor még a rendszerváltást megelőzően, a szocialista piacgazdaság időszakában, a gazdasági társaságokról szóló 1986. évi VI. törvény (első Gt.) elfogadása kapcsán kezdett el jövőbe mutató módon, dogmatikai megközelítésben gondolkodni a társasági jog jogrendszerben történő elhelyezéséről, ezentúl, annak kodifikálási lehetőségeiről. A magyar jogtudományban találkozhattunk ugyanis olyan törekvésekkel, amelyek a társasági jogot a gazdasági jog részeként kezelték, elkülönülten a polgári jogtól. Az első Gt. megalkotói postulatumként deklarálták, hogy a polgári jog a társasági jog háttérszabálya, ezzel a társasági jogot a polgári jog keretei közé illesztették.

Novotni Zoltán professzor „A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása” c. tanulmányában ezen elméleti megalapozottság hiánya miatt helyezett nagy hangsúlyt a társasági jogviszony és a társasági szerződés polgári jogi természetének vizsgálatára, mint olyan kiindulóponttra, amely igazolhatja a társasági jog polgári joghoz való szoros kötődését. A külföldi jogirodalom eredményeire is figyelemmel jutott arra a következtetésre, hogy a társasági jog hovatartozása vizsgálatának középpontjában a társasági jogviszony polgári jogi szerződéses jellege igazolásának kell állnia. Az elemzés eredményeként megállapította, hogy „a társasági szerződés sajátos természete miatt, a szerződési rendszer egyes intézményei változott tartalommal funkcionálnak, de egészében a jogviszony beilleszthető a polgári jog rendszerébe, mert vagyoni természetű, a felek mellérendelt helyzetéből keletkezett, akaratmegegyezésen alapuló tartós jogi kapcsolatok keletkeznek, funkcionálnak és szűnnek meg.”²

Egy 1990-ben megjelent „A magyar társasági jog” című egyetemi jegyzetnek szánt munkájában még inkább megerősíti a társasági jog polgári joghoz fűződő szerves kapcsolatáról vallott nézeteit:

„... kifejezetten hangsúlyozni kell azt, hogy a társasági jog a polgári jog része, a törvény alapvetően a Polgári Törvénykönyv rendszerébe épül, annak kiegészítése és elválaszthatatlan része, a társaságok működése, gazdálkodása, felelőssége, megszűnése és felszámolása a polgári jog szabályai szerint történik...”³

A társasági jog Ptk.-ban történő valamikori elhelyezése kapcsán, tekintve a Ptk. meglévő adottságait, szerkezeti struktúráját, kételyeit fejezte ki, de megfelelő változtatások mellett, nem tartotta lehetetlennek. Az első Gt. szabályainak megalkotása során, több okra is visszavezethető módon⁴, önálló társasági

² NOVOTNI Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása. In: Jogtudományi Közöny, 1989. 5. szám, 249.

³ NOVOTNI Zoltán: A magyar társasági jog. Miskolc, Miskolci Egyetem, 1990, 3.

⁴ Az indokolás szerint, a klasszikus polgári jogi szabályok közé nem illeszkednek a gazdasági típusú jogviszonyok, a magyar társasági jog fejlődéstörténete során a társasági jog elkülönülten volt szabályozva. A kereskedelmi társaságok alapformái, a közkereseti és a betéti társaság, valamint a részvénytársaság az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyvben kaptak helyet, az 1930-ban bevezetett kft, illetve a szövetkezeti formák is egy-egy újabb törvényben lettek szabályozva. Az 1948 utáni átalakítási hullámot követően, a tervutasításos szocialista gazdasági mechanizmus nem tűrte a magán

törvényben gondolkodtak, nem merült fel a joganyag Ptk.-ba integrálása.

Novotni Zoltán professzor vizsgálódása szerint „az egységes társasági jog [...] nehezen illeszthető polgári jogunk jelenlegi szerkezeti keretei közé. A joganyagot – mesterségesen szétszakítva – eddig a polgári törvénykönyv éppúgy, mint a tudományos, illetve oktatási célú feldolgozások két helyen tárgyalták: a személyek joga ölelte fel az egyes jogi személyek között a társulási szerződés alapján keletkezett gazdasági társulások joganyagát, míg a kötelmi jog különös része foglalkozott az egyes nevesített szerződések között a jogi személyiséget nélkülöző gazdasági társaság és egyéb társaságok kérdéseivel, ideértve újabban a jogalanyiség sajátos megfogalmazását is.”⁵ Kinyilvánította ugyanakkor azon elképzelését, hogy a Ptk. modernizálása esetén, „amennyiben a polgári jog egységének gondolatát változatlanul fenntartjuk”, a Ptk.-ban létrejöhet egy újabb anyagrészt, a „Vállalkozó gazdasági szervezetek joga”, amelybe egységként beilleszthető a gazdasági társaságok joga.

A hatályos Polgári Törvénykönyv (Ptk.) kodifikációja évtizedekig zajlott, azt alapos és sokrétű szakmai viták előzték meg. Ezek egyike volt a társasági joganyag Ptk.-ba illeszthetősége.⁶ A kodifikáció zaklatott évei során exponált kérdéssé vált az, hogy a társasági jognak külön törvényben van a helye (dualista felfogás), vagy az szervesen beilleszthető Ptk.-ba (monista felfogás). A dogmatikai, valamint pragmatikus érvek

gazdasági társaságokat, az állami vállalatok is inkább ún. intézményi formában működtek. Az 1959-es Polgári Törvénykönyvben megjelent ugyan a polgári jogi társaság intézménye, azt azonban főleg jegyesek-élettársak vagyoni viszonyaira alkalmazták. Bár a 1960-as évek elejétől a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom körében megkezdődött a társulás újraéledése, de mind a szövetkezeti szabályok, mind a gazdasági társulásokról szóló szabályok a Polgári Törvénykönyvön kívül rekedtek. A társasági jogi szabályozásra a szektorok szerinti elkülönülés volt jellemző: állami, szövetkezeti, állampolgári és a külföldiek betársulásával működő négy „szektor”. Az első Gt.-nek számos kérdést, köztük egy egységes szemléletmód kialakítását is meg kellett oldania, fel sem merültek olyan kérdések, mint a társasági jog Ptk.-beli elhelyezésének problematikája.

⁵ NOVOTNI Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 5. szám, 249.

⁶ Kisfaludi András professzor is azt vizsgálta először, hogy a társasági jognak van-e polgári jogi magja. E vonatkozásban megállapította, hogy ha a társaságokat, mint a társaság működésében érdekelt személyek közötti szerződéses hálót fogjuk föl, akkor a társasági jogi szabályozás tárgya ez a szerződéses rendszer lehet. Ebből az következik, hogy a társasági jog a szabályozás tárgya és módszere alapján is a polgári jog körébe sorolható. Megállapította továbbá, hogy a szabályozás tárgyának és módszerének azonosságára tekintettel a társasági jogot a polgári jog keretében, a polgári jog alapkódexében, a Ptk.-ban kellene szabályozni.

KISFALUDI András: A társasági jog helye a jogrendszerben. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 3. szám, 7-8, 10-11.

Petrik Ferenc szerint ugyanakkor „Nem a jogviszonyok különemúsége, hanem az alacsonyabb absztrakciós szint miatt nem lehet a Polgári Törvénykönyvben szabályozni a szerzői jogot, a szabadalmi jogot és a társasági jogot.”

PETRIK Ferenc: Az új Polgári Törvénykönyvről. In: Magyar Jog, 2000. 3. szám, 137.

Sárközy Tamás professzor számos érvet hozott a tekintetben, hogy a társasági jogot miért nem szabad a Ptk.-ban szabályozni, ezek között szerepelt, hogy a joganyag dinamikus, változó, míg a Ptk. évtizedekre szól, a Ptk. szerződési joganyaga nehezen alkalmazható a társasági szerződésre, ami jogértelmezési vitákat generálhat, a társasági joganyag jogági komplexitása is akadályt képez, stb.

SÁRKÖZY Tamás: Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben? In: Magyar Jog, 2008. 12 szám, 796-802.

SÁRKÖZY Tamás: A magyar gazdasági jog jövőképéről, fejlesztési stratégiájáról. In: Állam és Jogtudomány, 2006. 2. szám, 249.

párbaját a monista felfogás nyerte meg, a társasági jog végül a jogi személyek könyvének részeként bekerült a kódexbe, amely lényeges szerkezeti átalakuláson ment keresztül. Ez a szerkezeti módosítás teremtette meg a lehetőségét a társasági jog szerves integrálásának.

A Novotni Zoltán professzor által hangsúlyozott azon tételt, hogy a gazdasági társaságok joga és a polgári jog szervesen kapcsolódik, a társaságok szabályanyagának ismerete és alkalmazása csak a polgári jogi normák rendszerében mehet végbe, az alábbi – a teljesség igénye nélkül – kigyűjtött listával is szeretnénk igazolni, prezentálva, hogy mely polgári jogi területekkel, jogintézményekkel tapasztalhatjuk a társasági jog interakcióját a joggyakorlatban:

- a jogi személyek általános szabályaival;
- dologi jogi szabályokkal az apport szolgáltatása kapcsán;
- öröklési jogi szabályokkal, az örökös helytállása kapcsán, a betéti társaság, közkereseti társaság társasági vagyont meghaladó tartozásaiért, az üzletrész, a részvény öröklése kapcsán;
- házassági vagyoni jogi szabályokkal, amennyiben a házastársi közös vagyonból került sor a társasági részesedés, üzletrész, részvény megszerzésére;
- értékpapírjogi szabályokkal az apport, illetve részvény kapcsán;
- írásbeli alakhoz kötött jognyilatkozat szabályaival, a társasági jognyilatkozatok kapcsán;
- képviseleti szabályokkal, a gazdasági társaságok törvényes képvisellete és szervezeti képvisellete kapcsán;
- kontraktuális és deliktuális kárfelelősségi szabályokkal, a vezető tisztségviselő kárfelelőssége, a felügyelőbizottsági tagok kárfelelőssége, a könyvvizsgáló kárfelelőssége, az apport felülértékelése, felelősségátvitel, stb. kapcsán;
- jogátruházás rendelkezéseivel a társasági részesedés, üzletrész átruházás kapcsán;
- érvénytelenség, és szerződésszegés szabályaival a társasági részesedés, üzletrész átruházás kapcsán;
- érvénytelenség szabályaival a társasági szerződés, alapszabály kapcsán.

Érdekességként megemlítjük, hogy a házassági vagyoni jogi szabályok között számtalan, a társasági jogra utaló rendelkezést találunk arra az esetre, ha a társasági részesedés, üzletrész, részvény házastársi közös vagyonból kerül, vagy került megszerzésre.⁷

⁷ Ptk. 4:43. § (2) és (3) bekezdés, 4:48. §, 4:54. § (1) bekezdés b) pont, 4:61. § (3) bekezdés. Lásd ehhez: BARTA Judit: A közkereseti és betéti társasági részesedés a házastársi közös vagyonban. In: *Gazdasági Jog*, 2023. 3-4. szám, 9-21. BARTA Judit - BARZÓ Tímea: A házastárs közkereseti társasági és betéti társasági tartozásokért való helytállásának kérdése a családjogi szabályok tükrében. In: Tókey Balázs (szerk.): *Liber Amicorum - Ünnepi tanulmányok Kisfaludi András 65. születésnapjára*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2023., 223-236.

2. A társasági szerződés jogi természetete és sajátosságai

Novotni Zoltán professzor már 1985-ben elkezdett foglalkozni a társasági szerződéssel, mint többalanyú jogviszonnyal, illetve annak dogmatikai kérdéseivel.⁸ Egészen a római jogi alapokig visszatekintve dolgozta fel a kétpólusú és kétalanyú klasszikus relatív szerkezetű jogviszonyok bomlását, három, illetve többalanyúvá válását a társasági szerződések kialakulásáig. Nagy érdeklődést mutatott annak feltárása iránt, hogy milyen kapcsolatrendszerek bújnak meg a társasági szerződés mögött. Utaltunk rá, hogy az első Gt. kodifikációs előkészületei kapcsán pedig elkezdte mélyebben vizsgálni a társasági szerződés polgári jogi vonásait. Elsők között állapította meg, hogy a társasági szerződés természetében alapvetően polgári jogi szerződés,⁹ ugyanakkor lényegi különbözőségeket mutat a klasszikus polgári jogi szerződéshez képest, mert a társasági szerződés alanyainak érdeke másként alakul, mint a klasszikus polgári jogi szerződésnél: amíg a relatív szerkezetben a jogosult és kötelezett érdeke eltérő, addig a társasági jogviszonyban a felek érdekazonossága jellemző, az önként elfogadott közös cél megvalósítására törekcsenek. A társasági szerződés tipikusan többalanyú (a társaságot alapító, vagy alapítók, illetve maga a társaság is a kötelelem részese), és több a felek közötti relatív jogviszonnyál, organizációs szerződés is egyben, önálló jogalanyt hoz létre, szervezeti viszonyokat szabályoz.¹⁰ A társasági szerződés szerkezeti sajátossága a többalanyúság mellett a többbretúség. Minden társasági szerződés ugyanis elsődlegesen az alapítók (tagok) között hoz létre jogi kapcsolatot, melyben a tagok egymással szemben jogosítottak és kötelezettek. A „belső” jogviszonyok második csoportját a tagok és a társaság közötti kapcsolatok képezik.

A társasági szerződés egyedi vonásai miatt tartotta fontosnak vizsgálni azt, hogy a klasszikus szerződési jogi szabályok miként érvényesülnek, vagy éppen nem a társasági jogviszonyok és társasági szerződés tekintetében.¹¹ A mai kutatók számára

⁸ NOVOTNI Zoltán: A társasági (társulási) jogviszony dogmatikai kérdései. In: Jogtudományi Közlöny, 1985. 6. szám, 328-332.

⁹ Hasonló álláspontra helyezkedtek később mások is a társasági szerződés jogi természetét vizsgálva: Sárközy Tamás professzor: „A társasági jog a polgári jog sajátos része, a társasági szerződés - tipikus esetben többalanyú-többoldalú organizációs szerződésésként - polgári jogi szerződés.” SÁRKÖZY Tamás: A "hibás" társaságról. In: Magyar Jog, 2000. 12. szám, 705.

Kisfaludi András: „A társaságok létesítésével és szervezeti működésével kapcsolatban kialakuló viszonyok az érintett felek mellérendeltségén, egyenjogúságán, magánautonómiaján alapuló, tág értelemben vett szerződéses viszonyoknak tekinthetők, amelyek a polgári jogi jogviszonyokkal azonos sajátosságokat mutatnak.”

KISFALUDI András: A társasági jog helye a jogrendszerben. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 3. szám, 11.

Fazakas Zoltán: „A társasági szerződés akár egyszemélyes, akár többalanyú mindenképpen organizációs polgári jogi szerződés, ennek megfelelően a kötelmi jog alapján is megítélhető és megítélendő.”

FAZAKAS Zoltán: A társasági szerződés, mint szerződés. In: Iustum Aequum Salutare, 2020. 3. szám, 63.

¹⁰ NOVOTNI Zoltán: A kodifikált társasági jog, mint a magyar polgári jog megújulásának eszköze. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 2. szám, 68.

¹¹ A jogi szakirodalomban később több olyan munka is született, amely szintén a társasági szerződést és polgári jogi szerződést veti össze, illetve azt vizsgálja, hogy a klasszikus szerződési jogi szabályok mennyiben alkalmazhatók a társasági szerződésre, a professzorhoz hasonló konklúziókat levonva, pl: MISKOLCZI BODNÁR Péter: A társasági szerződés sajátosságai a Ptk.-ban szabályozott szerződésekhez képest. In: Gazdaság és Jog, 2001. 7-8. szám, 27-37.

is hasznos módon, pontról pontra haladva, részletgazdagon vizsgálta a polgári jogi szerződés, valamint a társasági szerződés létrehozását, a szerződés érvényességének¹², módosításának és a szerződésszegésnek a kérdéseit¹³, az akkor elért eredményekből most csak néhányat exponálunk.

A klasszikus polgári jogi szerződés létrehozása ajánlattétellel és annak elfogadásával történik. A társasági jogviszonyok létrehozása körében azonban nem jellemző az ajánlattétel.

„A társaságok létrehozásának tipikus eseteiben, akkor, amikor több tag egybehangzó akaratnyilatkozata hozza létre a szerződést, természetesen beszélhetünk kezdeményezőkről. A kezdeményezés azonban azért nem tekinthető a klasszikus értelmezés szerint ügyleti ajánlatnak, mivel a kezdeményező csak társulási szándéka tekintetében kötelezi el magát, de a társasági szerződés tartalma teljes részleteiben csakis a végső megállapodás során konkretizálódik és válik véglegessé, ugyanis a vagyoni, illetve személyes részvétel mibenléte, mértéke a végleges társasági cél, a részvételi arányok egyedi ajánlati formában aligha válhatnak a szerződés végleges tartalmává. Ezért a kezdeményezés joghatásaiban semmiképpen nem azonosítható az ajánlattal.”¹⁴

Az egyes érvénytelenségi fajtákat és okokat vizsgálva, több eltérést és jogalkalmazási akadályt azonosított, e mellett kiemelte, hogy a társasági jog ismeri azt a speciális helyzetet is, amikor a társasági határozat jogszabályba ütközik és bírósági felülvizsgálata kérhető.¹⁵ Rámutatott arra, hogy a társasági szerződés jogalanyt hoz létre, emiatt a társasági szerződés érvénytelenségének kezelése, a cégbejegyzést követően, speciális szabályozást igényel.¹⁶

A szerződésszegési szabályok alkalmazhatósága kapcsán hangsúlyozta, hogy a polgári jog a szerződésszegések során előálló érdekeltölődások kiküszöbölésére törekszik, a felek kapcsolatában megbillent egyensúlyt igyekszik helyreállítani, az objektív jogkövetkezményeken túl (pl. elállás, csere, kijavítás, visszatartási jog), a jogosult a keletkezett kára megtérítésére is igényt tarthat. A társasági jogban ugyanakkor a jogviszony funkcionálásának feltétele az, hogy a tagok a vagyoni

PAPP Tekla: Társasági szerződés. In: Dúl János - Lehoczki Zóra Zsófia - Papp Tekla - Veress Emőd: Társasági jogi lexikon. Budapest, Dialóg Campus, 2019., 266-267.

MOHAI Máté: A társasági szerződésről a Ptk. szerződési szabályainak tükrében. In: Gazdaság és Jog, 2020. 1. szám, 10-15.

MOHAI Máté: A társasági szerződésről a Ptk. további szerződési szabályainak tükrében. In: Gazdaság és Jog, 2020. 2. szám, 2-7.

FAZAKAS Zoltán József: A társasági szerződés, mint szerződés. In: Iustum Aequum Salutare, 2020. 3. szám, 63-105.

¹² NOVOTNI Zoltán: A kodifikált társasági jog, mint a magyar polgári jog megújulásának eszköze. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 2. szám, 70-73.

¹³ NOVOTNI Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 5. szám, 245-248.

¹⁴ NOVOTNI Zoltán: A kodifikált társasági jog, mint a magyar polgári jog megújulásának eszköze. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 2. szám, 70.

¹⁵ NOVOTNI Zoltán: A kodifikált társasági jog, mint a magyar polgári jog megújulásának eszköze. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 2. szám, 70.

¹⁶ A társasági szerződés és társaságalapítás érvénytelenségét részletesen elemezte SÁRKÖZY Tamás professzor, hasonló megállapításokat is téve. SÁRKÖZY Tamás: A "hibás" társaságról. In: Magyar Jog, 2000. 12. szám, 705-710.

részvételnek megfelelő tulajdonátruházást, apportszolgáltatást teljesítsék. E körben nem alkalmazhatók a szerződészegés klasszikus szabályai. Egyedi szabályok is szükségesek. Általános előírás, hogy az apportőr öt éven át felelős az általa meghatározott érték valóságáért, ennek nem teljesülése esetén kárfelelőssége van. A teljesítés megtagadása, illetve lehetetlenülése a társasági jogviszonyok körében a tagsági jogviszony megszűnését jelentheti, e mellett felmerülhet kártérítési igény is a társaság részéről.

Megemlíti egy speciális helyzetet, amikor az apportszolgáltatás szerződésileg megjelölt értéke azért tér el a valóságtól, mert a szellemi alkotás, vagyoni értékű jog használhatósága, alkalmazása nem éri el a szerződésben megállapított, betétként elfogadott, illetőleg részvényben kifejezett értéket. Az apportőr tehát valóban azt szolgáltatja, amit a szerződésben vállalt, mégis ez a szolgáltatás minőségében, használhatóságában nem azonos azzal, mint ami a társasági szerződésben szerepelt. A társasági jog ekkor sem a szolgáltatás kicserélésére, stb. kötelező polgári jogi eszközt alkalmazza, hanem a már idézett speciális vagyoni felelősségi szabályokat.

A professzor foglalkozott a mellékszolgáltatás sajátosságával is. Egyrésztől hangsúlyozta, hogy „A társaság és tagjai között létrejövő szerződési kapcsolatok esetenként meghatározzák a társaság egész működését, életképességét, piaci lehetőségeit, ezért e jogviszonyok korántsem „mellékesek.” Másrésztől különös elbírálást igényelnek, mert „a konfliktus helyzetek, jogviták feloldására célszerű a társasági jogviszony keretei között a törvénynél rugalmasabb eszközrendszert létrehozni a viták gyors lebonyolítása, illetve a tartós társasági kapcsolat zökkenőmentes fenntartása érdekében.”¹⁷ Nehezményezte viszont, hogy a törvény késedelmi kötbér alkalmazását írja elő, „holott ennek a jogi eszköznek a gazdasági hatástalanságát az elmúlt évtizedek magyar gyakorlata egyértelműen bebizonyította.”¹⁸ Megjegyezzük, az irányadó hatályos társasági jogi szabályok a mellékszolgáltatási kötelezettség megszegésének szankcionálását – a klasszikus polgári jogi szabályok alkalmazási akadályai miatt – a társasági szerződés rendelkezéseire bízzák, amelyek a gyakorlatban továbbra is a kötbérikötésre támaszkodnak leginkább.

A szerződések módosíthatósága körében is kiemelt jó néhány sajátosságot. Rámutatott, hogy a bíróságok a szerződéskötési kötelezettség körében jogosultak a már megkötött szerződés módosítására; általános szabályként pedig a bíróság a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazásával tartós jogviszonyok esetén mindig módosíthatja a szerződést akkor, ha a körülmények változása valamelyik fél lényeges, jogos érdekét sérti. „A szerződés módosításának lehetősége azonban kifejezetten a társaságra tartozó kérdés – a cégbíróság csupán deklaratív jelleggel ismeri el a módosítások létrejöttét. A jogviszony természete – megítélésünk szerint – kizárja azt, hogy a bíróság éljen a Ptk. által biztosított szerződés módosító

¹⁷ A Gt. nem határozta meg a mellékszolgáltatás fogalmát, csupán arról rendelkezett (157. §-a (2) bekezdésének b) pontja), hogy amennyiben a felek a tagokat terhelő egyéb vagyoni értékű szolgáltatásról is megállapodnak, azok feltételeiről vagy a nem megfelelő teljesítés esetén fizetendő kötbér mértékéről a társasági szerződésben rendelkezni kell.

¹⁸ NOVOTNI Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 5. szám, 246.

jogkörével, mert ezzel a társult tagok konstitutív bírói határozattal jóváhagyott autonómiáját sértené.”¹⁹

Megemlíti azt is, hogy egyes társaságoknál a társasági jogviszony módosulásának sajátos esete az alanyok körében bekövetkező változás lehetősége (halál, átruházás, tőkeemelés, stb.), mely itt sokkal szélesebb körben és más hatásokkal érvényesül (tagok társaságon belüli pozíciói is változhatnak), mint az általános szerződési modellben, egyes társaságoknál pedig nem is igényel szerződésmódosítást.

A társasági szerződés módosítása nem a szerződést kötő felek konszenzusával, hanem társasági határozattal történik. A társasági határozat alakíthatja – igaz a szerződési keretek között – a felek jogait, kötelezettségeit, pl. pótbefizetés elrendelésekor.

Összességében arra jutott, hogy a társasági szerződés sajátosságai miatt, bár a kötelmi és klasszikus szerződési szabályok irányadók, egyesek mégsem alkalmazandók, mások pedig átértékelésre kerülnek a gazdasági társasági jogi szabályok hatására.²⁰ A klasszikus polgári jogi szerződés és a társasági szerződés közötti főbb eltéréseket az alábbi táblázat foglalja össze:

EKVIVALENCIA VAGY DIVERGENCIA?

	Polgári jogi szerződés	Társasági szerződés
Ptk.-beli elhelyezkedés	VI. Könyv kötelmek II. rész A szerződés általános szabályai; III. rész Egyes szerződések	III. Könyv Jogi Személy (Megjegyzés: a polgári jogi társasági szerződést a szerződések között találjuk, de ez nem hoz létre önálló jogalanyt)
Fogalom	Van, Ptk. 6:58. §	Nincs A „társasági szerződés”, mint kifejezés jelenik meg csak a kkt. és bt. fogalmában
Elnevezés	szerződés	társasági szerződés, alapító okirat, alapszabály
Létrehozás és a kötelelem főbb jellemzői	- legalább két fél hozza létre - ajánlat és azzal azonos tartalmú elfogadó	- létrehozhatja 1 személy is, ekkor is több alany közötti viszonyokat szabályoz - nincs ajánlat, mindenki

¹⁹ Lásd még ehhez JUHÁSZ Ágnes: A bírói szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazhatósága a hatályos Ptk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat szerint. In: Polgári Jog, 2020. 3-4. szám.

²⁰ NOVOTNI Zoltán: A magyar társasági jog. Miskolc, Miskolci Egyetem, 1990., 3. Más szempontokra figyelemmel ugyan, de hasonló megállapításra jutott Sárközy Tamás professzor is:

„A Ptk. szerződéses általános szabályai árucsera-kötelmekre és a kétoldalú-háromoldalú szerződésekre vannak modellezve. Ezért sokszor - mögöttes jogterületként is - nehéz alkalmazásuk a többalanyú szervezeti jellegű együttműködési szerződésekre, amelyek az üzletszerű tevékenységre profilozás miatt a gazdasági társaságoknál állandósultan fokozott jogértelmezési problémára vezet.” SÁRKÖZY Tamás: Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben? In: Magyar Jog, 2008. 12. szám, 797.

	<p>nyilatkozat hozza létre</p> <ul style="list-style-type: none"> - a felek érdeke eltérő, szinallagmatikus, - a szerződő felek között jön létre a kötelem - jellemzően rövid távú kötelmek 	<p>egyszerre, egyidőben és ugyanazt nyilatkozza</p> <ul style="list-style-type: none"> - érdekazonosság van a szerződő felek között, a közös üzletszerű gazdasági tevékenység folytatása, a szerződők között nem jellemző a kölcsönös kötelem (nem társastánc, hanem körtánc) - a kötelmi viszonyok nem csak a szerződést kötő felek között jönnek létre, hanem a létrehozni kívánt jogalany és a szerződő felek között is - tartós kötelmek
Felek akaratának érvényesülése a tartalom alakítása során	<ul style="list-style-type: none"> - a szerződők a Ptk. felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarral eltérhetnek 	<ul style="list-style-type: none"> - a felek a Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályaitól csak meghatározott körben: - a tagok egymás közötti viszonya, - tag és társaság közötti viszony, - társaság szervezete és működése vonatkozásában térhetnek el, a törvényi korlátok között, ha az eltérést a tv. nem tiltja, hitelező, munkavállaló, kisebbség jogait nem csorbítja, törvényességi felügyeletet nem akadályozza.
Alakítás a Ptk. alapján	<ul style="list-style-type: none"> - írásbeliség kivételes 	<ul style="list-style-type: none"> - írásban+ügyvéd, vagy alapító nyilvántartott jogtanácsosának ellenjegyzése, vagy közjegyzői okirat; jogszabályban meghatározott létesítőokirat minták
Érvénytelenség	<ul style="list-style-type: none"> - a szerződés lehet semmis és megtámadható 	<ul style="list-style-type: none"> - a létesítő okirat érvénytelenségére a bejegyző határozat jogerőre emelkedéséig a szerződések érvénytelenségére vonatkozó szabályok megfelelően (nem alkalmazható)

		<p>minden szabály) alkalmazandók, - jogerős bejegyzést követően a létesítő okirat érvénytelenségére nem lehet hivatkozni, speciális cégjogi szabályok érvényesülnek.</p>
Módosítás	<p>- közös megegyezés, valamennyi fél egyező akarattal; kivételesen lehet egyik fél joga+bírósági szerződésmódosítás - szerződésre irányadó alakosság</p>	<p>- legfőbb szerv döntésével, kkt. és bt. kivételével nem kell valamennyi tag/részvényes hozzájárulása - legfőbb szerv ülésének jegyzőkönyve szükséges hozzá, a módosítást tartalmazó okiratot nem kell a tagoknak aláírni, ügyvéd, jogtanácsos ellenjegyzí</p>
Szerződésszegés	<p>- bármely szerződésből fakadó kötelezettség megszegése, Ptk-ban nevesített közös jogkövetkezmények, külön nevesített szerződésszegési esetek egyedi jogkövetkezményei</p>	<p>- a szerződésszegésnek csak bizonyos esetei lehetnek, speciális jogkövetkezményekkel: - vagyoni hozzájárulás, pótbefizetés nem teljesítése, a tagsági viszony ipso iure megszűnése +szerződésszegéssel okozott kár megtérítése a társaságnak - apport felülértékelése szerződésszegéssel okozott kár megtérítése a társaságnak - személyes közreműködésre vonatkozó kötelezettség megszegése (kft.-nél szabályozva, Ptk. szerint igényérvényesítés akkor lehetséges, ha a társasági szerződés lehetővé teszi)</p>
Megszűnés	<p>- felmondás, elállás, közös megegyezés, felbontás, bíróság általi megszüntetés</p>	<p>- a felek a szerződést magát nem szüntethetik meg, azt a társaság megszűnése szünteti meg, - speciális helyzet a tagi, azaz szerződéses pozíció megszüntetése kkt., bt. esetén a</p>

		tag felmondása, közös megegyezés, kkt., bt. tag hitelezőjének felmondási joga, de a társasági szerződés nem szűnik meg
--	--	--

3. A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének kártérítési felelőssége

„A magyar társasági jog” címet viselő, első Gt. rendelkezéseit feldolgozó egyetemi jegyzetnek szánt munkájában is értekezik Novotni Zoltán professor a gazdasági társaságok vezető tisztségviselőiről.

Az első Gt. 32. § (1) bekezdése szerint, a vezető tisztségviselők, az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható gondossággal kötelesek eljárni. Kötelezettségeik megszegésével a gazdasági társaságnak okozott kárért a polgári jog általános szabályai szerint felelősek akkor is, ha a gazdasági társasággal munkaviszonyban állnak.

A professor kiemelte a törvény két figyelemre méltó kikötését: az egyik, hogy nincs jelentősége annak, milyen munkavégzésre irányuló jogviszonyban végzi a vezető tisztségviselő e feladatát, akkor is a polgári jogi szabályok szerint felel, a másik pedig az egyedi gondossági mérce megfogalmazása.

A törvény miniszteri indokolása szerint, a vezető tisztségviselői tevékenység különböző, munkavégzésre irányuló jogviszonyokban végezhető (munkaviszony, illetve munkavégzésre irányuló más jogviszony, polgári jogi megbízási szerződés). Az eltérő típusú jogviszonyokhoz azonban eltérő felelősségi formák párosulnának. Az azonban megengedhetetlen lenne, hogy a gazdasági társaságnál azonos funkciót betöltő személyek ugyanazért a tevékenységükért eltérő módon feleljenek attól függően, milyen jogi konstrukcióban látják el tisztségüket. Ezért a törvény egységesen a polgári jogi felelősség szabályait rendeli alkalmazni a vezető tisztségviselők e tisztségben végzett tevékenységével kapcsolatban.

A polgári jogi kárfelelősség akkori általános szabálya szerint, olyan esetben volt felelős valaki az okozott kárért, ha nem úgy jár el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ennek az elvárhatósági szabálynak a társasági viszonyokra való konkretizálását jelentette az első Gt. szerint megfogalmazott elvárhatóság. A vezető tisztségviselőnek az ilyen helyzetben lévőtől általában elvárható gondosságot kellett tanúsítania.

A törvény indokolása szerint, mivel a vezető tisztségviselői jogviszony mindig egy megállapodáson alapuló viszony, ezért a szerződésszegésért való felelősség szigorúbb szabályát kell alkalmazni, nincs helye méltányosságból a kárfelelősség mérséklésének. A professor kifejezetten helyeselte a teljes kár megfizetésének elvét a vezető tisztségviselőket illetően. Idevágóan hangsúlyozta még azt is, hogy „a társasági tisztségviselők felelősségének terjedelmét nem érinti az a körülmény, hogy ők tisztségüket díjazás nélkül, díjazás fejében, vagy éppen a társaság alkalmazottjaként látják el.”

A professzor a társasági jog elkülönült és eltérést mutató szabályozására figyelemmel, mégis úgy látta, hogy „a gazdasági társaságok felelős tisztségviselőire vonatkozó felelősségi szabályok egészében beilleszthetőek a polgári jog felelősségi rendszerébe – a munkajogi felelősségi szabályoktól azonban jelentős eltéréseket is mutatnak.”²¹

Az első Gt. 33. § (2) bekezdése azt is kimondta, hogy a vezető tisztségviselőt az e tisztségéhez tartozó tevékenysége körében a munkáltatója nem utasíthatja. A professzor szerint, nem hivatkozhat a kárfelelősség alóli mentesülés körében a vezető tisztségviselő arra, hogy őt a munkáltatója utasította, hiszen ezt a törvény kifejezetten kizárja.

A törvény indokolása szerint, a vezető tisztségviselők szigorú kárfelelősségéből ered, hogy e személyek ebben a tevékenységi körükben teljesen önállóan járhatnak el, a tisztségük ellátásával kapcsolatban utasítást nem kaphatnak, ebben a körben tehát a munkáltatói utasítási jog sem élhet. A gazdasági társasággal munkaviszonyban álló tisztségviselők utasíthatóságát azért kell kizárni, mert ellenkező esetben az autonóm viszonyokra szabott polgári jogi felelősségnek semmiféle alapja nem lenne. Az utasítási jog korlátozásával szemben megfelelő ellensúly és biztosíték a társaság számára, hogy az általa választott vezető tisztségviselőt visszahívhatja.

A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének kárfelelősségéről már az első Gt. időszakában elinduló viták a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény hatálybalépését követően felerősödtek.²² Ebből a törvényből az első Gt. hivatkozott és egyértelmű szabályai elmaradtak, csak utalást találhattunk a „vezető tisztségviselői megbízás” megszűnése körében arra, hogy a vezető tisztségviselő e tisztség ellátására állhat munkaviszonyban, vagy megbízási jogviszonyban, azonban a kárfelelősség alakulására nem volt egyértelmű iránymutatás. A soron következő, a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény, a 22. § (2) bekezdésében viszont egyértelműen leszögezte, hogy a vezető tisztségviselő ezen megbízását munkaviszonyban nem láthatja el. A törvény indoklása szerint, a vezetői tisztségviselői jogviszony polgári jogi, illetve munkajogi jellege tekintetében igen széles körű elméleti és gyakorlati viták folynak, lényegében az első Gt., azaz 1988 óta. Ezekre tekintettel mondja ki a törvény, hogy a vezető tisztségviselői jogviszony sajátos társasági jogi jogviszony, mögöttes jogként a Ptk. megbízási szerződésre vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. Az indoklás hangsúlyosan jelzi, a sajátos társasági jogi jogviszony jelleget, ami alapvetően meghatározza a vezető tisztségviselő státusát, kárfelelősségét. A gazdasági szereplők nyomására azonban a törvényt 2007-ben módosították és ismét lehetővé tették azt, hogy a vezető tisztségviselők munkaviszonyban álljanak, e tisztségből fakadó feladatok ellátására. Ez a fordulat benzint cseppentett a tűzbe, lángolt a vita arról, hogy a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő milyen kárfelelősségi szabályok szerint felel?

²¹ NOVOTNI Zoltán: A magyar társasági jog. Miskolc, 1990., 14.

²² Lásd KENDERES György: A társasági jog és a munkajog kapcsolódási pontjai és ezek problematikája. In: Gazdaság és Jog, 2004. 12. szám, 9-12.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (hatályos Ptk.) kifejezetten rendelkezik arról, hogy a gazdasági társaság vezető tisztségviselője – a társasággal kötött megállapodása szerint – feladatait megbízási jogviszonyban vagy munkaviszonyban láthatja el. Az új kódex vezető tisztségviselő kárfelelősségére vonatkozó – nem mindenki számára egyértelmű – szabályai életben tartották a vázolt jogi polémiát, melyik törvény kárfelelősségi szabályai vonatkoznak arra a vezető tisztségviselőre, aki munkaviszonyban látja el az e tisztségből fakadó feladatait.²³

A gazdasági társaságok jogát művelők egyetértenek abban, amit az első Gt. rendelkezéseiből kiindulva a professzor is megállapított, hogy a gazdasági társaság vezető tisztségviselőinek egységes kárfelelősségi szabályok szerint kell felelnie, és ez független attól, hogy milyen jogviszonyban állnak a feladat ellátására, illetve kapnak-e ezért díjazást. Az irányadó kárfelelősségi szabályokat pedig a gazdasági társaságokra (a hatályos Ptk. alapján a jogi személyekre is) vonatkozó Ptk. rendelkezések adják.

4. Összegzés

A jelen munka három olyan, gazdasági társaságokkal kapcsolatos jogkérdést mutatott be, amelyeket a professzor exponált elsőként, éles szemű mesterként rátalálva az érdekesebb jogi problémákra. Ezek karakterükben eltérnek, van közöttük koncepcionális, dogmatikai, illetve tételesjogi értelmezési kérdés, kicsik, nagyok, bizonyítva sokoldalúságát és jártasságát nem csak a nagyobb összefüggésekben, hanem a kisebb részletekben is. Látva a későbbi szakmai eredményeket, elmondható az is, hogy évtizedekkel ezelőtt tett megállapításai ma is megállják helyüket.

Irodalomjegyzék

- BARTA Judit: A közkereseti és betéti társasági részesedés a házastársi közös vagyonban. In: *Gazdasági Jog*, 2023. 3-4. szám, 9-21.
- BARTA Judit - BARZÓ Tímea: A házastárs közkereseti társasági és betéti társasági tartozásokért való helytállásának kérdése a családjogi szabályok tükrében. In:

²³ SÁRKÓZY Tamás: Még egyszer a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségéről. In: *Gazdaság és Jog*, 2015. 2. szám, 3-11.

KISS György: A vezető tisztségviselő felelőssége munkajogi szempontból. In: Csehi Zoltán - Szabó Marianna (szerk.): *A vezető tisztségviselő felelőssége*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015., 149-186.

BARTA Judit - UJVÁRINÉ Antal Edit: A „Janus-arcú” gazdasági társasági vezető tisztségviselői jogviszonya. In: *Gazdaság és Jog*, 2016. évi 4. szám, 3-9.

KESERŰ Barna Arnold: A munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő felelősségének elméleti és gyakorlati kérdései. In: *Magyar Jog*, 2016. 9. szám, 530-534.

KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. In: *Magyar Jog*, 2017. 1. szám, 8-10.

CSÖNDES Mónika: A Ptk. vagy az Mt. alapján kell megítélni a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét, ha a tisztségét munkaviszonyban látja el? In: *Magyar Jog*, 2017. 5. szám, 271-280.

TERCSÁK Tamás: Vezető tisztségviselő felelőssége a Ptk. és az Mt. szabályai szerint. In: *Gazdaság és Jog*, 2017. 7-8. szám, 3-12.

FARKAS Flóra - KISS Bettina Boglárka: Érvek - ellenérvek, avagy a vezető tisztségviselői jogállás dilemmáiról. In: *Magyar Jog*, 2017. 7-8. szám, 519-523.

PÁL Lajos (szerk.): *A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége*. Tanulmánykötet, HVG-ORAC, Budapest, 2017., pp. 216.

- Tókey Balázs (szerk.): Liber Amicorum - Ünnepi tanulmányok Kisfaludi András 65. születésnapjára. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2023., 223-236.
- BARTA Judit - UJVÁRINÉ Antal Edit: A „Janus-arcú” gazdasági társasági vezető tisztségviselői jogviszonya. In: Gazdaság és Jog, 2016. évi 4. szám, 3-9.
 - CSÖNDES Mónika: A Ptk. vagy az Mt. alapján kell megítélni a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét, ha a tisztségét munkaviszonyban látja el? In: Magyar Jog, 2017. 5. szám, 271-280.
 - FARKAS Flóra - KISS Bettina Boglárka: Érvek - ellenérvek, avagy a vezető tisztségviselői jogállás dilemmáiról. In: Magyar Jog, 2017. 7-8. szám, 519-523.
 - FAZAKAS Zoltán: A társasági szerződés, mint szerződés. In: Iustum Aequum Salutare, 2020. 3. szám, 63-105.
 - JUHÁSZ Ágnes: A bírói szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazhatósága a hatályos Ptk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat szerint. In: Polgári Jog, 2020. 3-4. szám.
 - KENDERES György: A társasági jog és a munkajog kapcsolódási pontjai és ezek problematikája. In: Gazdaság és Jog, 2004. 12. szám, 9-12.
 - KESERŰ Barna Arnold: A munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő felelősségének elméleti és gyakorlati kérdései. In: Magyar Jog, 2016. 9. szám, 530-534.
 - KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. In: Magyar Jog, 2017. 1. szám, 1-10.
 - KISFALUDI András: A társasági jog helye a jogrendszerben. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 3. szám, 3-12.
 - KISS György: A vezető tisztségviselő felelőssége munkajogi szempontból. In: Csehi Zoltán - Szabó Marianna (szerk.): A vezető tisztségviselő felelőssége. Wolters Kluwer, Budapest, 2015., 149-186.
 - MISKOLCZI BODNÁR Péter: A társasági jog kérdései egy életmű tükrében. In: Gáspárdy László – Prugberger Tamás – Bíró György (szerk.): Ünnepi Tanulmányok Novotni Zoltán professzor 60. születésnapjára, Miskolc, Miskolci Egyetem, 1991., 235-246.
 - MISKOLCZI BODNÁR Péter: A társasági szerződés sajátosságai a Ptk.-ban szabályozott szerződésekhez képest. In: Gazdaság és Jog, 2001. 7-8. szám, 27-37.
 - MOHAI Máté: A társasági szerződésről a Ptk. szerződési szabályainak tükrében. In: Gazdaság és Jog, 2020. 1. szám, 10-15.
 - MOHAI Máté: A társasági szerződésről a Ptk. további szerződési szabályainak tükrében. In: Gazdaság és Jog, 2020. 2. szám, 2-7.
 - NOVOTNI Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 5. szám, 243-251.
 - NOVOTNI Zoltán: A magyar társasági jog. Miskolc, Miskolci Egyetem, 1990.
 - NOVOTNI Zoltán: A társasági (társulási) jogviszony dogmatikai kérdései. In: Jogtudományi Közlöny, 1985. 6. szám, 328-332.
 - NOVOTNI Zoltán: A kodifikált társasági jog, mint a magyar polgári jog megújulásának eszköze. In: Jogtudományi Közlöny, 1989. 2. szám, 65-73.

-
- PAPP Tekla: Társasági szerződés. In: Dúl János - Lehoczki Zóra Zsófia - Papp Tekla - Veress Emőd: Társasági jogi lexikon. Budapest, Dialóg Campus, 2019., 266-267.
 - PÁL Lajos (szerk.): A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége. Tanulmánykötet, HVG-ORAC, Budapest, 2017., pp. 216.
 - PETRIK Ferenc: Az új Polgári Törvénykönyvről. In: Magyar Jog, 2000. 3. szám, 135-147.
 - SÁRKÖZY Tamás: Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben? In: Magyar Jog, 2008. 12. szám, 796-802.
 - SÁRKÖZY Tamás: A magyar gazdasági jog jövőképéről, fejlesztési stratégiájáról. In: Állam és Jogtudomány, 2006. 2. szám, 235-267.
 - SÁRKÖZY Tamás: A "hibás" társaságról. In: Magyar Jog, 2000. 12. szám, 705-710.
 - SÁRKÖZY Tamás: Még egyszer a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségéről. In: Gazdaság és Jog, 2015. 2. szám, 3-11.
 - TERCSÁK Tamás: Vezető tisztségviselő felelőssége a Ptk. és az Mt. szabályai szerint. In: Gazdaság és Jog, 2017. 7-8. szám, 3-12.
-
-

In memoriam Prof. Dr. Novotni Zoltán

Az agrárjogi dogmatika megalapozásának úttörője

Csák Csilla*

A rendszerváltást követő piacgazdasági szemléletű gazdaságpolitikai elképzelések és a restitúciós törekvések jelentős változásokat idéztek elő a mezőgazdasági üzemszervezés alanyi (a szövetkezetek) és tárgyi oldalának (a föld) jogi szabályozását illetően. Novotni Zoltán magánjogász professzorként az elsők között foglalkozott az agrárjog jogágisági, jogtudományi és stúdiumi jellegét érintő területekkel. A jelen írás az „A magyar agrárjog fejlődésének vázlata” című műve mentén vizsgálja az agrárjogi szabályozás, az agrárpolitika és az agrárjogi oktatás napjainkban betöltött szerepét.

Kulcsszavak: agrárpolitika, agrárjogi oktatás, Novotni Zoltán, rendszerváltozás, agrárjogi szabályozás

In memoriam Prof. Dr. Zoltán Novotni—A pathfinder in establishing the doctrine of agricultural law

The market economy approach to economic policy and restitutionary efforts after the regime change brought about significant shifts in the legal regulation of the subject (cooperatives) and the object (land) of the agricultural sector. Zoltán Novotni, as a professor of private law, was one of the first to engage in the areas of the legal, jurisprudential and doctrinal nature of agricultural law. The present paper examines the role of the agricultural policy, the legislation, and the agricultural law education in Hungary today, based on his work "An Outline of the Development of Hungarian Agricultural Law".

Keywords: agricultural policy, education of agricultural law, Zoltán Novotni, regime change, agricultural regulation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.24>

1. Személyes emlékek

A Nehézipari Műszaki Egyetem (ma Miskolci Egyetem) Állam- és Jogtudományi Karán megszerzett diplomával a zsebemben, 1990-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bíróságon (ma Miskolci Törvényszék) fogalmazóként helyezkedtem el és kezdtem meg a joggyakorlatot. 1991. év elején telefonon hívott fel a jogi kar

* Egyetemi tanár, dékán, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék.

dékánja Novotni Zoltán, és tanársegédi állást ajánlott az agrárjog oktatására. Rövid gondolkodást követően elfogadtam az ajánlatát és 1991. év tavaszától egyetemi oktatóként dolgozhattam nagyra tisztelt és becsült tanárommal. Akkor még nem sejtettem, hogy Novotni Zoltán professzor úrhoz mennyire közel áll az agrárjogi szabályozás kérdése és mennyire fontosnak tartja ennek a területnek a kutatását, rendszertani elemzését és oktatását. Hamarosan egyértelművé vált számomra, hogy nem csak a mezőgazdasági tevékenységekhez kapcsolódó biztosítási kérdések állnak nála fókuszban, hanem többről van szó, az agrárjog rendszertani megalapozásának kérdéseivel is behatóan és átfogóan foglalkozik.

Egyetemi tanulmányaim alatt a mezőgazdasági jogi ismereteket a földjog és a szövetkezeti jog (mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog) stúdiumok keretei között sajátítottuk el. A rendszerváltást követően a 90-es évek elején került bevezetésre az agrárjog tárgy oktatása. Ez a változás szoros összefüggésbe hozható az agrárjog szabályozási tárgyának, és jogtudományi kutatásának nemzetközi és hazai átalakulásával és ennek felismerésével.

2. A magyar agrárjog kezdete

A rendszerváltást követő piacgazdasági szemléletű gazdaságpolitikai elképzelések és a restitúciós törekvések megvalósítása jelentős változásokat idézett elő a mezőgazdasági üzemszervezés alanyi (szövetkezetek) és tárgyi (föld) oldalának jogi szabályozását illetően. Az ezt megelőző időszakban is már és ennek a folyamatnak az értelmezésében és dogmatikai kezelésében nagy szerepe volt a jogtudománynak. A jogtudományi kutatások és eredmények nagy hatással voltak a jogászképzés oktatási anyagainak súlypontváltására. A kialakuló agrárjog szerepe, szabályozási tárgykörei és annak jellege alapján az agrárjog jogági meghatározása tekintetben is felerősödtek a különböző álláspontok. Az agrárjog jogágisági, jogtudományi és stúdiumi jellegét érintő területekkel foglalkozott Novotni Zoltán magánjogász professzorként a rendszerváltást követően az elsők között.

1990. novemberében Olaszországban, az agrárjoggal foglalkozó egyetemi tanárok világszervezete első kongresszusán¹, Novotni Zoltán a referátumában a magyar agrárjog fejlődésének vázlatáról tartott előadást, amelynek magyar nyelvű változata a Magyar Közigazgatás hasábjain olvasható.² Az agrárjogot önálló jogágként határozta meg, amely „a hivatásszerű földművelő és gazdálkodó tevékenység joga, mely a termőföld védelmét és az agrár termékek feldolgozási folyamatát is felöleli” definiálta. Professzor Úr megállapításai teljesen helytállóak, az adott időszak tekintetében vitathatatlannak és megalapozottnak. Az agrárjog jogágiságának vizsgálata során arra a következtetésre juthatunk, hogy napjainkban a jogágak elhatárolásának általánosan elfogadott szempontjai nehezen ragadhatók meg, és a funkcionális megközelítés elméletét osztva, az agrárjog jelentőségére tekintettel annak önálló jogágisága nehezen vitatható.³ Az agrárjog szabályozási

¹ Unione Mondiale Degli Agraristi Universitari (U.M.A.U.)

² Novotni Zoltán: A magyar agrárjog fejlődésének vázlata, Magyar Közigazgatás. 1991. 3. sz. 275-280.o.

³ Az agrárjog dogmatikájáról lásd bővebben: Csák Csilla: Az Agrárjog rendszerbeli sajátosságai és fejlődési tendenciái, in: A Civilisztika fejlődéstörténete (szerk.: Miskolczi-Bodnár Péter), Miskolc, Bíbor Kiadó,

tárgyaira, a szabályozás társadalmi és gazdasági jelentőségére, az összetett és más jogágak, jogterületekre integráló szabályozási tartalomra figyelemmel, az agrárjog funkcionális jelentősége megállapítható. Az agrárjogi szabályozás a magánjogi és közjogi elemeket ötvözi, módszertani szempontból a megengedő és imperatív normativitás jellemzi, mind anyagi, mind az eljárásjogi viszonylatban egyaránt.

Novotni Zoltán idézett referátumában kitért arra, hogy *„a megújuló magyar gazdaság, ezen belül az agrárgazdaság új típusú jogi szabályozást vár, ehhez értékes segítséget adhat a tudományos gondolkodás és a most kibontakozó magyar agrártudomány is.”* Előre mutató gondolatai valóra váltak, az új és a folyamatosan átalakuló jogi szabályozás újabb kihívásokat és lehetőségeket biztosít az agrárjogtudomány számára, amelynek jelenkori művelői aktívan fejtik ki álláspontjukat.

3. Az agrárjog szabályozása

Az agrárjog szabályozási tárgyköreibre Novotni Zoltán – az átalakuló társadalmi és gazdasági folyamatok közepén – helyesen utalt a fentiekben hivatkozott agrárjog definíciójában. Az általa körvonalazott szabályozási elemek egyértelműen meghatározhatók napjaink súlyponti tárgyköreibben is. Az agrárjog szabályozási tárgyai⁴ egyrészt a mezőgazdasági tevékenység, amely magába foglalja az előállítás és feldolgozás folyamatát is. Fogalmi meghatározása különböző jogszabályokban megtalálható⁵, amelyek különböző fókuszúak, de alapvetően a mezőgazdasági fő- és kiegészítő tevékenységek földforgalmi törvény⁶ szerinti meghatározását tekinthetjük a legkomplexxebbnek. Másrészt az agrárjog szabályozási tárgya a mezőgazdasági termelő, amely fogalom alapvető ismérve a mezőgazdasági tevékenységet professzionális szinten végző természetes személy (földműves) vagy jogi személy (mezőgazdasági termelőszervezet). Harmadrészt az agrárjog szabályozási tárgya a mezőgazdasági üzem, amely az azonos céllal működtetett mezőgazdasági termelési tényezők (föld, mezőgazdasági felszerelés, egyéb vagyonelemek) szervezeti alapegysége, amely a gazdasági összetartozás révén gazdálkodási alapegység is⁷. Negyedrészt az agrárjog szabályozási tárgya a mezőgazdasági termék, és az

2006, 83-87. o.; Kurucz Mihály: Az agrárjog tárgya, fogalma, alapelvei és rendszere, *Journal of Agricultural and Environmental Law (JAEL)*, 2 (2007) 2, 41-84. o.; Prugberger Tamás: Adalékok az agrárjog jogrendszerbeli elhelyezéséhez, *Jogtudományi Közlöny*, 45 (1990) 5, 178-181. o.; Tanka Endre: Az agrárjog fogalma és helye a magyar jogrendszerben, *Magyar Jog*, 52 (2005) 7, 394-404. o.; Veres József: Egy lehetséges agrárjogi koncepció vázlata, in: *Emlékkönyv dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára* (szerk.: Tóth Károly), Szeged, SZTE-ÁJK, 1993, 519-526. o. Szilágyi János Ede: Gondolatok az agrárjog jogágiságáról, *Magyar Jog*, 51 (2004) 9, 535-544. o.; Szilágyi János Ede: Az agrárjog dogmatikájának új alapjai – útban a természeti erőforrások joga felé?, *Jogtudományi Közlöny*, 62 (2007) 3, 112-122. o., Szilágyi János Ede: Változások az agrárjog elméletében? *Miskolci Jogi Szemle* 11. évfolyam (2016) 1. szám 30-50. o., JAKAB András (2005): A jogági felosztás problematikája – különös tekintettel az agrárjogra. *Collega*, 9 (4), 52–54. o.

⁴ Fodor László: *Agrárjog*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 17-54. o.

⁵ A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (Földforgalmi tv.), 8/2015. (III. 13.) FM rendelet a mezőgazdasági termelők részére nyújtandó közvetlen támogatás igénybevételére vonatkozó szabályokról, a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény stb.

⁶ 2013. évi CXXII. törvény

⁷ 2013. évi CXXII. törvény 5. § 20. pont

élelmiszer, amely fogalmak, mind nemzetközi, mind uniós szinten is meghatározásra kerültek tételesen.⁸

Novotni Zoltán idézett referátumának ideillő gondolatai szerint „*az agrárjog feladata mindazon szerződések kidolgozása, rendszerezése és oktatása, melyek a termőföldhasznosítás, a földművelés és állattenyésztés, a mezőgazdasági termék értékesítés és a termelési, feldolgozási, valamint értékesítő szervezeti struktúra szabályozására alkalmas.*” Arra a funkcionális kapcsolatra utalnak gondolatai, amelyek a szabályozási tárgyköröket összekötik és működtetik. A szerződéses jogviszonyok agrárjogi vonatkozásai többértékűek, mind a magánjogi, mind a közjogi elemeket ötvözik és ennek megfelelően mind a Polgári Törvénykönyv szabályanyagában, mind a speciális agrárjogi tárgyú joganyagban megtalálhatók. Ezek a megállapításai a piacgazdasági folyamatok tükrében átalakuló szabályozási irányokból eredeztethetők. A termelőszövetkezeti tulajdon (föld és egyéb vagyonelemek) magánosítási és kárpótlási folyamatai, a szövetkezeti közös használati struktúra felbomlásának a folyamata előre vetítette a magántulajdonon alapuló földhasználatot, illetőleg a használati jogosítványok magánjogi alapon történő átadásának lehetőségét. Amely azt is jelentette, hogy a szövetkezetek szerepe és viszonya a tagi gazdaság vonatkozásában megváltozik, a szövetkezeti érdek dominanciája átalakul és a tagi gazdaság érdekekkel egyensúlyba kerül. Az agrárgazdasági szövetkezetek egzisztenciális szövetkezeti jellege a rendszerváltást követően megszűnt, a szövetkezetek status quoja az integrátori szerep felé mozdult, amelyben a szövetkezetek beszerző-értékesítő jellege, a tagi gazdaságot kiszolgáló szerepe erősödött. A farmgazdaság modellje a rendszerváltást követően előtérbe került és a családi gazdaságok szabályozásával kiterjedt, majd ennek átalakítására került sor a 2020-as évek elején.⁹ Az Alaptörvény rendelkezése értelmében a termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása korlátait és feltételeit, valamint az integrált mezőgazdasági termelés szervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.¹⁰

4. Agrárpolitika szerepe

Ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy az agrárjog az agrárpolitika végrehajtásának eszköze, és az ehhez szükséges joganyagot foglalja magába¹¹, akkor az agrárjog tartalmi jegyeit az agrárpolitika által lehatárolt területen belül kell keresnünk. Az agrárpolitika¹² két szakpolitikai szinten jelenik meg, egyrészt a közös agrárpolitika

⁸ lásd az Európai Unió működéséről szóló Szerződés I. számú mellékletében felsorolt termékek

⁹ 2020. évi CXXIII. törvény a családi gazdaságokról

¹⁰ Alaptörvény P) cikk (2) bekezdés

¹¹ Szilágyi János Ede: Változások az agrárjog elméletében? Miskolci Jogi Szemle 11. évfolyam (2016) 1. szám 36. o.

¹² OLAJOS István (2006): The provisions of the Rural Development in connection with the agriculture in Hungary. JAEL 1 (1), 3–22. o., OLAJOS István (2007): A rendszerváltás és az agrártámogatások kapcsolata. In: CSÁK Csilla (szerk.): Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára. Miskolc, Novotni Kiadó, 279–289. o., OLAJOS István (2007): A vidék. In: Olajos István

(KAP) és a hazai nemzeti agrárpolitika szintjén. Az EUMSZ 39. cikke rögzíti a KAP egyedi célkitűzéseit: (a) a mezőgazdasági termelékenység növelése a műszaki fejlődés előmozdításával, valamint a termelési tényezők, így különösen a munkaerő lehető legjobb hasznosításának biztosításával; (b) a mezőgazdasági termelők megfelelő életszínvonalának biztosítása; (c) a piacok stabilizálása; (d) az ellátás hozzáférhetőségének biztosítása; (e) elfogadható árak biztosítása a fogyasztók számára. A KAP megfogalmazott általános célkitűzései gazdasági jellegűek, ugyanakkor az egyes időszakokra (jelenleg 2023-2027) meghatározott konkrét irányok a KAP stratégiai tervekben kerülnek rögzítésre. A KAP stratégiai tervek hozzájárulnak az éghajlat-politikai fellépéshez, a természeti erőforrások védelméhez, a biológiai sokféleség megőrzéséhez és javításához, valamint erősítik a vidéki térségek társadalmi-gazdasági szerkezetét. Jelentősen hozzájárulnak az uniós mezőgazdaság fenntarthatóvá válásához, valamint fontos szerepet játszanak abban, hogy a mezőgazdasági termelők megfelelő jövedelemben részesüljenek és hogy az élelmiszerellátás biztonságos legyen.¹³ Mindezek végrehajtásához kapcsolódnak a tagállami agrárpolitikához tartozó dokumentumok és jogszabályok, amely irányoknak megfelelően az uniós és a tagállami agrártámogatási rendszer működik. Az agrártámogatások jövedelemtámogatási, piacsabályozási és vidékfejlesztési támogatások köre csoportosíthatók és a KAP az uniós költségvetés 31 %-át teszi ki.

Az EU-ban 10 millió mezőgazdasági termelő gazdálkodik az uniós földterületek 39 %-án, 447 millió fogyasztót érint, akiknek 30 %-a vidéki területen él.¹⁴ Az agrárpolitika és a vidékfejlesztés politika között szoros összefüggés áll fenn, a vidék fejlesztésének egy része a KAP-hoz tartozik. Az agrártámogatási rendszer környezetpolitikai stratégiai célokat is szolgál, a fenntartható mezőgazdaság, a környezeti fenntarthatóság, éghajlatváltozás, biodiverzitás stb. szempontjaira figyelemmel, meghatározva olyan agrominimum előírásokat (helyes mezőgazdasági gyakorlat), cross compliance elveket, amelyek integratív módon segítik a természeti erőforrások megőrzését. Mindezek érvényre juttatásához nagyon kiterjedt és mindebből következően nehezen behatárolható joganyag szabályozza az agrárjogi viszonyokat, és az is megállapítható, hogy az EU bíróságainak eljárásában az ítéletek közül 20 %-a agrárjogi tárgykörű.

Novotni Zoltán hivatkozott referátumában leszögezte, hogy *„az agrárjog feladata a mezőgazdasági tevékenység támogatásával, a mezőgazdasági termelési és feldolgozási tevékenység hitelezésével és a mezőgazdasági termelés biztosításával összefüggő jogintézmények és jogviszonyok tárgyalása is. Az agrárjog egyetemi oktatása és tudományos művelése széleskörű nemzetközi kitekintést igényel. Figyelembe kell vennünk a fejlett agrárjogi rendszerekkel rendelkező államok tapasztalatait éppúgy, mint az úgynevezett a harmadik világ föld reformjaival és agrárgazdaságával összefüggő tapasztalatokat. Legfontosabb feladat ezen a téren az Európai Közösség agrárjogi rendszerének mélyreható tanulmányozása,*

(szerk.): Vidékfejlesztési politika és támogatásának joga. Miskolc, Novotni Alapítvány, 30–34. o., OLAJOS István (2010): A KAP második pillére: a vidékfejlesztés. In: CSÁK Csilla (szerk.): Agrárjog. Miskolc, Novotni Alapítvány, 423–440. o.

¹³ https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans_hu

¹⁴ <https://www.consilium.europa.eu/hu/infographics/common-agricultural-policy-cap/>

*feldolgozása és ismertetése, mert csak ez biztosítja a korszerű agrárkapcsolatok kiépítésének és csatlakoztatásának lehetőségeit.*¹⁵

5. Agrárjogi oktatás

A rendszerváltást megelőző és a rendszerváltás időszakát követően az agrárjogi oktatás átalakult, a jogi szabályozásának megfelelően területei, irányai komplexebbé váltak, amely nemzetközi, uniós és hazai szintű ismeretköröket rendszertanilag feldolgozva a tananyag részének tekintjük és ennek megfelelően oktatjuk az egyetemi hallgatókat. Novotni Zoltán gondolatainak megfelelően járunk el, *„mely szerint az egyetemi oktatás és az ezzel összefüggő tudományos kutatás előtt olyan feladatok állnak, melyek csak elméletileg megalapozott rendszerbe foglalt és nemzetközi tapasztalatokra épülő tudományos munka eredményeként jöhetnek létre.*¹⁶

Az agrárjog oktatása során a kutatási eredményeket felhasználjuk és beépítjük a tananyagba, amelyet folyamatosan frissítünk, aktualizáló különösen a változó jogszabályi környezetre figyelemmel. Az egyes jogintézmények bemutatása során kitérünk a történeti fejlődés áttekintésére, a szabályozási kör különböző szintjeire értve ezalatt a nemzetközi és uniós területeket¹⁷ is és ennek megfelelően foglalkozunk a súlyponti kérdésekkel, a mezőgazdasági földek tulajdoni és használati viszonyaival, a mezőgazdasági üzemszervezés kérdéseivel, az érdekképviseleti rendszerrel, a mezőgazdasági nyilvántartásokkal és az ingatlan nyilvántartás vonatkozó területeivel, az agrártámogatási és hitelezési rendszerrel, az élelmiszerlánc szabályozással, az agrár és vidékfejlesztési jogban a szellemi tulajdon védelméről többek között.¹⁸ Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a

¹⁵ Novotni Zoltán: A magyar agrárjog fejlődésének vázlata, Magyar Közigazgatás. 1991. 3. sz. 280.o.

¹⁶ Novotni Zoltán: A magyar agrárjog fejlődésének vázlata, Magyar Közigazgatás. 1991. 3. sz. 280.o.

¹⁷ RAISZ Anikó (2012): A vízhez való jog aktuális kérdéseiről. In: CSAK Csilla (szerk.): Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 151–159. o. RAISZ Anikó–SZILÁGYI János Ede (2012): Development of agricultural law and related fields (environmental law, water law, social law, tax law) in the EU, in countries and in the WTO. JAEL, 7 (12), 128–134. o.

¹⁸ CSAK Csilla (szerk.) (2010): Az európai földszabályozás aktuális kihívásai. Miskolc, Novotni Alapítvány. CSAK Csilla–HORNYÁK Zsófia (2013): Az átalakuló mezőgazdasági földszabályozás. Advocat (1-4), 12–17. o. CSAK Csilla–HORNYÁK Zsófia (2014a): A földforgalmi törvény szabályaiba ütköző mezőgazdasági földekkel kapcsolatos szerződések jogkövetkezményei. Östermelő (2), 10–11. o. CSAK Csilla–HORNYÁK Zsófia (2014b): Igényérvényesítés lehetőségei és határai a mezőgazdasági földforgalom körében - bírósági keretek. In: SZABÓ Miklós (szerk.) (2014): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium = Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. Tomus 14, Miskolc, Gazdász Elasztik Kft., 139–158. o. CSAK Csilla–NAGY Zoltán (2011): Regulation of Obligation of Use Regarding the Agricultural Land in Hungary. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 45 (2), 541–549. o., CSAK Csilla–SZILÁGYI János Ede (2013): Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary. Agrarrecht Jahrbuch, 215–233. o., HORNYÁK Zsófia (2014): Grunderwerb in Ungarn und im österreichischen Land Vorarlberg. JAEL, 9 (17), 62–76. o. HORNYÁK Zsófia (2015): Die Voraussetzungen und die Beschränkungen des landwirtschaftlichen Grunderwerbes in rechtsvergleichender Analyse. CEDR Journal of Rural Law, 1 (1), 88–97. o. HORNYÁK Zsófia (2016): Földöröklési kérdések jogösszehasonlító elemzésben. In: SZABÓ Miklós (szerk.): Miskolci Egyetem

környezetvédelmi aspektusokat a környezetjog stúdió keretein belül taglaljuk - kiemelve jelenlegi témánk szempontjából - az agrárkörnyezetvédelem területeit. Mindezek alapján komplex és átfogó, de ugyanakkor súlyozott ismereteket kívánunk átadni a hallgatóknak, amellyel egy jelentős szabályozási területtel, társadalmi és gazdasági szempontból kiemelt jelentőségű területtel kapcsolatos jogi tudást szereznek meg.

6. Zárszó

Novotni Zoltán professzor úr gondolatai az 1990-es évek elején meghatározó jelentőségűek. Akkor levonható következtetései helytállóak és a kor színvonalának teljes mértékben megfelelőek. Professzor úr az agrárjog gazdasági jelentőségét emelte ki, de egyúttal utalt a termőföld védelem jelentőségére is. Az agrárjogi szabályozás gazdasági jelentősége vitathatatlan az élelmiszertermelés és az élelmiszerbiztonság központba helyezésével, amely mértékadó az emberi létfenntartás szempontjából. Az agrárjogi szabályozás gazdasági jelentőségén túl - különösen a mezőgazdasági földek tulajdoni és használati viszonyait tekintve - kiemelendő az is, hogy egy állam szuverenitási kérdéseit szempontjából is létfontosságú. A föld egy sajátos természeti erőforrás, amelynek mértéke, nagysága nem bővíthető, és az agrárjogi szabályozás - a mezőgazdasági földterületekre tekintettel - a földek a 80%-át érinti. Magyarország 9,3 millió hektár területéből a termőterület nagysága 7,5 millió hektár, ebből a mezőgazdasági területé 5,5 millió hektár (a fennmaradó területen erdőgazdálkodás folyik). A művelési ágak közül a szántó nagysága 4,5 millió hektár, amely a mezőgazdasági területnek a 81%-át képezi. Ezen területek tulajdoni és használati viszonyainak meghatározás létfontosságú a tulajdonosi személyi kör meghatározása szempontjából hazai és külföldi, tagállami állampolgárok viszonylatában. Ez a kérdéskör az amely a birtokstruktúra szempontjából meghatározó, egy állam szuverenitási relációjában nélkülözhetetlen.

A földvédelem kérdése ugyanakkor két aspektusból vizsgálható, egyrészt az élelmiszertermelés alapját képező kérdésből, másrészt környezetvédelmi szempontból. A föld védelmével kapcsolatos szabályozás mindkettőt figyelembe veszi. A környezetvédelmi törvény¹⁹ A földet mind környezeti elemet helyezi a középpontba, és alapvetően a talaj védelemre az a föld minőségi védelmére koncentrálna, szektoriális és integratív szempontból egyaránt. A föld védelméről szóló törvény²⁰ azonban a gazdasági szempontokat figyelembe véve a mezőgazdasági föld termelésből történő kivonására vonatkozó a szabályozást helyezi a középpontjába.

Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 131–135. o. HORNYÁK Zsófia–PRUGBERGER Tamás (2016): A föld öröklésének speciális szabályai: In: JUHÁSZ Ágnes (szerk.): Az új Ptk. öröklési jogi szabályai. Miskolc, Novotni Alapítvány, 47–58.o.

¹⁹ 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól

²⁰ 2007. évi CXXIX. törvény a termőföld védelméről

Az agrárjogi szabályozásra az uniós csatlakozásunk nagy hatással volt és van, amely az agrárjog tárgyait érintő jogintézmények tekintetében eltérő súllyal, de meghatározó jelentőségűek. Sajnos Professzor Úr ezt az új szabályozási környezetet már nem érthette meg, de az agrárjog iránti elkötelezettsége és előremutató gondolatai meghatározóak számunkra. Ezzel a tanulmánnyal és az volt a célunk, hogy felidézzük az agrárjog témakörében kifejtett munkásságát.

Irodalomjegyzék

- Novotni Zoltán: A magyar agrárjog fejlődésének vázlatja, Magyar Közigazgatás. 1991. 3. sz. 275-280.o.
 - Fodor László: Agrárjog, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005
 - Szilágyi János Ede: Változások az agrárjog elméletében? Miskolci Jogi Szemle 11. évfolyam (2016) 1. Szám, 36.o.
 - Olajos István (2006): The provisions of the Rural Development in connection with the agriculture in Hungary. JAEL 1 (1), 3–22. o., OLAJOS István (2007): A rendszerváltás és az agrártámogatások kapcsolata. In: CSÁK Csilla (szerk.): Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára. Miskolc, Novotni Kiadó, 279–289. o., OLAJOS István (2007): A vidék. In: Olajos István (szerk.): Vidékfejlesztési politika és támogatásának joga. Miskolc, Novotni Alapítvány, 30–34. o., OLAJOS István (2010): A KAP második pillére: a vidékfejlesztés. In: CSÁK Csilla (szerk.): Agrárjog. Miskolc, Novotni Alapítvány, 423–440. o.
 - Raisz Anikó (2012): A vízhez való jog aktuális kérdéseiről. In: CSÁK Csilla (szerk.): Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 151–159. o.
 - Raisz Anikó–Szilágyi János Ede (2012): Development of agricultural law and related fields (environmental law, water law, social law, tax law) in the EU, in countries and in the WTO. JAEL, 7 (12), 128–134. o.
-
-

A részvénytársaságok jogi szabályozásának változásai 1993-2023

Harsányi Gyöngyi*

A tanulmány bemutatja a részvénytársaságok jogi szabályozásában az elmúlt 30 évben bekövetkezett változásokat. Ezen belül a kógens és diszpozitív jellegű normák dominanciájának periodikus váltakozását, a részvénytársaságok alapítási szabályainak módosulását, valamint az egyes részvényfajták törvényi előírásainak fejlődését.

Kulcsszavak: nyilvános részvénytársaság, zártkörű részvénytársaság, részvény

Changes to the law on public limited liability companies

The study describes the changes in the law on companies limited by shares over the last 30 years. In particular, the periodic change in the dominance of norms of imperative and dispositive nature, the amendments to the rules for the incorporation of public limited companies and the evolution of the legal requirements for each type of shares.

Keywords: public limited company, private limited company, share

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.32>

Novotni Zoltán professzor a miskolci jogi kar emblemikus alakja volt, és még ma, 30 évvel a halála után is az. Ő a Kar egyik alapítója, egykori dékánja, intézetigazgatója, polgári jogi tanszékének vezetője. Számos jogágban tette le névjegyét és járult hozzá az adott jogterület fejlődéséhez. Az egyik ilyen jogterület a vállalkozások joga volt, amely különös jelentőségre tett szert a rendszerváltás végrehajtásában, ennek megfelelően a társasági jog a miskolci jogászképzésben is kiemelt hangsúlyt kapott. Ezért nem érdektelen egy rövid áttekintést adni a társasági jogon belül a részvénytársaságokra vonatkozó joganyag elmúlt három évtizedben bekövetkezett főbb változásairól. Mivel jelen írás keretei között lehetetlen lenne a részvénytársasági jog 30 éves fejlődését részletesen nyomon követni, ezért csak néhány kérdéskört emeltem ki, nevezetesen a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás jellege, a részvénytársaságok alapítási szabályai, és a részvény, mint értékpapír. Kiindulási pontnak az első, gazdasági társaságokról szóló törvény¹ rendelkezéseit tekintjük, Novotni professzor még ezt a joganyagot tanította. Ezt követte 1997-ben a második Gt., az 1997. évi CXLI. tv. (továbbiakban: II. Gt.), majd pedig a 2006. évi IV. tv. (továbbiakban III. Gt.). Ezzel lezárult a gazdasági

* Címzetes egyetemi tanár, PhD, LL.M., a Károli Gáspár Református Egyetem Állami- és Jogtudományi Karának oktatója.

¹ 1988. évi VI. tv. (a továbbiakban I. Gt.)

társaságok önálló jogforrási szintű szabályozása. A Polgári Törvénykönyv kodifikációja beolvasztotta a gazdasági társaságok teljes szabályozását a 2013. évi V. tv. III. Jogi személyi könyvébe.

1. A részvénytársaságra vonatkozó szabályozás jellegének változásai

A szabályozás jellegének vizsgálata körében a kógencia és a diszpozitivitás kérdését elemezzük. A I. Gt.-ben a jogalkotó a törvény rendelkezéseit az általános és a különös rész tekintetében egyaránt a diszpozitivitás jegyében fogalmazta meg. Egyetlen kivétel a részvénytársaságokra vonatkozó rész volt, amelyet kógensnek minősített². A törvény tehát alapvetően diszpozitív volt. A II. Gt. azonban már nem az általános diszpozitivitás talaján állt, hanem éppen ellenkezőleg. A törvény kimondta, hogy „a tagok (részvényesek) e törvény rendelkezéseitől akkor térhetnek el, ha ezt a törvény megengedi”.³ Megmaradt azonban a létesítő okirat tartalmának összeállítása során a feleket megillető szabadság, persze csak a törvény és más jogszabályok keretei között. A III. Gt. lényegében megismételte a II. Gt. fent ismertetett rendelkezéseit, azaz a jogalkotó maradt az általános kógencia elvén, azonban kis finomítással élt. Kimondja ugyanis, hogy „nem minősül a törvénytől való eltérésnek olyan további rendelkezés, társasági szerződésbe (alapszabályba, alapító okiratba) való foglalása, amelyről e törvény nem szól, ha a rendelkezés nem áll ellentétben a társasági jog általános rendeltetésével, vagy az adott társasági formára vonatkozó szabályozás céljával, és nem sérti a jóhiszemű joggyakorlás követelményeit”⁴. Ebből a levezetésből megállapítható, hogy 1988-tól 2013-ig a részvénytársaságokra vonatkozó szabályok kógensek voltak.

Ezzel a szabályozási móddal a Polgári Törvénykönyv aztán gyökeresen szakít, mivel az „újkori” társasági jogi szabályozás történetében először a részvénytársaságokra vonatkozó normákat is alapvetően és általánosan diszpozitívvá tette.

Egyes szakértők szerint ez jogbizonytalanságot okoz (lásd Gadó Gábor: Kógensek a diszpozitív című cikkét, a Cég hírnök, 2013. szeptember 9-i számában). Más szerző szerint pedig „nem lehet figyelmen kívül hagyni azt, hogy ha nem is az egész társasági jog, de a részvénytársaságok szabályozása minden országban kógens szabályokkal történik, és a nemzetközi tendencia a - magyaréhoz képest - éppen fordított, a világgazdaságban bekövetkezett válságok továbbgyűrűző hatása éppen azzal a következménnyel járt, hogy mindenütt szigorították a rendszert, azaz méginkább terjed a kógencia”.⁵

² 1988. évi VI. tv. 233.§ (1) bek.

³ 1997. évi CXLI. tv. 9.§ (1) bek.

⁴ 2006. évi IV. tv. 9.§

⁵ Sándor Tamás: Jegyzetek a részvénytársaság új szabályozásához, *Gazdaság és Jog* 2014. április 14. szám, 21. oldal

2. A részvénytársaság alapítása

A részvénytársaságok alapításának szabályozása és a részvénytársaságok működési formáinak meghatározása szorosan összefüggnek egymással.

A részvénytársaság működési formája szerint kétféle lehet, nyilvánosan működő részvénytársaság és zártkörűen működő részvénytársaság. A törvény fogalom szerint⁶ „az a részvénytársaság, amelynek részvényeit tőzsdére bevezették, nyilvánosan működő részvénytársaságnak (nyrt.) minősül. Az a részvénytársaság, amelynek részvényei nincsenek bevezetve tőzsdére, zártkörűen működő részvénytársaságnak (zrt.) minősül”. Ennek megfelelően a részvénytársaság alapítási módjai is kétféleképpen lehetnek, nyilvános alapítási mód, illetve zártkörű alapítási mód. A részvénytársaságok alapítása ily módon történhet zártkörben, más néven szimultán vagy nyilvánosan, más néven szukcesszív módon. Hazánkban mindhárom társasági törvényünk egyaránt lehetővé tette és szabályozta mind a zártkörű, mind a nyilvános alapítási módot. A Ptk. ezzel szemben csak a zártkörben történő részvénytársaság alapítást engedi meg, ennek a váltásnak természetes velejárójaként változott a nyilvános részvénytársaság fogalmi kritériumának a meghatározása is.

A zártkörű alapítás azt jelenti, hogy az rt. által kibocsátott részvényeket kizárólag az alapítók veszik, vehetik át, egymás között előre meghatározott arányban. A nyilvános alapítás esetén pedig bárki, aki a megalapítandó részvénytársaságba tőkét kíván befektetni, jegyezhet az rt. által kibocsátott részvényekből.

Az rt. alapítás elválaszthatatlan a részvény, azaz az értékpapír kibocsátás folyamatától. Az értékpapírok, ezzel együtt a részvények forgalombahozatali eljárásáról viszont az értékpapírtörvény (Épt.⁷), nem pedig a Gt. rendelkezett. A két törvény azonban összekapcsolódott, mivel a társasági törvény/ek szerint az az rt. működött nyilvánosan, melynek részvényeit bevezették a tőzsdére vagy nyilvánosan hozták forgalomba, vagy nem nyilvánosan hozták forgalomba, de nyilvános értékesítésre felajánlották. Tehát a korábbi szabályozás értelmében a nyilvános működési formának három esetben is megfelelehetett egy részvénytársaság: részvény nyilvános módon történt kibocsátása, részvény nyilvános értékesítésre történt felajánlása, és részvény tőzsdére történt bevezetése esetén egyaránt. A hatályos szabályozás szerint azonban csak egy ismérve van a nyilvánosan működő részvénytársaságnak, nevezetesen a részvények tőzsdére történt bevezetése.⁸

A korábbi szabályozás körében találhatunk példát arra, hogy nem feltétlenül voltak összhangban a részvénytársaság alapítására vonatkozó rendelkezések. Az első Gt. a nyilvános alapítást tekintette alapesetnek, a zártkörű alapítást pedig kivételként szabályozta. Az Épt. viszont az értékpapírok nyilvános forgalombahozatalát olyan kibocsátónak (esetünkben részvénytársaságnak) engedte, amely kibocsátó vagy jogelődje, már legalább két teljes naptári éve

⁶ Ptk. 3:211. §

⁷ 1991. évi VI. tv. az I. Értékpapírtörvény és az 1996. évi CXII. tv. a II. Értékpapírtörvény

⁸ Részletesebben e kérdéstről lásd Vezekényi Ursula: Részvénytársaság In: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerkesztő: Osztoivits András) III. kötet Opten Informatikai Kft. Kiadó, Budapest, 2014. 704-705.p.

működött. Ebből következik, hogy az Épt., azzal, hogy korlátozta a nyilvános részvénykibocsátást, egyszersmind korlátozta a nyilvános alapítást is. (Az első Gt. szabályozásának egyszerűségét mutatja, hogy az alapítási folyamattól eltekintve a két részvénytársaság között nem tett különbséget a működésüket illetően, holott éppen a működési formájukban térnek el legpregnansabban egymástól.) E tapasztalat alapján a későbbi társasági törvények már nemcsak az alapítási eljárásban, hanem működési formában is eltérően szabályozták a részvénytársaságokat. A jogalkotó változtatott tekintetben is, hogy a második Gt. megjelenésétől a zártkörű alapítási modellt tekintette alapesetnek, a nyilvános alapítást pedig kivételnek.

A jogrendszerben fellelhető, gyakran egymást akadályozó szabályok a gazdasági társaságokról szóló törvények illetve az értékpapírtörvények (később Tőkepiac⁹ törvény) rendelkezései között fennmaradtak, de a jogfejlődés egyre inkább feloldotta ezeket, és ez történt az általunk vizsgált kérdésben is, hiszen a Ptk-val oldódott fel a részvénytársaság alapítás körében tapasztalható bizonytalanság azzal az egyszerű megoldással, hogy a részvénytársaságok nyilvános alapítási módját a jogalkotó kiiktatta és a nyilvánosan működő részvénytársaság fogalmát leegyszerűsítette. A hatályos társasági jogi szabályozás a nyilvános alapítást már nem teszi lehetővé, csak a zártkörben történő alapítást. A zártkörűen megalapított részvénytársaság számára aztán később nyitva áll a lehetőség a nyilvános rt-vé történő átalakulásra, ami az rt. részvényeinek tőzsdére történő bevezetésével valósul meg.

3. A részvény, mint értékpapír szabályozásának változásai¹⁰

A magyar tőkepiacon kibocsátható részvényfajták száma az egyes társasági törvényekben folyamatosan bővült. Az első Gt. három részvényfajtát határozott meg, az elsőbbségi részvényt a dolgozói részvényt illetve a kamatozó részvényt. A másodikban e részvényfajták kiegészültek a törzsrészvénnel, a harmadikban a visszaváltható részvénnel, a Ptk. pedig végképp szélesre tárja a részvénytársaság lehetőségeinek kapuját, mivel lehetőség nyílt a törvényben rögzítettekén kívül bármilyen egyéb részvényfajta, részvényosztály alapítók általi létrehozására is.

A *törzsrészvényt*, mint részvényfajtát az első Gt. tehát még nem is nevesíti, a gyakorlatban alakult ki ez az elnevezés az olyan részvényre, amely nem tartozik a törvényi felsorolásban szereplő részvényfajták körébe. A következő Gt. már beilleszti a részvényfajták közé a törzsrészvényt, azonban nem definiálja, csak negatív meghatározást ad, amikor kimondja, hogy az minősül törzsrészvénynek, amely nem felel meg a többi részvényfajta szabályainak. Ez a negatív megközelítés

⁹ 2001. évi CXX. tv.

¹⁰ A részvényfajták szabályozásának fejlődésével több korábbi tanulmányomban is részletesen foglalkoztam, melyek közül kiemelkedik „Az egyes részvényfajták szabályozásának fejlődése a magyar jogrendszerben” In: 60 Studia in Honorem Péter Miskolczi-Bodnár (szerk: Homicskó Árpád Olivér - Szuchy Róbert) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017. 261-270.p. ISBN 978-963-9808-80-5, ISSN 1789-0896 Jelen írás merít ebből a részletes elemzésből, és feldolgozza az azóta bekövetkezett változásokat.

azóta is jellemző a jogalkotóra, mivel a hatályos Ptk. 3:229. §-a szerint is törzsrészvény az olyan részvény, amely nem tartozik az elsőbbségi, a dolgozói, a kamatozó és a visszaváltható vagy az alapszabályban nevesített részvényfajtákba.

Nehezen érthető a definiálástól való tartózkodás, hiszen könnyen megragadható a törzsrészvény lényege. Ez a részvény ugyanis „alapjogokat” testesít meg. A részvény alapján a részvényest megillető alapvető tagsági jog a névértékarányos osztalékjog és a névértékarányos szavazati jog. Ezeket az alapjogokat biztosítja a törzsrészvény a részvényesnek. Lehetőség van természetesen a részvényest megillető osztalék és a szavazat mértékének a névértékaránytól való eltéréására is. Az eltérés történhet törvény alapján (elsőbbségi részvény) és történhet a részvénytársaság alapszabálya alapján is, amikor a szavazati jogot a részvények meghatározott csoportjára kizárja vagy korlátozza. Ez az eltérési lehetőség azonban nem érinti a fentebb írtak általános érvényét.

A jogalkotó nemcsak a törzsrészvény fogalmi meghatározásával maradt adós évtizedek óta, hanem a törzsrészvényre vonatkozó kibocsátási kötelezettség szabályozása sem stabil. Fő szabályként a részvénytársaság jogosult dönteni az alapszabályában arról, hogy milyen részvényfajtába tartozó részvényeket kíván kibocsátani. A harmadik Gt. a korábbi szabályozástól eltérően meghatározta a kibocsátható törzsrészvények minimális mértékét, amikor úgy rendelkezett, hogy a részvénytársaság által kibocsátott törzsrészvények névértéke összegének mindenkor meg kell haladnia a részvénytársaság alaptőkéjének a felét. Ezt a korlátozó rendelkezést azonban a jogalkotó a 2021. évi XCV. tv.-el megszüntette.

Az első társasági törvény az egyes részvényfajták definiálását az *elsőbbségi részvennyel* kezdi.¹¹ Az elsőbbségi kitétel azt jelenti, hogy az ebbe a részvényfajtába tartozó részvények valamilyen többletjogot biztosítanak a tulajdonosuk számára. A többletjog bármilyen részvényesi joghoz kapcsolódhat, de az első Gt. mindössze az osztalékjoghoz, mint alapvető részvényesi joghoz kapcsolódó többletjogot nevesítette osztalékelőbbségi részvényként, amely a részvényesek között felosztható nyereségből más részvényfajtát megelőzően jogosított osztalékre. Más részvényesi joghoz kapcsolódó többletjogot biztosító részvény kibocsátására a jogalkotó felhatalmazta a részvénytársaságot, amely az alapszabályában rendelkezhetett erről. Ugyancsak az alapszabályban kellett az osztalékelőbbségi részvényre vonatkozó előírásokat is kidolgozni. Az elsőbbségi részvényfajta kibocsátására mind az I. Gt., mind a II. Gt. mennyiségi korlátot állított fel, amelyet egyöntetűen úgy határoztak meg, hogy az elsőbbségi részvények névértékének együttes összeg nem haladhatja meg a részvénytársaság alaptőkéjének felét.¹²

A második Gt. már részletesebben szabályozta az elsőbbségi részvényfajtát, további differenciálásra került sor a többletjogok tekintetében, amelyek alapján részvényosztályok alakultak ki. A részvény szabályozásának fejlődésében fontos momentumként ez a törvény az első, amely az elsőbbségi részvényfajta belüli kibocsátott részvények által biztosított többletjogok szerint részvényosztályokba

¹¹ I.Gt.242.§

¹² I.Gt.242.§(4) bek. és II.Gt. 183.§ (5) bek. Ez a szabály azonban, azt követően, hogy a III. Gt. a törzsrészvény kötelezően kibocsátandó mértékét az alaptőke több, mint felében jelölte meg, már nem volt fenntartható.

tagolta a részvényeket. Öt részvényosztályt jelölt meg, osztalékelsőbbségi, likvidációs elsőbbségi, szavazatselsőbbségi részvényt, elővásárlási jogot biztosító részvényosztályt illetve osztalékelsőbbséget és likvidációs elsőbbséget együttesen biztosító részvényosztályt.

Az *osztalékelsőbbséget* biztosító részvény a részvényesek között felosztható adózott eredményből a más részvényfajtába, illetve részvényosztályba tartozó részvényeket megelőzően, illetve azoknál kedvezőbb mértékben jogosít osztalékra. A részvény az általános szabályok szerint névérték arányos osztalékra jogosítja a tulajdonosát. Akinek azonban osztalékelsőbbségi részvénye van, a névértékarányosnál nagyobb mértékű osztalékra lesz jogosult. Ennek az előnynek a biztosítása legtöbbször oly módon történt, hogy a felosztható nyereségtömeg egy meghatározott részét az osztalékelsőbbségi részvényesek között osztották fel, a nyereség többi részéből pedig minden részvényes névérték arányosan részesedett. (A létesítő okirat természetesen más módon is biztosíthatta az osztalékelsőbbséget részvényesei számára.) Ha valamelyik évben az osztalékelsőbbséget biztosító részvények után bármely okból nem került sor az osztalék kifizetésére, a következő évben más részvényfajtába, illetve részvényosztályba tartozó részvényekre – ha az alapszabály eltérően nem rendelkezett – a részvénytársaság csak akkor fizethetett osztalékot, ha az osztalékelsőbbséget biztosító részvények után járó elmaradt osztalék maradéktalanul kifizetésre került. Ha a részvénytársaság a szavazati jogot korlátozó vagy kizáró elsőbbségi részvénynek biztosított osztalékot valamelyik évben nem vagy nem teljesen fizette ki, és azt a következő évben sem pótolta az arra az évre esedékes osztalékkal együtt, az elsőbbségi részvény részvényesét teljes szavazati jog és más, az alapszabályban meghatározott elsőbbségi jog illette meg. Az elsőbbségi részvényes e jogokat mindaddig gyakorolhatta, amíg a részvénytársaság az elmaradt osztalékot ki nem fizette. Ezeket a szabályokat változatlan tartalommal vette át a III. Gt. is, majd a Ptk. pontosítja az előírást, amikor úgy szabályoz, hogy ha az osztalékelsőbbségi részvény szavazati jogot korlátozásával vagy kizárásával jár és az osztalékot valamelyik üzleti évben nem vagy nem teljesen fizetik ki, akkor a részvényest a következő üzleti évre vonatkozó éves beszámoló elfogadásáig illeti meg a teljes szavazati jog. E pontosítás azonban más tartalommal is bír. Egyértelmű lett ugyanis, hogy a teljes szavazati jog gyakorlásának lehetősége, ezzel együtt a kifizethető osztalék halmozódása csak két egymást követő év (üzleti év) tekintetében értelmezhető. Ezzel szemben a korábbi Gt. rendelkezések nemcsak két egymást követő évre, hanem több évre is lehetővé tették – „mindaddig, míg a részvénytársaság az elmaradt osztalékot ki nem fizeti” – a teljes szavazati jog gyakorlását az osztalékelsőbbségi részvényes részére.

A *likvidációs hányadhoz fűződő elsőbbséget* biztosító részvény a részvénytársaság jogutód nélküli megszűnése esetén a felosztásra kerülő vagyonból (vagyonmaradványból) történő részesedés elsőbbségét teszi lehetővé. A részvényesek alapvető tagsági jogát képezi – a hitelezők kielégítését követően – fennmaradó vagyonnak a részvényesek közötti névértékarányos felosztása. A többletjog ebben az esetben a névértékarányosnál nagyobb mértékű részesedést biztosít a fennmaradó vagyonból a részvényesnek. (E részvényosztállyal kapcsolatban azonban felmerül a kérdés annak gyakorlati jelentőségét illetően. A

részvénytársaságok jogutód nélküli megszűnése ugyanis a legritkább esetben történik oly módon, hogy a hitelezők maradéktalan kifizetése után, még marad olyan vagyontömeg, amely a részvényesek, mint tulajdonosok között felosztható. A részvénytársaságok szinte kivétel nélkül felszámolással szűnnek meg, amely esetben még a hitelezők kielégítésére sem elegendő a társasági vagyon, így részvényesek között felosztható vagyonmaradvány értelemszerűen nem létezik. Ebben az esetben viszont a likvidációs elsőbbség nem valóságos előny a tulajdonosa számára.)

A *szavazatelsőbbbségi jogot* biztosító részvény alapján a részvényes az alapszabályban meghatározott mértékű többszörös szavazati jogot gyakorolhat. A részvény az általános szabályok szerint névértékarányos szavazati jogot biztosít a részvényeseknek. A szavazatelsőbbbségi részvény viszont a névérték arányosnál nagyobb mértékű szavazati jogot testesít meg. Ennek szabályait először a II. Gt.¹³ állapította meg. A szavazatelsőbbbség biztosítása több módon történhetett. Az egyik mód az egyszerű szavazattöbbszörözés, mikoris az egy részvényhez kapcsolódó szavazati jog nem haladhatta meg a részvény névértékéhez igazodó szavazati jog tízszeresét. Az alapszabály úgy is rendelkezhetett, hogy a közgyűlési határozat csak a szavazatelsőbbbséget biztosító részvények egyszerű többségének igenlő szavazata mellett minősült elfogadottnak. A törvény lehetőséget biztosított arra is, hogy a részvénytársaság egyetlen szavazatelsőbbbséget biztosító részvényt, úgynevezett aranyrészvényt bocsásson ki, mely vétójogot biztosított a tulajdonosa számára. Ez azt jelentette, hogy közgyűlési határozatot csak az e részvénnel rendelkező részvényes igenlő szavazatával hozhatták meg. A II. Gt. a szavazatelsőbbbségi jog terjedelmét még a közgyűlés hatáskörébe tartozó valamennyi döntéshozatalra kiterjesztette, abban az esetben, ha törvény vagy alapszabály eltérően nem rendelkezett. A III. Gt. rendelkezése szerint viszont az alapszabályban konkrétan fel kellett sorolni mindazokat a kérdéseket, amelyekre az elsőbbségi jog kiterjedt, illetve azt is kifejezetten rögzíteni kellett, ha a szavazatelsőbbbségi jog a közgyűlés hatáskörébe tartozó valamennyi döntéshozatalra vonatkozott. Ha ezeket a kérdéseket nem tüntette fel, akkor az elsőbbségi jogra vonatkozó alapszabályi rendelkezés semmisnek minősült. A III. Gt. eltérő szabályokat állapított meg a nyilvános részvénytársaságokra, melyek esetén a szavazatelsőbbbséget biztosító részvények csak az egyszerű többséget igénylő kérdésekben biztosítottak elsőbbségi jogot. A minősített többséget igénylő kérdésekben a szavazatelsőbbbségi részvények a többi részvénnel azonos módon, névértéküknek megfelelő számú szavazatot testesítettek meg. A nyilvánosan működő részvénytársaság aranyrészvényt nem bocsáthatott ki. Nem volt lehetőség arra sem, hogy a közgyűlési határozat elfogadását a szavazatelsőbbbségi részvényesek egyszerű többségű igenlő szavazatához kössék. A Ptk. 3.232. §-a a korábbiaknak megfelelően fenntartja a szavazatelsőbbbségi részvény két típusát, a szavazattöbbszörözött és a vétójogot biztosítót. A jogalkotó azonban a szavazattöbbszörözésnél a szavazati jog tízszeresét, mint az addig általánosan érvényesülő és kötelező felső határt, már csak a nyilvános részvénytársaságra vonatkoztatja, a zártkörűen működő részvénytársaságot nem köti már ez a maximális mérték. A vétójogot biztosító szavazatelsőbbbségi részvény

¹³ 1997. évi CXLI. tv. 185. §

szabályozása pedig a korábbihoz képest lényegesen leegyszerűsödött. Eszerint az ilyen részvényt rendelkező, jelen lévő részvényesek egyszerű szótöbbségének igenlő szavazatával hozható meg a közgyűlési határozat.

A második társasági törvény megjelenésétől a jelenleg hatályos szabályozásig változatlan tartalommal áll fenn az *elővásárlási jogot biztosító elsőbbségi részvény*, mint részvényosztály, melyet csak zártkörűen működő részvénytársaság jogosult kibocsátani. Ilyen részvény esetén a részvényest a részvénytársaság által kibocsátott, adásvétel útján kívülállóra átruházni kívánt részvényekre elővásárlási jog illeti meg. Ha a részvényes az átruházási szándék és a kapott vételi ajánlat feltételeinek közlésétől számított tizenöt napon belül nem nyilatkozik, úgy kell tekinteni, hogy elővásárlási jogával nem kíván élni.

A III. Gt. új részvényosztályt teremtett, a *vezető tisztségviselő kijelölésére vonatkozó elsőbbségi részvényt*, melyek kibocsátására csak a zártkörűen működő részvénytársaság¹⁴ kapott jogosultságot. Ezen elsőbbségi jog alapján a részvényesek az alapszabályban meghatározott módon és eljárási rendben szereztek jogot az igazgatóság illetve a felügyelő bizottság egy vagy több tagjának, de legfeljebb az igazgatósági tagok (felügyelő bizottsági tagok) egyharmadának a kijelölésére. Az elsőbbségi részvényesek nemcsak kijelölésre voltak jogosultak, hanem az általuk kijelölt igazgatósági tag (fb tag) visszahívására is. Ha pedig a kijelölésre jogosult elsőbbségi részvényesek ezt nem tették meg, a közgyűlés az így kijelölt vezető tisztségviselőt (fb tagot) az alapszabályban vagy a törvényben meghatározott feltételek bekövetkezte esetén visszahívhatta. Ilyen esetben az elsőbbségi részvényesek új vezető tisztségviselő kijelölésére szereztek jogot. A Ptk. lényegében változatlanul tartotta fenn e részvényosztály szabályait, a módosítás csak arra irányul, hogy mellőzte a kijelölhető igazgatósági illetve a felügyelő bizottsági tagok számának korlátozására vonatkozó kitéltet.

A *dolgozói részvény* olyan részvényfajta, amely az I. Gt. hatálya idején élte virágkorát, vagyis a 90-es évek első felében bocsátották ki a legtöbb ilyen részvényt. Azóta jelentősége fokozatosan csökken. Már 1997-ben, a II. Gt. megalkotásakor felmerült e részvényfajta szükségességének a kérdése, ennek ellenére a III. Gt., sőt a Ptk. is megtartotta azt. Tehát már 1988-tól lehetősége volt a részvénytársaságnak arra, hogy alaptőkéjének felemelésével egyidejűleg, a teljes és részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalói számára – ingyenesen vagy kedvezményes áron – dolgozói részvény bocsásson ki. Az I. és a II. Gt. arra is módot adott, hogy dolgozói részvényeket a munkavállalók meghatározott csoportjai közös tulajdon formájában szerezhessenek. A dolgozói részvényeket az I. Gt-ben még csak az alaptőke legfeljebb 10 százalékáig, a II. Gt-től a Ptk-ig pedig már a felemelt alaptőke 15 százalékáig lehet kibocsátani. A dolgozói részvény korlátozottan forgalomképes értékpapír, csak a részvénytársaság munkavállalóira, illetve nyugdíjasaira ruházható át. A dolgozói részvény kibocsátáskori megszerzésének és utóbb történő átruházásának részletes feltételeit az alapszabályban kell rendezni. A dolgozói

¹⁴ Nem lehetséges azonban ilyen részvényosztályba tartozó részvény kibocsátása, ha a zártkörű részvénytársaságnál az igazgatóság jogkörét vezérigazgató gyakorolja.

részvényre vonatkozó lényegi meghatározások időtállóan bizonyultak, de – a fent említett, a kibocsátás mértékére és a tulajdonosi körre vonatkozó minimális változtatásokon túl – erőteljesebb változásokat is megfigyelhetünk a dolgozói részvények szabályozásában. A módosítások egyik iránya a dolgozói részvényekhez kapcsolódó többletjogot érintette. A II. Gt. még csak egy előny kapcsolódását tette lehetővé. A részvénytársaság olyan dolgozói részvény kibocsátásáról is határozhatott, amely a részvényesek között felosztható adózott eredményből – az osztalékelsőbbiséget biztosító részvényt követően – de más részvényfajtába, illetve részvényosztályba tartozó részvényeket megelőzően jogosított osztalékra. A III. Gt. tovább bővítette a dolgozói részvényhez kapcsolható többletjogok körét, amikor lehetővé tette, hogy az alapszabály olyan dolgozói részvény kibocsátásáról rendelkezzen, amely vezető tisztségviselő kijelölésére vonatkozó elsőbbségi jogot is megtestesít. Ez a lehetőség természetesen csak zártkörűen működő rt. esetén áll fenn. Ezeket a szabályokat átvette a Ptk. is.

A módosítások másik iránya a dolgozói részvénytulajdonos munkaviszonyának megszűnése esetén követendő eljárás szabályait érintette. Ez a szabály az első Gt-ben volt a legegyszerűbb, úgymond „dolgozóbarát”, de egyszersmind a leginkább hibás is. E szabályozás szerint ugyanis, ha a dolgozói részvénnel rendelkező munkavállaló munkajogviszonya akár a halála miatt, akár egyéb okból megszűnt, a részvénytársaságot vételi opció illette meg, amelyet forgalmi értéken gyakorolhatott, oly módon, hogy ha a mindenkori forgalmi érték nem érte el a névértéket, akkor a névértéknek megfelelő összeget volt köteles a részvénytársaság megfizetni. Ha pedig a társaság nem élt az opciós jogával, a volt dolgozó megtarthatta a részvényeit, de továbbra is csak az rt. dolgozóira és nyugdíjasaira ruházhatta át. E szabályozás logikai hibákban szenvedett, mikor forgalmi értéken történő megvásárlást írt elő a társaság számára. Egy olyan részvénynek ugyanis, amellyel a tőkepiacon nem lehet kereskedni, nincs forgalmi értéke. Ezek után a forgalmi értéken történő megvásárlás sajátságos kíváncsi volt a jogalkotó részéről. A másik logikai hiba abban rejlett, hogy a jogszabály lehetővé tette - opciós jog gyakorlásának hiányában -, hogy olyan személyek birtokában legyen dolgozói részvény, aki nem dolgozó, semmi köze nincs már a társasághoz. Ezt ismerte fel a II. Gt., és ezért más alapokra helyezte a szabályozást. Meghonosította a ma is érvényesülő három lépcsős eljárást. Az eljárás első fázisaként a munkavállaló halála vagy munkaviszonyának megszűnése esetén az örökös vagy a volt dolgozó számára a munkaviszony megszűnésétől számítottan hat hónap¹⁵ állt rendelkezésre, hogy a dolgozói részvényeket a társaság már dolgozójára vagy nyugdíjasára ruházza át. Az eljárás második fázisaként a biztosított időtartam eredménytelen elteltét követő első közgyűlésen kellett döntenie a dolgozó részvény sorsáról. Két lehetőség állt fenn. A közgyűlés dönthetett a dolgozói részvény bevonásáról, amely az alaptőke leszállítását vonta maga után, vagy dönthetett a közgyűlés úgy is, hogy átalakítja a korlátozottan forgalomképes dolgozói részvényt korlátlanul forgalomképes

¹⁵ Öröklés esetén a hat hónapos határidő az örökhagyó halálától, vagy a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedésének napjától, vagy öröklési per esetén az ítélet jogerőre emelkedése napjától számítandó.

törzsrészcénné vagy elsőbbségi illetve kamatozó részvéncénné, majd azt értékesíti. Ez a szabályozás ismét hibában szenved. A dolgozó részvény - a törzsrészcénnéhez hasonlóan - csak alapjogokat testesít meg, ami névértékarányos osztalékjogot és névértékarányos szavazati jogot jelent. Ebben az esetben tehát csak a törzsrészcénné alakítás jöhet szóba. Ha netalán a dolgozó részvény osztalékelsőbbséget is biztosított, akkor lehetővé vált az elsőbbségi részvényen belül az osztalékelsőbbségi részvéncénné történő átalakítás, de kamatozó részvéncénné történő átalakítás, vagyis többletjogot biztosító részvéncénné átalakítani egy olyan részvényt, amellyel az eredetileg nem rendelkezett, nem lehetséges. Végül az eljárás harmadik fázisaként a volt dolgozó részére történő kifizetésre került sor. Ez a törvény már egyértelműen deklarálta, hogy a dolgozót a részvénye névértéke illeti meg, amely összeget a részvény bevonása esetén a leszállított alaptőke cégnyilvántartásba történő bejegyzésétől számított 30 napon belül, a részvény átalakítása esetén az értékesítés napjától számított 30 napon belül kellett kifizetni a volt dolgozó vagy örököse részére. (Meg kell jegyezni, hogy a II. Gt. eredeti szövege még a bevonástól vagy értékesítéstől számított egy éves határidőt biztosított arra, hogy a részvénytársaság kifizesse a volt dolgozót, de ez olyan méltánytalan volt, hogy röviddel a II. Gt. megjelenése után ez a határidő módosításra került, és a - ma is hatályos - 30 napos határidő került megállapításra.)

A kamatozó részvény szabályozása változott a legkevesebbet az idők folyamán. A részvénytársaságnak lehetősége van arra, hogy az alaptőke tíz százalékát meg nem haladó mértékben előre meghatározott mértékű kamatra jogosító részvényt hozzon forgalomba. A kamatozó részvény kétféle hozadékot is megtestesít, hiszen egyrészt osztalékra, másrészt kamatra, mint többletjogra jogosítja a részvényest. A kamatozó részvény tulajdonosát a részvény névértéke után, a tárgyévi adózott eredményből, illetve a szabad eredménytartalékkal kiegészített tárgyévi adózott eredményből a részvényen feltüntetett módon számított kamat illeti meg. A kamatra való jog független az osztalékjogtól. A kamat akkor is megilleti a részvényest, ha az üzleti évet lezáró beszámoló elfogadásakor a közgyűlés úgy dönt, hogy nem fizetnek osztalékot. Csak egy esetben nem fizethető a részvényesnek kamat, ha ennek következtében a részvénytársaság saját tőkéje a számviteli jogszabályok szerint számított módon nem érne el a részvénytársaság alaptőkéjét. A mértékbeli korlátot a 2021. évi XCV. tv. e részvényfajtánál is megszüntette.

A társasági törvény 2003-ban történt módosítása a 2. sz. társasági jogi irányelv 39. cikke nyomán lehetővé tette új részvényfajta megjelenését részvényjogunkban, ez a *visszaváltható részvény*. Már maga az elnevezés is arra utal, hogy a jogalkotó nem vette figyelembe azt a tényt, hogy a részvény jogi természetétől alapvetően idegen a visszaválthatóság. Aki részvényt vásárol, tőkéjét véglegesen bocsátja a részvénytársaság rendelkezésére. Amennyiben a részvényes nem kívánja megtartani a részvényét, lehetősége van azt valamilyen jogcímen átruházni. A visszaváltható részvény esetén adásvétel jogcímen történő részvényátruházás történik, mégpedig az adásvétel speciális nemeként, mivel a visszaváltható részvény opciós jogot testesít meg. Ilyen részvény alapján vagy a részvénytársaságot illeti meg vételi jog vagy a részvényest illeti meg eladási jog, vagy egyidejűleg illeti meg a részvénytársaságot vételi a részvényest pedig eladási jog, az alapszabályban meghatározott feltételek

szerint. A jogirodalomban széles körben elterjedt, hogy az opciós jog gyakorlásával kötött adásvételi szerződést visszaváltásnak minősítik, de ez álláspontom szerint meglehetősen pontatlan, helytelen és nem is fejezi ki az ügylet valós jellemzőit.

A vételi, illetve eladási jog gyakorlásának feltételeit a részvénytársaság alapszabályában kell a részvények kibocsátását megelőzően meghatározni, mely során az alapszabály eltérhet a Ptk.-nak a vételi jogra vonatkozó rendelkezéseitől. De már a visszaváltható részvényt szabályozó törvényszövegből látható, hogy az e részvényfajta által megtestesített opciós jog más, mint a Ptk. által meghatározott „klasszikus” opciós jog. A legfontosabb eltérés, hogy míg a polgári jogban érvényesülő opciós jog feltétlen, egyoldalú alakító jog, a részvényjogban viszont az opció gyakorlása több feltételhez kötött. Az opciós jog gyakorlásának egyik feltétele, hogy a részvénytársaság csak olyan részvény tekintetében élhet vételi jogával vagy teljesítheti a részvényes eladási jogából fakadó kötelezettségeit, amelyekre a részvényes a teljes névértéket, illetve kibocsátási értéket megfizette, a nem pénzbeli hozzájárulást pedig a részvénytársaság rendelkezésére bocsátotta. További feltétel, hogy az opciós jog csak akkor gyakorolható, ha az osztalékfizetés feltételei fennállnak. Ez a feltétel mindkét félre vonatkozik. Az nyilvánvaló, hogy bármelyik fél él az opciós jogával, a részvénytársaság a fizető fél pozíciójába kerül. Azonban ha a részvénytársaság nem fizetőképes nemcsak maga az rt., hanem a részvényes sem gyakorolhatja az opciós jogot. További korlát, hogy a részvénytársaságnak úgy kell, hogy a vételár rendelkezésre álljon, hogy az ellenérték kifizetése ne csorbítsa az alaptőkét és a kötelező tartalékokat. Végül tilalom formájában került meghatározásra egy további feltétel, nevezetesen, hogy tilos az opciós jogok gyakorlása, ha a részvénytársaság osztalékfizetésről nem határozhatja. Ez azt jelenti, hogy ha a részvénytársaság az előző üzleti évet lezáró számviteli törvény szerinti mérleg és beszámoló szerint nem tud olyan adózás utáni eredményt produkálni, hogy módja lenne osztalékfizetésről dönteni, akkor sem az rt., sem a részvényes nem élhet opciós jogával. (Az osztalékfizetésnek csak a gazdasági, pénzügyi lehetősége kell, hogy fennálljon, nem kell, hogy a részvénytársaság legfőbb szerve ténylegesen is az osztalék kifizetéséről döntsön.)

A 2021. évi XCV. tv. hatályon kívül helyezte a visszaváltható részvény kibocsátható mennyiségére vonatkozó korlátokat is. Összefoglalva megállapítható, hogy valamennyi részvényfajta és részvényosztály tekintetében megszűntek az alaptőkéhez viszonyítottan meghatározott kibocsátási mennyiségi előírások.

A Ptk. lehetővé tette, hogy a részvénytársaság az alapszabályában a törvényben konkrétan nevesített részvényfajtákon, részvényosztályokon túl más részvényfajta illetve részvényosztály kibocsátásáról is dönthessen, amennyiben az alapszabályban részletesen kidolgozza azoknak a jellemzőit, a részvény által megtestesített jogokat és azok mértékét.

Írásunkban betekintést adtunk a részvénytársasági jog szabályanyagában az elmúlt harminc évben bekövetkezett jogfejlődés három alapvető kérdéskörébe. A bekövetkezett változásokat az első, a második és a harmadik gazdasági társaságokról szóló törvény, és a Polgári Törvénykönyv idővonalán mutattam be, a teljesség igénye nélkül. Az azonban így is megállapítható, hogy Novotni Zoltán professzor úr már nem nagyon ismerne rá az általa tanított részvénytársasági jogra,

hiszen a részvénytársaságok működésének jogi szabályozása egy olyan rendkívül összetett, komplex szabályhalmaz, amely a tőkepiac állandó változásának barométereként ön maga is állandóan megújul, változik szinte naponta, nemhogy harminc év alatt.

Irodalomjegyzék

- Sándor Tamás: Jegyzetek a részvénytársaság új szabályozásához, *Gazdaság és Jog* 2014. április 14. Szám
 - Vezekényi Ursula: Részvénytársaság In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerkesztő: Osztovits András) III. kötet Opten Informatikai Kft. Kiadó, Budapest, 2014.
 - 60 Studia in Honorem Péter Miskolczi-Bodnár (szerk: Homicskó Árpád Olivér - Szuchy Róbert) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017.
-
-

Jogrend vagy jogi rendetlenség? Időszerű kalandozások időtálló gondolatok körül

Leszkoven László*

A tanulmányban a harminc éve elhunyt jogászprofesszorra emlékezünk, akinek nevéhez fűződik a „miskolci jogi iskola” megteremtése. A cikk félig szakmai, félig tudományos visszaemlékezés. Rendhagyó tisztelgés az iskolateremtő professzor előtt, akinek gondolatai megalapozták tanítványai pályáját, s a mai napig befolyással vannak a tanítványok tanítványainak jogászai életútjára is.

Kulcsszavak: „Novotni iskola”, kötelmi jog, polgári jog, a kötelmi jog tanítása, jogalkotás, jogbiztonság és jogfejlesztés

Legal order or legal disorder? Timely adventures around timeless thoughts

In this study, we commemorate the law professor who died thirty years ago. The creation of the "Miskolc School of Law" is connected to his name. The article is a half professional and half academic memoir. It is a tribute to the professor, whose ideas laid the foundations for the careers of his students and continue to influence the legal careers of the newer students of his students.

Keywords: "Novotni law-school", law of obligations, civil law, teaching the law of obligation, legislation, legal certainty and legal development

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.44>

Idén harminc éve – 1993. novemberében – hunyt el Novotni Zoltán a Miskolci Egyetem professzora, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, intézetigazgató és tanszékvezető egyetemi tanára. Ez a rövid tanulmány az évforduló kapcsán szubjektív képek felelevenítése mellett néhány írását idézve emlékezik a jogtudósra és a tanárra.

1. A jogintézmények, jogi jelenségek lényegéről: polgári jog élettől töltve

Szladits Károlyról – tanári, oktatói stílusáról és kvalitásai kapcsán – írta egy alkalommal Vági József a következőket: Szladitsot hallgatva a fiatal joghallgató, akinek érdeklődését apró, sokszor a napilapokból elővett jogesetek keltették fel, majdnem észrevétlenül terelődött át hol a bírói gyakorlat egy-egy nehezebb témájának, hol pedig a magánjogi kodifikáció valamely problémájának elemzésére. Senki úgy, mint *Szladits* nem értette annak módját, hogyan nyisson meg az

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári jogi Tanszék.

egyetemen túlnyomóan elmélettel foglalkozó fiatal kezdő számára távlatokat a gyakorlat felé és majdan hogyan tartsák meg az egyetemről kikerült tanítványai a kapcsolatot az elmélettel.

Ezek a megállapítások szinte változtatás nélkül találnak Novotni Zoltánra is. Novotni professzor az egyetemi előadások alkalmával nem elsősorban a valóságot mutatta be, sokkal inkább *a valóság lényegét* láttatta. Mindig tovább látott például a pusztá definíciónál. Ha szabad így fogalmazni: nem fakkos gondolkodású, sokkal inkább 'polckedvelő' oktató volt, aki nem szerette a jogi fogalmakat mindenáron szűk skatulyákba szuszakolni, de úgy tartotta, hogy azért mindennek megvan a maga helye a magánjogtudomány hatalmas polcain. A legalapvetőbb fogalmakat természetesen ő is számonkérte, de soha nem ragadt le a szűk keresztmetszetről: többre tartotta, ha a hallgató el tudta helyezni a szóban forgó jelenséget a polgári jogban. A joghallgatók e professzori igényesség kellemetlen oldalát tapasztalták meg akkor, amikor az egyik évfolyam határozottan lazuló előadáslátogatási gyakorlatát egy háromszor huszonnégy tételből álló, meglehetősen masszív, zömében összehasonlításokat tartalmazó tételsorral jutalmazta...¹ Példáin keresztül egyébként folyamatosan arra készítette, ösztönözte hallgatóit, hogy *gondolkodjanak, érezzék át, mélyítsék el magukban* a hallottakat és értékeljenek mindent. Az előadások – éppen ennek okán – néha egy-egy aktuális esemény, igen sokszor egy újságcikk vagy napi híradás, egy aznap megjelent jogszabály apropóján indultak el, de mindig hamar rákanyarodott az egyébként nem túl mereven kezelt tematika szerint következő tananyagrésze, ezzel is jelezte és érzékelte, hogy a polgári jog valóban a mindennapok joga.

Élénken él az emlékezetemben, hogy egy napilapban megjelent hírrel vezette be – szinte 'öltötte-szötte be' – a kötelmi jogi általános részi előadás szövegébe a *termékfelelősség* intézményének szálait. A szóban forgó jogintézményt a jogalkotó az 1993. évi X. törvény szabályaival ültette át a magyar jogba. Novotni Zoltán előadásain ez a jogintézmény *a kötelelem (klasszikus) kétszemélyes relatív szerkezetének bomlására utaló egyik jelként* került terítékre, a kiképzésük alapján eleve többalanyú szerződéses konstrukcióként megszerkesztett fuvarozás, bizomány vagy biztosítás mellett a közérdekű kereset (*popularis actio*) jelenségével karöltve.²

Ma már több mint világos, hogy *a kötelelem kétszemélyessége egyáltalán nem kőbe vésett szabály*. Gyakran előfordul, hogy az eredetileg kétszemélyes jogi helyzetre utóbb többszemélyesként kell tekintenünk, mert a szerződő feleken kívüli 'harmadikok' jelenléte átszínezi az egyszerűként induló jogi kapcsolatot és átrendezi az erőviszonyokat. A kezességi szerződés két fél, a hitelező és a kezes között jön létre, a kezesselt tartozás adósa (a kötelezett) nem alanya a kezességi szerződésnek. A kötelmet megerősítő ügylet létrejötté azonban egy csapásra többszemélyessé

¹ A tételsor az 'Öreg' halálát követően jelentős finomítás árán vált fogyaszthatóvá a hallgatók számára.

² Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, *Jogtudományi Közöny*, 1983/11., 688-698. o. Ehelyütt nem tárgyaljuk, csupán megemlítjük, hogy e tanulmányában Novotni tárgyalta az *action publique* és az *action directe* intézményeit és annak megjelenési formáit, előképeit (ha úgy tetszik rokon alakzatait) a magyar jogban. Legújabb anyagi jogi és eljárásjogi intézményként ugyancsak utalunk a képviseleti kereset közelmúltban megreformált szabályaira. Lásd Hajnal Zsolt – Jagusztin Tamás: Képviseleti keresetek szakértői anyag, *Fogyasztóvédelmi Jog*, 2023/3.

alakítja (át) a kötelmi jogviszonyt. Ez ma már iskolapélda, de az adóst a vele közvetlen, *szereződéses jogviszonyban nem álló* kezesre való odafigyelés kötelezettsége hosszú vajúdas után nyert a magánjogi viszonyokban polgárjogot. A többszemélyesség meglátásán alapul az adóst terhelő behajtási vagy biztosíték-megóvási kötelezettség megszegéséből fakadó jogkövetkezmény, elsősorban a *kezes arányos mentesülése* az egyébként meg nem szűnt fizetési kötelezettség alól.

Lényegében ugyanez a szemlélet – a más, eredetileg obligon kívüli – alanyokra való kötelező figyelem vezet el pl. arra, hogy közösséget lássunk meg ott is, ahol ilyen jogközösség célzottan megteremtve egyébként nincs. És bizonyos értelemben mégis van.

A kiszélesített látókör szükségességét, egyfajta szemléletváltást igényel a fedezetelvonás jogkövetkezményeinek levonása is. A harmadik személy követelésének fedezetét elvonó szerződés *önmagában nem érvénytelen*, viszont a polgári jog a törvényi feltételek fennállása esetén mégis *jogellenesnek minősíti*. A fedezetelvonás a hitelezőnek a követeléséhez való hozzájutásban megragadható, de a törvény által külön nem nevesített érdekét sérti. A tényállás előállása esetén az egyébként érvényes átruházó ügylet hatálytalannak tekintendő, de csak annyiban, amennyiben ezt a polgári jog által mégis tolerált érdek védelme igényli. Szász-Schwarz Gusztáv írt valahol arról, hogy az adós valamennyi vagyona a hitelezőinek dologi jogi lekötés nélkül is 'törvényes zálogul', fedezetül szolgál. Ez nyilván elsősorban képes beszéd, szó szerint nem vehető, viszont a fedezetelvonó szerződés 'tilalmát' részben indokolja. Az ilyen – az átruházott dolgot, jószágot érintő – távoli *jellemvonás, lappangó célrendeltetés* száll, húzódik az átruházáson is túlra, s fogja terhelni a jogszerzőt.

2. Gyakorlati alkalmazhatóság, elmélet és praktikum

A professzor újsággal, napilappal a kezében ad elő...

Novotni professzort a joghallgatók a polgári jog előadások alkalmával értelemszerűen elsősorban mint jogtudóst és tanárt ismerhették meg. Már ekkor is érezhető volt az elméletileg megalapozott előadások mögött a szerfölött *gyakorlatias szemléletmód*, mely rá jellemző könnyed, mégis magával ragadó előadási stílust eredményezett. A tárgyalásra kerülő intézményeket igyekezett példákön keresztül megközelíteni és érthetővé tenni, érzékeltetve a magában véve holt szöveg gyakorlatiasságát, előre vetítve az egyes normák majdani alkalmazásának még csak kitapogatható dinamikáját. Ez a gyakorlatias szemlélet a már említett kodifikációs tanulmányokban is megjelent, amikor letette a voksát az érthető, alkalmazható, egy szóval: az életben is bevethető jogszabályok szükségessége mellett.

Nem véletlenül hangsúlyozta: *az elméletileg igényes munkának szüksége van a gyakorlat próbakövére, melyen csiszolódhat*. Az általa sokat hivatkozott Beck Salamonnal együtt vallotta, hogy „nincs egyetlen tudomány sem, amely a gyakorlati életre való jelentőség nélkül meg tudna élni és e tekintetben különbség csak a közvetlenség azon fokában van, amellyel az egyelőre elméleti megállapítások különféle transzmissziószíjakon a gyakorlati életben hasznosíthatnak. Minden bölcselkedésnek értéket és létjogosultságot azok a szálak adnak, amelyek a

gyakorlati étellel összekötik.”³ Ez hozzáállás egyébként a gazdag és színes publikációs listája áttekintésével már önmagában is igazolható: a gyakorlatban szerzett tapasztalatokat tudományos írásaiban kamatoztatta. A biztosítási jog területén szerzett gyakorlati jártassága például tudományos munkásságában is egyértelműen leképeződött: „*A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban*” címmel védte meg kandidátusi értekezését, opponensei Harmathy Attila és Sáránci Imre voltak. Közvetlen környezetét is ugyanerre: 'praktikusan dogmatikus szemlélődésre' ösztönözte. A mellette dolgozó fiatalokat szinte észrevétlenül 'fertőzte meg' a Mester által példaként állított gyakorlatorientált tudományos munkamódszer, mely bizonyos értelemben a nevével fémjelezhető 'miskolci iskola' egyik védjegyévé vált.

A vele és mellette dolgozók – elsősorban az egyetemi oktatók ügyvédi munkaközösségének tagjai – rendszeresen készítettek jogi állásfoglalásokat, szakvéleményeket, amelyek a gazdasági élet jelenségeire reflektáltak, miközben konkrét jogi problémákat oldottak meg: érthetően és kézzel foghatóan, ugyanakkor magas szakmai színvonalon. Nem véletlen, hogy e vélemények jelentős része szakcikként is megjelent, a praktikus hasznosság mellett a tudományt is gazdagítva. Ezt a hagyományt közvetlen munkatársai sokáig követték, így volt ez pl. a tanszék élén őt követő Bíró György esetében. 'Bíró Gyurit' az érdekes ügyek mindig megtalálták, nem tudni melyik vonzotta melyiket. A *kommunális szemétszállítási szerződések* körül felvetődő gyakorlati nehézségek megoldása az akkori terminológiával élve közszolgáltatási, közüzemi szerződések jogi sajátosságainak elemzése, a szerződéskötési kötelezettség tartalmának körüljárása előtt nyitotta meg az utat. A *távhőszolgáltatásból* való kikapcsolás kérésének lehetősége a fogyasztói kényszerközösségek, a közvetlen – jellemzően szerződéses – jogviszony hiányában is előálló, fennálló jogi kapcsolat feltárására és értékelésére nyújtott lehetőséget és így tovább.

Novotni Zoltán a joghallgatókat is igyekezett megmozgatni: az 1990-es évek elején újdonságnak számító – emlékezetünk szerint a piacon talán akkor első ízben megjelenő – szerződési mintatárat a joghallgatók kezébe adta: keressenek benne hibákat. A pályázati felhívás a keresés és 'tanulva kutatás' kétségtelen élménye mellett a 'mi minden van ebben a polgári jogban...' rácsodálkozását is magával hozta (s talán e tanulmány szerzőjének a szerződésmintákkal kapcsolatos szkeptikus hozzáállásáért is felelősnek mondható).

3. Harc a jogrendszer és a jogi rendszer áttekinthetőségéért

Novotni Zoltán gyakran emelt szót azért, hogy a születendő Polgári Törvénykönyv fontosságát a szakmai körök felismerjék és helyesen kezeljék. Számára a kódex – melynek tizedik születésnapját idén ünnepeltük – több volt, mint egyszerű törvény. Ennek megfelelően erőteljes küzdelmet folytatott a szakmaiság, a precizitás és igényesség érdekében. Hangsúlyozta, hogy a Polgári Törvénykönyv bár a mindennapok jogát szabályozó átfogó jogszabály, minek következtében általában

³ Beck Salamon: *Kötelemvalóság*, Budapest, A Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927. 5. o.

véve érthetőnek kell lennie, mégsem fogható fel a laikusnak (a laikushoz) szóló olvasmányként. A *kódexnek rangja és tekintélye van* és ezt a jogalkotónak is komolyan kell vennie. Ez egyaránt igaz a Polgári Törvénykönyv megalkotására és későbbi módosításaira is. Hangsúlyozta a magas szintű és átgondolt kodifikációs munka jelentőségét és kritikával illetett minden olyan próbálkozást, törekvést, ami a törvénykönyvhöz méltatlannak, rangon alulinak érzett. Az akkori Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készült – 1991. évben készített – céltanulmányában a következőképpen fogalmazott. „A törvény tartalmát és terjedelmét nem lehet a laikus felhasználás lehetősége szempontjából meghatározni. Az egyik legbonyolultabb jogterület normarendszerét a megfelelő előképzettség nélküli ember a törvény teljes ismeret, szerkezeti összefüggéseinek átlátása nélkül nem képes megismerni és nem is szabad erre törekedni, illetve ilyen képzeteket ébreszteni. Tudomásul kell venni azt, hogy a törvény szakemberek által alkalmazható és értelmezhető, ezért megismeréséhez képzett jogászok közreműködése nélkülözhetetlen. Minden olyan törekvés mely az egyszerűséget és közérthetőséget a szakszerűség és az indokolt kazuisztika elé helyezi komolytalan és népszerűséget hajszoló jelenség, mellyel egy megalapozott és hosszútávú törvény tervezése során komolyan számolni nem lehet.”⁴ Bár e gondolatokat a keretszabályozás vagy a kazuisztikus törvényalkotás közötti választás kapcsán vetette papírra, a kifejtett álláspont felidézése ma sem haszontalan.

Félreértés ne essék: a keretnormáknak (generálklauzuláknak) és a kazuisztikát szem előtt tartó megoldásoknak *egyenként helye lehet és van is szerepe a kodifikációban, csak éppen meg kell azt találni*. „Mindazon a területen, ahol a Ptk-ra a koordinálás, elvi irányítás, hézagpótlás feladata hárul, tehát a kapcsolódó törvények által részleteiben szabályozott kérdésekben, illetőleg az eleve diszpozitív jellegűnek tervezett szerződési jogban, a generálklauzulák, értelmező szabályok dominanciája várható, csakúgy, mint a törvény első részében szerepeltetendő alapelvek meghatározása tekintetében. Elvárható viszont bizonyos precizitás, kazuisztika a törvény törzsanyagának egyes részei tekintetében. Félreérthetetlen precizitással kellene meghatározni a jogviszonyokra vonatkozó általános szabályokat, a személyiségi jog egész terjedelmét, a szerződéseket illető érvénytelenségi és hatályosulási normákat, a kárkötelem szabályait és a – mai megoldáshoz hasonló módon – a dologi jogi és örökjogi szabályokat, figyelembe véve azonban a római jogi elemek és formulák ellett a statikus jogviszonyok mai sajátosságait pl. a tulajdonjog korlátozása, másodlagos dologi jogok és egyes öröklési intézmények vonatkozásában.”⁵ Vagyis: jót s jól, mindent a maga helyén. Mert elengedhetetlen – írta – hogy a magánjog szférájában, a vagyoni viszonyok világában, a tágabb és szűkebb értelemben vett piac tekintetében is biztonság, konzekvens, konstans és logikusan felépített rend érvényesüljön.

⁴ Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához. Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából*. Miskolc, 1991. 26. o.

⁵ Uo. 26. o.

4. Néhány gondolat a jogrend és jogalkotás kapcsán

Novotni Zoltán – miként arra már az eddigiekben is utaltunk – mindig hangsúlyozta, hogy a jogalkotásnak nagy szerepe van a jog minőségére nézve.

Tisztán látta, hogy *biztos kezű jogalkotás nélkül elképzelhetetlen a jogbiztonság*. Bátran hozzátehetjük, hogy a minőségi jogalkalmazás sem igen képzelhető el átlátható jogszabályi rend(szer) nélkül. Bár az is igaz, hogy a jogalkotás és jogalkalmazás időnként képesek egymás hatásfokát is rontani, a folyamat tehát oda-vissza létezik és (sajnos) működik is (lásd pl. a devizahitelezés körében kialakult helyzet kezelését és megoldását célzó iránymutatások és a folyamat végét [?] jelentő devizahiteles törvények kapcsolatát).

Beck Salamonnal együtt vallotta, hogy „a jog csak akkor töltheti be irányító szerepét, ha kezében nem remeg a szálfa, mert remegő szálfával nem lehet határozott irányt jelölni.”⁶ Az általa megfogalmazott gondolatok – így ismertük meg – mindig a fejlődést szolgálták: a kritikát mindig a továbbgondolás és megoldási javaslatok követték. Ha elemében érezte magát, szárnyaltak a gondolatai. Szívesen analizált és szintetizált – néha szinte 'egyszerre' – összetett és egyszerűbb jogi konstrukciókat is lebontott, hogy hibáikat, következetlenségeiket kimutassa, majd újra felépítette a célzott joghatás elérésre alkalmas jogintézményt (szerkezetet), úgy ahogyan annak működnie kellene. Egyik kedvenc példája a privatizációs lízing jogi megoldása volt. A magyar jog rendszerébe kakukktójásként befészkelődő jogi konstrukció kapcsán például rögzítette: nem a lízing-technikával van baj, mert a magyar jog – írta 1993-ban – tiltaná az ilyen szerződés létrehozását. Ellenkezőleg: a szerződések általános érvényű, ugyanakkor kellően rugalmas szabályanyaga nemhogy nem tiltja, hanem lényegében preferálja a felek ügyleti akaratához igazodó, Ptk-ban nem nevesített, akár atipikus szerződések létrehozását is. Elvárja viszont, hogy ezek a szerződések is tartsák tiszteletben a törvénykönyv alapvető szabályait, elsősorban a szerződések érvényességi kellékei és a szerződésszegések joghatásai tekintetében. Ha viszont a jogalkotó által megvalósított szabályozás következtelen, alapvető összefüggésekkel sincs tisztában, úgy a kialakított intézmény nem a választott forma idegensége miatt, hanem a megoldási szabálytalanságok okán lesz a magyar jogrendbe becsempészett attól idegen test – kakukktójás, mely nem illik és nem is illeszthető a jog tudományosan is megalapozott rendszerébe. Kritikai elemzését a következőképpen zárta: „...úgy érzem, a kiemelt jelenségek is bizonyítják azt a régi tételt, mely szerint a jó és kívánatos cél sem szentesítheti az eszközöket, és egy jogállamban a piac biztonsága, a gazdaság áttekinthetőségének és stabilitásának igénye, a valóságos, elvi alapokon álló és logikusan felépített jogrend megkívánja az elismert és rendszerbe foglalható jogi eszköztár biztos ismeretét és használatát.”⁷

⁶ Beck Salamon: *Kötelemválóulás* 22. o.

⁷ Novotni Zoltán: Közgazdasági „technika” vagy jogi értelemben is megfelelő szerződés? (Jogtudományi elmélkedés a privatizációs lízing-konstrukcióról), *Közgazdasági Szemle*, 1993/4, 362. o.

5. Legyen fogalmunk a fogalmakról

A törvényeknek azonban nem csak rendszerükben, de az általuk alkalmazott – a jogrendezéshez alkalmazásba vett – fogalmakra nézve is áttekinthetőnek és tisztának kell lenni. A konzekvencia, a következetesség iránti igény a rendszer szintjén és a rendszert alkotó elemek, pl. a fogalmak vagy a jogintézmények szintjén egyaránt megjelenik. Több esetben hangoztatta: ha egy fogalom már „foglalt” – vagyis kialakult a hozzá kapcsolódó precíz értelmezési tartomány – akkor nem szabad egy meghatározóan más jellegű területen ugyanezt a kifejezést használni. Ellenkező esetben a fogalom tisztasága elvész, és a következetlen kifejezés-használat szükségképpen (de legalábbis igen nagy valószínűséggel) zavart fog kelteni.⁸ Folyamatosan törekedett ezért arra, hogy a jogszabályokban felfedezhető rendszerszintű koherenciazavaron túl a fogalmak szintjén is kimutassa az ellentmondásokat. A hiba kijavítására tett javaslatai sok tekintetben használható útmutatót jelentenek ma is, annak ellenére, hogy a gazdasági jogalkotás környezete azóta sokat változott. Elismerte annak szükségességét, hogy a jogrendszerbe alkalmanként be kell avatkozni és hogy ez a jogalkotói fellépés alkalmanként drasztikus is lehet, de a kodifikáció ekkor sem lehet ésszerűtlen és öncélú. A beavatkozás esetenként 'fájhat', de az indokolt közbelépés nem szakítja fel szükségtelenül a jog szövetét. Erre vonatkozó határozott álláspontját már az első kötetmi jogi előadások alkalmával világossá tette hallgatói előtt, amikor a *válságjogi* vagy az ún. *átrendező* jogi beavatkozás szükségéről és ezek természetes kereteiről beszélt. A múlt század első felének neves gazdasági jogásza, György Ernő írta egyik cikkében (Roosevelt elnöki tanácsadóját idézve), hogy „a gazdasági életet az állami beavatkozással állandóan kalapálni kell”. Néha eltalálja az ember a szeg fejét, néha a saját hüvelykujjára üt. Ehhez talán – tette hozzá a szerző – hozzáfűzhetjük azt is, hogy az ember néha mások hüvelykujjára üt. Úgy látszik azonban, hogy e kalapácsolást valóban nehéz abbahagyni.⁹

A gazdasági jog fogalmaira visszakanyarodva kedvelt példája volt a jogalkotásnak az értékaránytalanság jelenségéhez való hozzáállása. A polgári jogi, a csőd- és felszámolási jogot érintő szabályok egyaránt alkalmazzák az aránytalanság fogalmát. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között megjelenő feltűnően nagy – nem indokolható – különbség jogszerűségének vagy jogellenességének felismerése egyáltalán nem egyszerű feladat, és jogi következmények levonása is próbára teszi a jogalkotót és a jogalkalmazót egyaránt. Nem feladata e tanulmánynak, hogy a problémakörben elmerüljön, mindösszesen annyit jegyünk meg, hogy a jelzett kérdés ma összetettebb, mint régebben. Ha 1993 helyett 2023-ban venné górcső alá Novotni professzor az idevágó tényállásokat, egészen biztosan elcsodálkozna a 'gazdasági jogi környezetváltozás' által okozott (vagy felfokozott) újszerű vagy újnak ható problémákon. Abban nem változott a szabályozás alaplogikája, hogy ma sincs a polgári jog által kötelezően megszabott matematikai egyenlőségi-egyenértékűségi

⁸ Novotni Zoltán: Kollíziós problémák a jogrend és a gazdasági rendetlenségek között, *Bírák Lapja*, 1994/1, 8-19. o.

⁹ György Ernő: Irányított gazdálkodás, állami beavatkozás és a jogrendszer elváltozásai, *Polgári Jog*, 1937/1, 7. o.

követelmény, ilyen nem is képzelhető el. A piaci viszonyok közepette az árat alapvetően egyébként is az határozza meg, hogy az átruházni kívánt dologért a jogszerű alku során mennyit hajlandó a vevő fizetni. Igaz ugyan, hogy ez az egyensúlyi követelmény lépten nyomon szubjektív elemekkel színesedhet, dúsulhat fel: ezeket a jogalkalmazás és a jogalkotás egyformán kénytelenek figyelembe venni minden egyes véleményalkotás során.

Egyébként is gyakran hangsúlyozta: a kötelmi jogviszony sokkal inkább összetett, *bonyolult szövetre emlékeztet*, melynek valamennyi szálán (Grosschmid szavaival élve) egyszerre végiglátni valóban aligha lehetséges. A kötelmi szolgáltatás soha nem szűkíthető le 'a feltűnően a szem előtt lévő' főszolgáltatásra. A kötelmi viszonyokból általában *nem csupán egyetlen* követelés ered, hanem ezek *sorozata*. Ráadásul az obligáció nem pusztán egy jogi bilincs, mely megragadja és fogva tartja a jogalanyokat: a kénytetőségnek – 'a jogilag szoríthatóságnak' – ugyanis fokozatai, átmenetei és árnyalatai vannak. Ahogyan az ellenszolgáltatás sem mindig és messze nem kizárólag a kikötött ár, díj, a bér stb. hanem más és több is lehet annál. Az ellenszolgáltatást tágabban kell értelmezni, *a színallagmába* – mondta – *sokkal több belefér*. Egyik – egyetemi előadásom elhangzott – példája szerint az okozott kárért kártérítés nyújtható úgy is, hogy 'beveszlek téged egy nyereséges üzletbe...' és a kárkompenzáció – a vagyoni helytállási kötelezettség teljesítése – az általam alapított kft-ben egy nevedre írt üzletrészen fog testet ölteni. Íme: a 'datio in solutum' sem üres római jogi fogalom (amire a modern jogban már ne lenne szükség), hanem a kötelmi viszonyban ma is értelmezhető, megragadható, reálisan használható lehetőség.¹⁰

6. Jogalkotási dömping – inkább ne kalapáljunk!

Az elmondottak után kijelenthetjük, hogy Novotni Zoltán sokat küzdött a minőségi jogalkotásért. Ezt alátámasztja a nagy számú kodifikációs tanulmány, melyet a 'Novotni hagyatékban' őrzünk. Ezekben – de néha az egyetemi előadások alkalmával is – gyakran kirohant a jogalkotási dömping ellen. „A törvényhozás túlterhelését, a lényeges – valódi – feladatok elodázását idézi elő az a törvényalkotási dömping, mely a joghézagok kitöltését célzó jószándékú – szakszerűtlen – törekvések érvényesülését kívánja biztosítani, úgy hogy szülessen mihamarabb törvény a bélyeggyűjtésről, az üdítőitalok forgalmazásáról vagy a divattervezésről – hiszen ma még e tevékenységeket szabályozó törvényeink nincsenek.”¹¹

Mindezek eszünkbe juttatják Szász-Schwarz Gusztáv szavait: „Hány jogszabályunk van, amit nem alkalmaznak, mert nem tudnak róla? Való, hogy nehéz ismerni, mert sok van; de való az is, hogy sok van, mert nem ismerjük. Mert sok új szabálynak csak azért érezzük szükségét, mert nem tudjuk, hogy a szükségét a

¹⁰ A nem klasszikus ellenérték-fogalom helyén kezelésének szükségessége merült fel a közelmúltban a személyes adatokkal való „fizetés” kéréskörében. Ehhez lásd Szilágyi Ferenc: Digitális szolgáltatás személyes adatok ellenében a Facebook közösségi háló szolgáltatás példáján, *Polgári Jog*, 2023/1-2.

¹¹ Novotni Zoltán: *A polgári jog normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai*. Miskolc, 1993, 4. o. A tanulmányban valószínűleg sajtóhiba folytán került a bizonyítják szó helyett 'biztosítják' kifejezés.

régivel is fedezhetnők, ha teljességében ismernők. Újítani is csak azért újítjuk oly lázasan a törvényeket, mert nekünk a régi ismeretlen is új; amit az ember tud, azt megbecsüli és amit megbecsül, nem dobja el oly könnyű szerrel. A jogbiztonság törvénytiszteleten alapszik és a törvénytisztelet a törvényismereten.”¹²

Helyesen jegyezte meg Beck Salamon egyik tanulmányában, hogy a legtöbb jogszabály végsősoron nem más, mint *útmutató a felek mikénti magatartására*. A jogszabályok szerepe azonban mégsem a passzív tájékoztatás, mint az országúton felállított jelzőtáblaké, hanem a felek aktivitási irányának befolyásolója: a jogparancs az alanyokat a törvényhozó által helyesnek tartott magatartásra sarkallja.¹³ E megállapítással nehéz is lenne vitába szállni, de nincs is rá szükség. Ellenben az idézett gondolat finoman érzékelteti azt a felelősséget is, ami ezzel az iránymutatással együtt jár, együtt kell járjon.

Kíváncsiak lennénk, mit szólna a kivételes-különleges jogrend, a veszélyhelyzeti jogalkotás néhány megoldásához. Érdemes felidézni György Ernő gondolatait a 'kalapácsolás' kapcsán. Nem vitás, hogy a gazdaság jogi terelgetésére szükség van, de a veszélyhelyzeti jogalkotásnak is megvannak a maga keretei. És itt nem csak az alkotmányos felhatalmazás kérdésére utalunk. Sokkal inkább arra, hogy e különleges jogrend a jogbiztonság és jogállamiság megőrzése érdekében szükségszerűen 'tartózkodó' kell hogy legyen: elsősorban attól kell távol tartania magát, hogy a hirtelen nyert lendületet véletlenül se használja ki. Mondhatnánk, hogy ez a *jogalkotási joggal való visszaélés tilalma alá* tartozik.

Ha ugyanis egyszer e kényes határt átlépjük, félő, hogy a helyes vágányra nagy sokára és csak nehezen nehezen terelődünk vissza. Grosschmid egyik kifejezését idealakítva: a rend(szer) nélkül előálló mennyiségi sokaságot utóbb nem lehet minőségileg mássá (pláne jobbá) átszíriteni.

7. Befejezés – az 'inkorporáció jegyében'

A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásáról írt tanulmányát Novotni egy (költői) kérdéssel nyitotta: „szükségesek és hasznosak-e az olyan irodalmi törekvések, melyek a hagyományos civilisztikai fogalmak és elvek megváltoztatására, illetőleg megkérdőjelezésére irányulnak; szükséges-e a kialakult, kipróbált és a [szocialista] jogtudomány által is használhatónak ítélt dogmatikai fogalmak kiküszöbölése?” E kérdést a szóban forgó cikk meg is válaszolta.

Novotnival egyetértve mondhatjuk: nem vitásan *meg kell őrizni a fogalomhasználat korrektségét*. Utalni kell ugyanakkor arra is – írta – hogy a korszerű gazdaság nem bírja el az értelmetlen kötöttségeket, tesszük hozzá: azokat az élet sürgető szavának eleget téve rendre meg is haladja. A kötelelem kétszemélyes jogi viszonyként való felfogása kapcsán írta a következőket: „arra kívánok rámutatni, hogy a valóságos társadalmi és gazdasági viszonyok az élet nem egy területén már nem tűrik el ennek a szükségszerűen merevvé váló jogi kategóriának és jogi

¹² Szász-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1912, 421. o.

¹³ Beck Salamon: A jogszabályok motivációs erejéről, *Polgári Jog*, 1937/3, 138. o.

szemléletnek az érvényesülését. Ha pedig így van, akkor nem lehet az a dolgunk, hogy a valóság jelenségeit igazítsuk a jogi dogmák keretei közé, hanem úgy tűnik arra kell törekednünk, hogy a jogi gondolkodás és a jogi szabályozás igazodjék a megváltozott életviszonyokhoz.”¹⁴

Eörsi Gyula jegyezte meg, hogy a fejlett országokban egyre inkább megfigyelhető az a törekvés, hogy az üzleti élet igényeit újszerű, a hagyományos intézményeket meghaladó – azokon mintegy át- illetve túllépő – megoldásokkal élnek, s az üzleti élet, a professzionális szerződési gyakorlat egyre inkább saját jogával él. Ennek intézményesített (mondhatni 'legalizált') terepe a magánautonómia egyik pilléréként felfogható szerződési szabadság: ezen belül is a tartalomszabadság és a diszpozitivitás elve. A folyamat azonban nem csupán az állami joggal való szembe helyezkedés – a felkínált eltérési lehetőség jó értelemben vett kihasználása – kapcsán értelmezhető, hanem a jogon belül is, a fogalmak átalakulása esetében is. A jogi fogalmak – elsősorban a jogintézmények definíciói – ugyanis nem szükségszerűen merevek, hanem amint arra már utaltunk az élet igényeinek szolgálatára alkalmas, rugalmasan alakult jelenségek.

A jelen tanulmány imént beígért záró akkordjaihoz közeledve példaként az anyagi értékpapírr jog egyik meghatározó jogi alapfogalmát: az *inkorporáció* elvét idézzük fel. Az *értékpapírr jogi megtestesítés* hagyományos felfogásban azt fejezi ki, hogy a papírba sűrített jogosultság, alanyi jog, követelés 'ezt követően a papír által létezik'. A Ptk. 6:565. § (1) bekezdése szerint az értékpapír a benne foglalt *jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.* A közelmúlt jogfejlődésében a dematerializáció ezt az értékpapírr jogi fogalmat eleve jelentősen átértelmezte, amikor a 'papír nélküli értékpapír' jelenségét elismerte. A megoldás azért mehetett viszonylag gördülékenyen, mert az elérni, megvalósítani kívánt cél lényegében egybevágott az inkorporáció eredeti céljával: a jogot, alanyi jogot, jogosultságot és követelést el kellett választani eredetileg felvett alakjától annak érdekében, hogy a szükséges jogi műveletek, jellemzően (de nem kizárólagosan) vagyoni jogi jogcselekmények a jogot eltávolított papír által elvégezhetőek legyenek. Mivel az inkorporáció jogi eszköze egyaránt alkalmas a kötelmi *jogosultságok 'dologiasítására'* (pl. váltóba foglalt pénzkövetelés, tagsági jogok részvénybe sűrítése) vagy akár visszafelé: *'dolgok jogiasítására'* (klasszikus árupapírok esetében), egyértelműen levonható a következtetés, hogy a(z érték-) papírba foglalás intézménye maga is sokarcú, a kitűzött jogi cél elérésre alkalmas, ígéretes eszköz. Az iménti eszmefuttatás nyilvánvalóan csak felületes érintése a szóba hozott kérdésnek. Arra azonban rámutat, hogy az inkorporáció jogi jelensége általában véve járható út, legfontosabb lényegadó eleme pedig a papír általi megtestesítés (papírba foglalás) helyett vagy mellett a modern jogban inkább a jogi koncentrációra, a *sűrítésre* helyeződik át. Grossschmid a tulajdonjog intézményét boncolgatva jegyezte meg, hogy az lényegében nem is más, mint *a benne rejlő mennyiségi (kvalitatív) sokaság minőségileg (kvantitáiv) mássá való átsűrítése.*¹⁵ Ez az egyszerű (de nagyszerű)

¹⁴ Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, 688. o.

¹⁵ Grossschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Athenaeum, 1993.

meglátás a jogi módszerrel való „átsúrités” eszközét tekintve meglátásunk szerint modellként kiválóan átvihető, ha úgy tetszik jól exportálható más területekre is. Ehelyütt a 'non-fungible token' (az NFT) jelenségére gondolhatunk. Az NFT a legegyszerűbb megközelítésben úgy ragadható meg, mint egy digitális eszköz, egy kódsor, mely – és inentől érdekes számunkra – egy képhez, hangfájlhoz, videófájlhoz vagy animációhoz kapcsolva igazolni képes a tulajdonjogot, vagy a hozzákapcsolt elem eredetiségét. Ezek a modern megoldások magukon hordozzák – mi több eleve *magukban hordozzák* – mindazokat az igényeket, melyek az inkorporáció jogtechnikai megoldását életre hívták. Az elvontan kezelendő kulcsszavak ugyanúgy az *átlényegítés*, *átminősítés*, a dolog és (akár eszmei) jog akár oda-vissza *átsúritése*, átalakítása, mégpedig: a mobilizálhatóság, átruházhatóság, megterhelhetőség, a '*digitális birtokolhatóság*' stb. érdekében végiggondolásra alkalmasnak tűnnek.¹⁶

Zárszó

Jogrend vagy jogi rendetlenség? Így tettük fel a kérdést a címben Novotni Zoltán munkásságára utalva: mert mindig ez foglalkoztatta. Úgy ismertük meg, mint aki – ha csak tehette – igyekezett 'szerét ejteni a rendszerezésnek'. Hálásak vagyunk azért a kevéske időért, melyet tanítványként mellette tölthettünk. Ez a tanulmány egy aprócska visszatérítés abból a szellemi örökségből, amit ránk hagyományozott. Bár nem kért vissza soha semmit abból, amit adott, úgy gondoljuk, ez a viszonzolgáltatás jólesne neki.

A szinallagmába – szerintünk – ez még belefér.

Irodalomjegyzék

- Beck Salamon: *Kötelemvalóság*, Budapest, A Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927.
- Beck Salamon: A jogszabályok motivációs erejéről, *Polgári Jog*, 1937/3, 137-144. o.
- Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Athenaeum, 1993.
- György Ernő: Irányított gazdálkodás, állami beavatkozás és a jogrendszer elváltozásai, *Polgári Jog*, 1937/1, 1-11. o.
- Hajnal Zsolt – Jagusztin Tamás: Képviseleti keresetek szakértői anyag, *Fogyasztóvédelmi Jog*, 2023/3. (DOI: 10.55413/557.A2300303.FVO)
- Juhász Ágnes: *Hagyományos magánjogi megoldások – 21. századi kihívások* In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *What will our Future be Like?: 2 essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian language*, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, Großpetersdorf, Austria (Burgenland), 2023, pp. 222-234

¹⁶ A témához lásd pl. Juhász Ágnes: *Hagyományos magánjogi megoldások – 21. századi kihívások* In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *What will our Future be Like?: 2 essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian language*, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, Großpetersdorf, Austria (Burgenland), 2023, pp. 222-234 (Elérhető: <https://www.irisro.org/tarstud2023junius/35JuhaszAgnes.pdf>)

-
- Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, *Jogtudományi Közöny*, 1983/11., 688-698. o.
 - Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához. Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából.* Miskolc, 1991.
 - Novotni Zoltán: *A polgári jog normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai.* Miskolc, 1993.
 - Novotni Zoltán: Közgazdasági „technika” vagy jogi értelemben is megfelelő szerződés? (Jogtudományi elmélkedés a privatizációs lízing-konstrukcióról), *Közgazdasági Szemle*, 1993/4, 355-362. o.
 - Novotni Zoltán: Kollíziós problémák a jogrend és a gazdasági rendetlenségek között, *Bírák Lapja*, 1994/1, 8-19. o.
 - Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1912.
 - Szilágyi Ferenc: Digitális szolgáltatás személyes adatok ellenében a Facebook közösségi háló szolgáltatás példáján, *Polgári Jog*, 2023/1-2.
-
-

Pacta sunt servanda – clausula rebus sic stantibus. A szerződéskötés kori körülmények változására reagáló jogintézmények

Miskolczi Bodnár Péter*

A tanulmány azokat a jogi megoldásokat veszi számba, amelyek a szerződés megkötését követő változások esetén alkalmazhatók, és amelyeket Novotni professzor is említett műveiben. A lehetetlenülés, az érdekbeli lehetetlenülés a szerződés megszűnését eredményezi, míg a szerződés bírói módosítása a szerződés fenntartását célozza. Az alapelvek is alkalmazhatók a szerződéskötés idején fennálló körülmények későbbi jelentős változására orvoslására.

Kulcsszavak: clausula rebus sic stantibus, lehetetlenülés, érdekbeli lehetetlenülés, bírói szerződés módosítás, a szerződés megszűnése

Pacta sunt servanda – clausula rebus sic stantibus, Legal solutions to changes in the circumstances

The study takes stock of those legal solutions that can be applied in the event of changes after the conclusion of the contract, as mentioned by Professor Novotni in his works. Frustration and frustration of purpose result in the termination of the contract, while the judicial modification of the contract aims to maintain it. The general legal principles can also be applied to remedy a subsequent significant change in circumstances existing at the time the contract was concluded.

Keywords: clausula rebus sic stantibus, frustration, frustration of purpose, termination of contract, judicial amendment of a contract

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.56>

1. Bevezetés

Novotni Zoltán szakmai életművéből elsősorban a szerződésekre, azon belül is kiemelten a biztosítási szerződésre, a felelősség kérdéskörére és a társasági jogi témakörben írott tudományos műveire szoktunk hivatkozni. A 60. születésnapjára készült, majd halálának kerek évfordulóira emlékező kötetekben megjelent írások azt is bizonyítják, hogy Zoli Bácsi tudományos érdeklődése olyan széles körű volt, hogy a különböző témákat kidolgozó szerzők mindegyike találhatott kapcsolódási pontokat Novotni professzor írásaival. Mai előadásomban – rendhagyó módon – úgy szeretnék tisztelni szeretett mesterünk előtt, hogy elsősorban nem

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

tudományos írásaiból, hanem előadásvázlataiból, egyetemi jegyzeteiből és tankönyveiből vett idézetekkel idézem meg szellemiségét.

Novotni Zoltán 11 egyetemi tankönyv szerzőjeként, ill. szerkesztőjeként és egyben társszerzőjeként váltotta valóra azt a célkitűzését, hogy a joghallgatók kezébe jól szerkesztett, világos, érthető nyomtatott tananyagot kell adni. Az oktatási anyagokat a mai tudományos értékrend nem tartja sokra, annak ellenére, hogy – aki írt már ilyet – tudja, hogy nem könnyű műfaj. Arányokat kell tartani, objektivitásra kell törekedni, visszafogottnak illik lenni a saját nézetek ismertetése kapcsán és a szerző nem hallgathatja el, nem szoríthatja háttérbe a véleményétől eltérő álláspontokat. Előadásom kiinduló jogintézményéről, a szerződéskötés körülmények változására reagáló bírói szerződésmódosításról Novotni Zoltán nem írt tudományos művet. A körülmények változása által keltett probléma más módon történő kezelésére alkalmas jogintézmények kapcsán azonban az általa készített egyetemi oktatási anyagokban sok olyan gondolatot találtam, amelyek ma is kiállják a tudományos megméréstetés próbáját, sőt a témában elmélyedő kutató számára is gondolatébresztők.

2. A szerződésben rögzített kötelezettségek teljesítése megváltozott körülmények között

A szerződéseket teljesíteni kell. Novotni Zoltán jogászként és erkölcsös emberként is a vállalások betartásának, a kötelezettségek teljesítésének elkötelezett híve volt. Maximálisan szem előtt tartotta az „adott szó kötelez” erkölcsi parancsát és a kötelmek kötelezettség-fakasztó jogi jellegét.

Felháborodottan tiltakozott viszont a „szerződéses fegyelem” kifejezés használata ellen. Ellenszenvé vélhetően annak szólt, hogy az 1950-es és 1960-as években elterjedt kifejezést többnyire a tervszerződések kapcsán használták. A tervszerződések pedig egy állami tervutasításos rendszer kellékei voltak. A központban meghatározott terveket az egyes állami vállalatokra mechanikusan lebontották, és a teljesítéshez szükséges kapcsolatrendszert is meghatározták. Az állam előírta a szerződések megkötését és meghatározta azt, hogy kivel, milyen tartalommal kell megkötni a szerződést, és szigorú kötbérrel szankcionálta az abban foglaltaktól való eltérést. Ilyen körülmények között a valódi konszenzust nélkülöző szerződések a gazdaságban nem tolhatták be eredendő szükségletkielégítő, és gazdaságsszervező funkciójukat.

Attól kezdve azonban, hogy a gazdálkodó szervezetek nagyobb önállóságot kaptak, a szerződéseket saját elképzeléseik megvalósításához, szükségleteik előteremtéséhez és az általuk előállított termékek, az általuk nyújtott szolgáltatások értékesítéséhez használták. Ettől kezdődően a szerződés nem egy központi akarat végrehajtásának dísze, hanem a szerződő felek önálló szándékainak kompromisszumaként magatartásuk valós szabályozója. A szerződésben rögzített vállalások teljesítése mindkét fél közvetlen érdekét szolgáló jogi kötelezettség. A *pacta sunt servanda* tétele visszanyerte piaccgazdasági körülmények közötti valós értelmét.

Novotni Zoltán a konszenzuális és reál szerződések megkülönböztetése¹ során éppen a körülmények változásának lehetőségét emelte ki. „A konszenzus és a szolgáltatás közötti időeltérés lehetőséget ad arra, hogy a felek körülményeiben alapvető, lényeges változások következzenek be, vagyis érvényesülhet a *clausula rebus sic stantibus* szabálya.”² Apró kiegészítésként megjegyezzük, hogy a konszenzuál szerződéseken belül a tartós szerződések körében következhet be olyan változás, amely új helyzetet teremt ahhoz képest, ami a felek akarategységének idején létezett.

Látszólag ellentmond a *pacta sunt servanda* elvének a *clausula rebus sic stantibus* tétele. Tartós szerződések estén előfordulhat, hogy a szerződés megkötése és teljesítése között megváltoznak azok a körülmények, amelyek a szerződés megkötésének idején érvényesültek. Ez a változás valamelyik félre méltánytalan eredményre is vezethet. A *clausula rebus sic stantibus* gondolata egy méltánytalan helyzet valamilyen orvoslásának kivételes lehetőségét teremti meg.

Korántsem újkeletű az a gondolat, hogy a szerződéskötést követően beálló változásokra a jognak valamilyen módon reagálnia kell. A változásra adott jogi válasz sokféle lehet.

3. Változáskövetésre alkalmas jogi eszközök

Tekintsük át azokat a jogi eszközöket, amelyek rendelkezésre állnak olyan esetekben, amikor tartós szerződéses kapcsolatokban a teljesítésig megváltoznak a szerződéskötéskor fennálló körülmények. A szerződés megszűnésének jogszabályi kimondása, az egyik szerződő fél szerződésszünetítő jogának elismerése, a bíróság feljogosítása a szerződés megszüntetésére, a szerződés érvénytelenné nyilvánítása amiatt, hogy a változások folytán a szerződés valamelyik alapelve ütközővé válik. A bírói szerződésmódosítás viszonylag új jogintézmény.

Vannak olyan jogintézmények, amelyek minden szerződés kapcsán igénybe vehetők. Tanulmányunkban ezeket az általános hatású jogintézményeket vizsgáljuk, jelezve azt, hogy a konkrét szerződés kapcsán az adott szerződéstípus sajátosságait, az adott szerződéstípusra vonatkozó szabályokat is figyelembe kell venni. Léteznek egyfelől olyan rendelkezések, amelyek csak bizonyos szerződéstípusok³ esetén alkalmazhatóak. Másfelől viszont vannak olyan szerződéstípusok is, ahol a bírói

¹ „Megkülönböztethetünk konszenzuális és reál szerződéseket. A konszenzuális szerződésekre az a jellemző, hogy a felek egyező akaratnyilvánítása, tehát a közöttük létrejövő konszenzus megelőzi a tényleges realizálást, a szerződés teljesítését. ... A reálügyletek esetén a konszenzus és a teljesítés időben egybeesik.” (Novotni Zoltán: A kötelmi jog általános és különös része 12. o. in Novotni Zoltán (szerk.) Magyar Polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1994.

² Novotni Zoltán: A kötelmi jog általános és különös része 12. o. in Novotni Zoltán (szerk.) Magyar Polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1994.

³ Ilyen szerződéstípusok a vállalkozás, a megbízás, a bizomány, a haszonbérlet, a fuvarozás, az ajándékozás, a tartási-, életjáradéki-, és az öröklési szerződés. Az előszerződés és a szerződéskötési kötelezettség nyomán fennálló szerződéskötési szándékot is érintheti a körülmények változása.

beavatkozásnak kisebbek a lehetőségei.⁴ Novotni Zoltán a társasági szerződés tekintetében ódzkodott a bírói szerződésmódosítástól, mivel álláspontja szerint „a jogviszony természete ... kizárja azt, hogy a bíróság éljen a Ptk. által biztosított szerződésmódosító jogkörével, mert ezzel a társult tagok konstitutív bírói határozattal jóváhagyott autonómiáját sértené”.⁵

3.1. Lehetetlenülés. A 2013. évi Ptk.179. §-a a teljesítés lehetetlenné válását a szerződésszegés esetei között említi. „Lehetetlenülestről akkor beszélünk, ha a szerződés megkötését követően következik be olyan ok, amely a szolgáltatás teljesítését lehetetlenné teszi.”⁶ A lehetetlenülés jogkövetkezményeként a szerződés megszűnik.

3.1.1. Lehetetlenülést eredményező okok. Sem a hatályos Ptk., sem az 1959. évi IV. törvény nem sorolja fel a lehetetlenülésre vezető körülményeket. A régi Ptk. miniszteri indokolása szerint „A javaslatnak a szolgáltatás lehetetlenülésére vonatkozó szabályai nyitva hagyják azt a kérdést, hogy milyen okból állhat elő lehetetlenülés.”⁷ A jogirodalom fizikai, jogi és érdekbeli lehetetlenülést különböztet meg.⁸ A régi Ptk. miniszteri indokolása gazdasági lehetetlenülésnek nevezte a harmadik okcsoportot. A Ptk. 1993. évi kommentárja szerint „A teljesítés lehetetlenné válhat jogi és fizikai okból, de a bírósági gyakorlat az érdekbeli és a gazdasági lehetetlenülést is ismeri.”⁹ A 2013. évi Ptk. egyik kommentárja szerint: „Gazdasági okból következik be a lehetetlenülés például akkor, ha a kínálati viszonyok jelentős megváltozása miatt a termék hiánycikké válik.”¹⁰

3.1.2. Érdekbeli lehetetlenülés. Témánkhoz az érdekbeli lehetetlenülés kötődik szorosan, egyrészt mert a szerződés érdekbeli lehetetlenülése is a *clausula rebus sic stantibus* helyzetre való jogi reagálás, másrészt, mert alkalmazási feltételei hasonlóságot mutatnak a bírói szerződésmódosítás egyes feltételeivel.

Szladits Károly az érdekbeli vagy betöltési lehetetlenségről ezt írja: „... lehetetlenült a szolgáltatás akkor is, ha annak teljesítését az adóstól az élet józan felfogása szerint, a tisztesség és méltányosság elvének figyelembe vételével nem lehet elvárni. A jóhiszemű kötelembetöltés elvéből következik, hogy az adós csak addig a határig köteles a teljesítés céljából erőfeszítéseket tenni, ameddig ezt tőle a

⁴ A kötelmi és a dologi jog határterületére tartozó szerződések – pl. szolgálat, zálogszerződés – körében a bírói szerződésmódosításnak tiszteletben kell tartania a létrejött dologi jogviszonyt, amelynek módosítására a kötelmi jogból származó felhatalmazás már nem vonatkozik.

⁵ Novotni Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása, Jogtudományi Közlöny 1989. évi 5. szám, 248. o.

⁶ A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerk. Osztovits András), Opten Informatikai Kft. Budapest, 2014. III. kötet. 440. o.

⁷ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1963. 334. o.

⁸ Lásd Osztovits 2014. 440. o., Szladits Károly hármask felosztásában természeti, jogi és érdekbeli vagy betöltési lehetetlenséget említ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlatja Második rész Grill Budapest, 1933., 99. o.

⁹ A Polgári Törvénykönyv Magyarázata Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1993. 762. o.

¹⁰ A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről Kommentárja Csehi Zoltán (főszerk.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2021. 640. o.

méltányosság szerint el lehet várni. Ilyenkor beszélhetünk a kötelem túlnehezültségéről. Pl. a bohóc felesége odahaza haldoklik és ő kötbér mellett kötelezte magát fellépésre. Bár a szolgáltatás természetileg lehetséges, jog szerint mégis lehetetlen, mert a méltányossággal ellenkezik.”¹¹

A régi Ptk. miniszteri indokolása az akkor gazdasági lehetetlenülésnek nevezett körülmények figyelembe vételét az alábbi okból látta indokoltnak. „Végül nem lehet adott esetben teljesen elzárkózni a gazdasági lehetetlenülés megállapításától sem, a gazdasági lehetetlenülés ugyanis nem feltétlenül valamilyen – a társadalmi rendszerünkben kiküszöbölt – gazdasági válság következménye. Az importtal kapcsolatos szerződések esetében pl. gyakran nagyon is elmosódik a határ a fizikai és a gazdasági lehetetlenülés között. Azt a fajta lehetetlenülést tehát, amikor a szolgáltatás olyan mértékben nehezült el, hogy csak el nem várható anyagi áldozattal lehetne teljesíteni, a javaslat elismeri. A reális teljesítés elvének öncélú túlhajtása volna, ha a javaslat rendelkezései a szolgáltatás mindenáron való teljesítésére kényszerítenék a kötelezettet. Ez a gazdaságosság elvével állítaná szembe a reális teljesítés elvét.”¹²

A Ptk. 1993. évi kommentárja szerint „A szerződés teljesítését azonban nemcsak jogi vagy fizikai ok, hanem az is lehetetlenné teheti, hogy a szerződéskötés után beállott változás miatt a szolgáltatást csak előre nem látott rendkívüli nehézségek vagy aránytalan áldozat árán lehetne teljesíteni, és ezt nem lehet a kötelezettől elvárni (érdekbeli lehetetlenülés).”¹³

A 2013. évi Ptk. egyik kommentárja szerint „A bírói gyakorlatban alakult ki az érdekbeli lehetetlenülés kategóriája, melybe azok az esetek tartoznak, amikor a szerződés megkötését követően olyan súlyú és nagyságrendű változás következik be az egyéni, vagy piaci-gazdasági körülményekben, amelyek jelentősen meghaladják az üzleti kockázat szokásos mértékét, és amelyek még kellő gondosság tanúsítása mellett sem voltak előre láthatóak (BH1985.101., BH1986.498., BDT2006.1366.)”.¹⁴

Az eredeti indokolásban olvasható „el nem várható anyagi áldozat” fordulattal rokon érveléssel támasztja alá a 2013. évi Ptk.-hoz kapcsolódó jogirodalom is az érdekbeli lehetetlenülést. „Érdekbeli lehetetlenülésről beszélünk, ha a szerződést a szerződéskötés után beállott körülmények miatt csak előre nem látott rendkívüli nehézségek árán lehetne teljesíteni, amelyet a kötelezettől nem lehet elvárni (BH 469/1986).”¹⁵ Az Opten kommentár a BH 101/1985 esetet hozza példaként, amelyben a bíróság megállapította az érdekbeli lehetetlenülést egy lakáscsere kapcsán, arra tekintettel, hogy az egyik szerződő félnél a szerződéskötést követően látáshiány és látáscsökkenés következett be, és a bíróság szerint ez a helyzet a

¹¹ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata Második rész Grill Budapest, 1933., 99-100. o.

¹² A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve . Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1963. 335. o.

¹³ A Polgári Törvénykönyv Magyarázata Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1993. 763. o.

¹⁴ A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről Kommentárja Csehi Zoltán (főszerk.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2021. 640. o.

¹⁵ A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerk. Osztoivits András), Opten Informatikai Kft. Budapest, 2014. III. kötet. 441. o.

megszokott környezetben inkább elviselhető, mint idegen helyen, ahol állandó balesetveszélynek lenne kitéve.

3.1.3. Az érdekbeli lehetetlenülés szűkítő értelmezése. A bírói gyakorlatban idővel megjelent az érdekbeli lehetetlenülés szűkítő értelmezése. „A szerződés megkötésekor a felek nem hagyhatják figyelmen kívül a gazdasági tényezők és a piaci viszonyok kisebb-nagyobb mérvű változásának a lehetőségét. Ezt a kereskedelmi kockázatot viselniük kell. Nem állapítható meg tehát a teljesítés lehetetlenülése amiatt, mert az állati termékek ára kisebb mértékben csökkent, ugyanakkor a táptakarmány ára nem jelentősen ugyan, de emelkedett (LB Pf. I. 20 793/1972.).”¹⁶

„A szerződés megkötésekor a felek nem hagyhatják figyelmen kívül a piaci viszonyok változásának lehetőségét, ezért az ebből eredő kereskedelmi kockázatot viselniük kell. Így a kereskedelmi kockázatnak minősülő körülmények esetén nem állapítható meg érdekbeli lehetetlenülés (BDT 1366/2006).”¹⁷ A joggyakorlat annak ellenére rekesztett ki bizonyos helyzeteket az érdekbeli lehetetlenülés köréből, hogy az 1959. évi IV. törvényben nem szerepelt utalás szerződési kockázatokra.

3.2. Bírói szerződésmódosítás. Olyan esetben, ha a körülmények nem teszik lehetetlenné a teljesítést, és a felek (vagy kivételesen egyikük) döntése nyomán sem szűnik meg a szerződés, a jogviszony fennmarad, de a változások valamilyen módon nyomot hagynak a jogosultságok és kötelezettségek eredeti rendszerén. A szerződés megkötésének idején fennálló állapotokhoz képest megváltozott körülményekhez való alkalmazkodást segíti a szerződésben a felek által eredetileg rögzített jogok és kötelezettségek bírói módosítása. A szerződési feltételek módosítása azt a célt szolgálja, hogy a körülmények változása ellenére a szerződés betölthesse eredeti funkcióját és korrigálja a bekövetkezett vagyonejtölődést. A beavatkozás valószínűleg előnyösen érinti az egyik felet és hátrányt okoz a másik szerződő fél számára.

A szerződés módosítása elsősorban a felek feladata, a bíróságokat hosszú idő át nem tekintették arra feljogosítottak, hogy az eredetitől eltérően szabályozzák a szerződés tartalmát a külső körülmények változása miatt. Ezt a lehetőséget a bíróságok később is csak kivételesen kapták meg. A bírói beavatkozás kivételes jellege elsőként abban nyilvánul meg, hogy csak nagyon különleges helyzetekben kerülhet erre sor.

Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat - a szerződés megszüntetése mellett (lásd 3.1. pont) – arra is feljogosította a bírót, hogy módosítsa a szerződést gazdasági lehetetlenülés esetén. A szerződés megszüntetésének és módosításának feltételrendszere tehát azonos volt a bírói gyakorlat által általánosan követett javaslatban.

¹⁶ Az ítéletet idézi A Polgári Törvénykönyv Magyarázata Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1993. 763. o.

¹⁷ A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerk. Osztoivits András), Opten Informatikai Kft. Budapest, 2014. III. kötet. 441. o.

Az elfogadott magyar kódexekben a bíróságnak szerződésmódosító jogköre van a körülmények megváltozása nyomán, amely helyzetet a régi és az új Ptk. egymástól eltérően rögzít.

Az 1959. évi Ptk. 241. §-a arra hatalmazta fel Magyarországon a bíróságot, hogy három feltétel egyidejű fennállása esetén módosítsa a szerződést. Erre a felek közötti tartós jogviszonyban akkor volt lehetőség, ha a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdeket sértene. Az 1957. évi Ptk. tervezetének miniszteri indokolása szerint „Figyelemmel kell lenni arra, hogy az ilyen beavatkozás alkalmas lehet a szerződésekbe vetett bizalom csökkentésére és olyan következményekre is vezethet, hogy a felek között egy általuk nem akart tartalmú szerződés jön létre. Adott esetben ez nagyobb károkat okozhat, mint a szerződésmódosítással nyert előny. Ezért a javaslat több feltételhez köti a bírósági szerződésmódosítást. ... Nem köti meg viszont a javaslat a bíró kezét abban az irányban, hogy hogyan módosítsa a szerződést, mindenestere az egyenértékűség elvét kell szem előtt tartania, lehetőleg törekednie arra, hogy a módosítás egyik félre se járjon elvállalt kötelezettségeinek jelentős értékbeli megnövekedésével, és olyan megoldást kell választania, amely a lehetőségekhez képest nem esik távol a felek akaratától, egyben a szocialista együttélés szabályaival teljes összhangban van.”¹⁸

A 2013. évi Ptk. 6:192. §-a további három feltételt rögzít a körülmények változására vonatkozóan:

- ne legyen előrelátható,
- azt ne az idézze elő, aki a módosítást kéri a bíróságtól és
- ne tartozzon a rendes üzleti kockázata körébe.

3.3. Alapelvek. Láthattuk, hogy az érdekbeli lehetetlenülés magyarázata kapcsán a két világháború közti magyar irodalom alapelvekre, nevezetesen a tisztesség és méltányosság elvére valamint az elvárható magatartás elvére is hivatkozott.¹⁹ Érdekes tehát megvizsgálni azt, hogy az alapelvek milyen lehetőséget adnak a körülmények változása miatti méltánytalan helyzet kiküszöbölésére, esetleg tompítására.

3.3.1. Az alapelvek alkalmazása. Egy konkrét esetre vonatkozó szabályok alkalmazási sorrendje kapcsán Novotni Zoltán kifejtette, hogy „... a jogalkalmazás során a különöstől az általános felé kell haladni. ... végső soron a törvényi alapelvek érvényesülését is biztosítani kell.”²⁰ Az alapelvek általános érvényű, így kógensnek minősülő szabályok.

Az alapelvben foglaltak bírói alkalmazása háromféle bírói tevékenységet igényel.

- a) Az alapelv többnyire megerősíti, alátámasztja az esetre vonatkozó konkrét jogszabályok értelmezése alapján kialakított döntést. Az ítélet indokolása

¹⁸ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. 268.

¹⁹ A fizetőeszköznek a szerződéskötést követő devalválódása miatt magyar bíróságok többször jutottak arra a következtetésre, hogy tisztességtelen magatartásnak minősülne a szerződésben rögzített ellenértéknek a szerződéskötést követően elértéktelenedett pénzzel való kiegyenlítése.

²⁰ Novotni Zoltán: A kötelmi jog általános és különös része 8. o. in Novotni Zoltán (szerk.) Magyar Polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga Miskolci Egyetemi Kiadó 1994.

ilyen esetben nem tartalmaz többet, mint hogy hivatkozik az alapelvre is. A 3.1.2. pontban látott jogesetekben az érdekbeli lehetetlenülés alátámasztására vetették be az alapelvet.

- b) Abban az esetben, ha az írott szabályokban a bíró nem talál a döntéshez kellő muníciót, akkor az alapelv önmagában is a döntés alapjául szolgálhat. Bizonyos helyzetekben önmagában egy alapelv is megalapozhatja a döntést. „Feladata lehet az alapelveknek a tételes jogban nem szabályozott tényállások bírói megítélésében, vagyis az esetleges joghézagok feloldásában is. A polgári jog egészében soha nem szabályozható, hiszen az élet újszerű és váratlan jelenségeket is hoz létre. A Polgári Törvénykönyv, de egyéb jogszabályok sem vállalkozhatnak arra, hogy minden lehetséges esetre casuistikus megoldást adjanak. A bírói döntést azonban a törvényi alapelvek mindenkor a törvényesség keretei között fogják tartani.”²¹ – írta Novotni Zoltán.
- c) Az alapelv fontos szerephez jut, ha a bíró ellentétet észlel a konkrét részletszabály és az alapelv alapján irányadó követelmények között. Ilyen esetben a bíró az alapelvben foglaltakat kell, hogy előnyben részesítse a helyzetre vonatkozó részletszabállyal szemben. Az alapelv és a speciális szabály ugyanis nem az általános-különös viszonyában vannak, tehát nem a helyzetre leginkább vonatkozó speciális szabályt kell alkalmazni. Az alapelv és a speciális szabály közötti ellentmondás lehet jogalkotói hiba, vagy az életviszonyok jogalkotó által nem várt, előre nem látott gazdagodásának a következménye. A részletszabályok között nem volna szabad olyat találni a bírónak, amelynek a tartalma – akárcsak részben is – ellentétes valamely alapelvi rendelkezéssel. Ilyen helyzet csak kivételesen fordul elő, ezért is fontos, hogy a bíró az alapelv fényében értelmezze a részletszabályt, és, ha ellentétet észlel, akkor az alapelvnek adjon elsőbbséget a jogalkalmazó tevékenysége során. Novotni Zoltán nagyon határozottan kiállt az alapelvek elsőbbsége mellett: „...a speciális joganyag sem térhet el a törvény általános érvényű rendszerétől és elveitől, függetlenül attól, hogy ezek az elvek a „Bevezető rendelkezések”-ben, vagy másutt /Ptk. 200. §/ kerültek meghatározásra.”²²

Az a) és b) pontokban említett esetekben a bírói tevékenység valójában nem több, nem más, mint jogalkalmazás. A c) pontban írt – meglehetősen ritkán előforduló – helyzetben a bírónak arra is lehetősége nyílik, hogy jogalkalmazó tevékenysége során jogalkotási hibát korigáljon.

²¹ Novotni Zoltán: Polgári jog I. Általános rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1991. 44. o.

²² Novotni Zoltán: A kötelmi jog általános és különös része 9. o. in Novotni Zoltán (szerk.) Magyar Polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga Miskolci Egyetemi Kiadó 1994.

3.3.2. A jóhiszeműség és tisztesség elve.²³ A komoly jogtörténeti gyökerekkel rendelkező²⁴ jóhiszeműség és tisztesség alapelve etikai gyökerű általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi jogviszonyokban való eljárásokra vonatkozóan. Ez az elv a jóhiszemű és tisztességes embert tekinti zsinórmértéknek. Ez a megoldás azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit korábban a *bonus pater familias*, a *bonus vir*, majd a jó gazda gondossági mércéje jelentett. A jogvitában a bíró vizsgálhatja azt, hogy a felek – az ebben való külön megállapodás nélkül is – jóhiszeműen, a tisztesség követelményeinek megfelelően jártak-e el, mivel ettől az etikai alapokon nyugvó követelményrendszerrel a szerződő felek közös megegyezéssel sem térhetnek el.²⁵ Novotni Zoltán meglátása szerint „A jogalkotó a jóerkölcs fogalmának értelmezését a bírói gyakorlatra bízta. Egyértelmű, hogy ez a terminológia általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szabályokat emel a jogi szabályozás szintjére, olyan magatartásokat tilt ezáltal, amelyek az általános társadalmi megítélés szerint is egyértelműen tisztességtelenek és elfogadhatatlannak tekinthetők.”²⁶

A „jóhiszeműség és tisztesség” alapvető szintű rögzítésével a magyar jog egy erkölcsi követelményt ruház fel jogszabályt felülíró erővel. Ebben az esetben nem egyszerűen az alapvető szintű jogi norma preferálásáról van szó. A „jóhiszeműség és tisztesség” elve etikai normák általános és objektív zsinórmértékként való alkalmazását követeli meg a polgári jogi jogviszonyokban.

A magyar jogalkotó nem véletlenül a rendszerváltás idején hozta vissza a „jóhiszeműség és tisztesség” követelményét a magyar jogba. A Ptk. indokolása is kiemeli, hogy fontos szerepe van ennek a követelménynek a piacgazdaságban érvényesülő magánautonómia szociális szempontokból történő korlátozásánál is. A döntési és cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia a kölcsönös bizalom elvével kapja meg kiegyensúlyozott tartalmát. A magánautonómia széles körű elismerése és a jóhiszeműség és tisztesség követelménye szorosan összetartoznak tehát, és a törvény egyik szemléleti alappilléret képezik. „Az elv erőteljesebb alkalmazása fékezőleg hathat „az üzleti gátlástalanságra”, a rendkívül összetett és „zavaros” gazdasági viszonyok között a magánautonómiával való visszaélésre.”²⁷

A jóhiszeműség és tisztesség elve az I. világháborút követően Németországban és Magyarországon is alapul szolgált arra, hogy a bíróság tisztességtelennek tekintse és emiatt ne engedje a vevőnek azt a törekvését, hogy a vételárnak az inflációt

²³ 1:3. § [A jóhiszeműség és tisztesség elve] jogvitában a

(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni.

(2) A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.

²⁴ A mai magyar alapelv tartalma szoros rokonságban áll a német-svájci objektív jóhiszeműség – *Traue und Glauben* – tartalmával.

²⁵ Adott esetben a bírónak a Ptk. 1:3. § (2) bekezdése alapján azt is vizsgálnia kell, hogy valamelyik fél eltért-e olyan korábbi magatartásától, amelyben a másik fél okkal bízhatott. Az ilyen magatartás ugyanis sérti a jóhiszeműség és tisztesség követelményét. Más kérdés, hogy a felek közös megegyezéssel eltérhetnek az egyikük által korábban követett gyakorlattól.

²⁶ Novotni Zoltán: *Polgári jog I. Általános rész* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1991. 38. o.

²⁷ Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998. 143. old.

megelőzően megkötött szerződésben meghatározott összegét a hiperinfláció miatt értékének döntő részét elvesztő pénznemben egyenlítse ki.

3.3.3. Az elvárható magatartás elve.²⁸ Az adott helyzetben általában elvárható magatartás alapvető szintű követelményként mindenkivel szemben, így a szerződő felekkel szemben is érvényesül. A jog a mindenkori konkrét szituációhoz igazodó magatartást vár el a szerződő felektől – többek között – a szerződés megkötése és teljesítése során. Egyfelől a felróhatóság, másfelől a vétkesség elhatárolását Novotni Zoltán jogászgenerációk számára világította meg, amikor így fogalmazott: „Polgári jogunk nem az adott egyén szubjektumában lezajló folyamatok (szándékos, vagy gondatlan magatartása alapján minősít ... A polgári jog objektivizált normarendszerrel dolgozik, mely nem az adott embertől elvárható cselekvést veszi figyelembe (nem a tőle elvárható magatartást), hiszen itt újfent szubjektív nézőpont jelentkezne, nem is a mindenkitől elvárható normákat építi ki, hanem az emberek, illetve egyéb jogalanyok meghatározott körét veszi alapul (nagyvállalati szervezettség mellett elvárható magatartás, gépjárművel rendszeresen közlekedőktől elvárható magatartás, szülőktől, gyermekgondozóktól, falusi életviszonyok között élőktől, stb. elvárható ismeretanyag, stb.)”²⁹

A bíró feladata meghatározni azt, hogy mi tekintendő adott helyzetnek és általában elvárható magatartásnak. A bírói gyakorlat nem elégszik meg az átlagos magatartás tanúsításával, annál valamivel gondosabb, precízebb eljárást, magasabb fokú előrelátást vár el a felektől. Az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsításának követelménye többféle módon is kapcsolódik témánkhoz. Az elvárhatóság hiánya - egyes szerzők szerint – az érdekbeli lehetetlenülés definíciójának a része: „...rendkívüli nehézségek árán lehetne teljesíteni, amelyet a kötelezettől nem lehet elvárni”.

Az elvárhatósági mércéhez tartozik egy konkrét szabály, amely szerint saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. Ez a norma a bírói szerződésmódosítás feltételrendszerének kiegészítőjeként működött a régi Ptk. Idején. A szabályt az 1959. évi Ptk. 241. §-ával együtt olvasva érthető, hogy a kódex, miért nem tartalmazott rendelkezést arra, hogy a bírói szerződésmódosítást megalapozó körülmény nem lehet a kérelmező fél felróható magatartásának következménye, hiszen ez magából az alapelvből következett. A hétköznapi jogi nyelv a régi Ptk. kapcsán is külső körülmények változásaként említette a hármast feltételrendszert, de ez a 2013. évi Ptk.-val kapott törvényi megalapozást, mivel hatályos kódexünk nem csupán a bírói beavatkozás kérelmezőjének felróható magatartása esetén zárja ki a módosítás lehetőségét, hanem mindenféle magatartása esetén, amelynek következménye a körülmények változása („azt ne az idézze elő, aki a módosítást kéri a bíróságtól”).

²⁸ Ptk. 1:4. § [Az elvárható magatartás elve. Felróhatóság]

(1) Ha a törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

(3) A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el.

²⁹ Novotni Zoltán: Polgári jog I. Általános rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1991. 41-42. o.

Az elvárhatósági (gondossági) követelmény alapján létezik olyan külföldi kódex, amely a körülmények változása esetén elvárja azt, hogy a szerződő felek üljenek tárgyaló asztalhoz és próbáljanak mindkettőjük számára elfogadható megoldást találni. A tárgyalástól való elzárkózás esetén a bírót jogosultnak tekintik arra, hogy módosítsa a szerződést.

3.3.4. A joggal való visszaélés tilalma.³⁰ A magánjog számos részletszabálya tiltja a visszaéléseket.³¹ A hivatkozott alapelv, még a joggal való visszaélést is tilalmazza, megakadályozva azt, hogy egy jogosult rendeltetésellenesen, a másik fél érdekeit figyelmen kívül hagyva járjon el. Egyik szerződő fél sem követheti szemellenzős módon csak a saját érdekeit, tekintetbe kell azt is vennie, hogy jogai érvényre juttatása a másik felet milyen helyzetbe hozza. Témánk szempontjából az alapelv akadályát képezi annak, hogy az egyik szerződő fél arra hivatkozva zárkózzon el a szerződéses kötelezettségek újratárgyalásától, hogy őt a jog nem kényszeríti erre.

3.3.5. Értelmezési alapelv.³² Az értelmezési alapelv kapcsolatot teremt az Alaptörvény, a Ptk. és más magánjogi jogszabályok között. A szerződések tartalmára ez az alapelv úgy hat ki, hogy egyetlen, a szerződést érintő jogszabály sem lehet a rá vonatkozó más jogi normát figyelmen kívül hagyva, önmagában értelmezni. Erre a kötelezettségre nem csupán a szerződő felek kénytelenek tekintettel lenni, hanem ez a jogalkalmazót is terheli. „A jogalkalmazóknak tehát a törvény szabályait összefüggésükben, és pedig nemcsak jogi összefüggéseikben, hanem a társadalmi-gazdasági valósággal fennálló kapcsolatok alapján kell értelmeznie és alkalmaznia.”³³ Önmagában talán az értelmezési alapelvre hivatkozás nem teremtene alapot arra, hogy valamely szerződéses kötelezettséget a bíróság a körülmények változása miatt megváltoztasson, de „a társadalmi-gazdasági valóság” figyelembevételére ebbe az irányba hat és más alapelvekkel együtt megalapozhatja a bírói beavatkozást.

4. Terminológiai problémák

A vizsgált témakör kapcsán két terminológiai problémát észleltem.

4.1. Érdekbeli lehetetlenülés - gazdasági lehetetlenülés. A magyar jogirodalomban időnként egymás szinonimájaként ugyanazt a helyzetet jelölik a két fogalommal. Ennek egyik oka az, hogy a régi Ptk. miniszteri indokolása gazdasági

³⁰ Ptk. 1:5. § [A joggal való visszaélés tilalma]

(1) A törvény tiltja a joggal való visszaélést.

(2) Ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért, a bíróság a nyilatkozatot ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárítható el.

³¹ Lásd pl. a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról 2009. évi XLVII. törvényt, és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést tiltó Versenytörvényt.

³² Ptk. 1:2. § [Értelmezési alapelv]

(1) E törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.

(2) A polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat e törvénnyel összhangban kell értelmezni.

³³ Novotni Zoltán: Polgári jog I. Általános rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1991. 43. o.

lehetetlenülésnek nevezte azt a helyzetet, amit ma többnyire érdekbeli lehetetlenülésnek hívunk.

Célszerűnek látnám a két fogalom elválasztását akként, hogy a Ptk.-ban szabályozott lehetetlenülés egyik esetére kizárólag az érdekbeli lehetetlenülés megjelölést használnánk, míg a gazdasági lehetetlenülés fogalom alkalmazását fenntartanánk jogtörténeti értelemben a bírói gyakorlatban érvényesült módszer megjelölésére.

A gazdasági lehetetlenülés valójában az I. világháborút követő német bírói joggyakorlat által kialakított fogalom. A beszerzési nehézségek, a hiperinfláció hatására bíróságok kiterjesztően értelmezték a lehetetlenülést és a fizikailag még megvalósítható, de csak aránytalan nehézséggel véghez vihető teljesítést is - gazdasági lehetetlenülés elnevezéssel – lehetetlenülésnek tekintették, és erre a helyzetre is a lehetetlenülés következményét alkalmazva, megállapították a szerződés megszűnését.

Megjegyzést érdemel az, hogy a Magánjogi törvényjavaslatban szereplő gazdasági lehetetlenülés fogalom valójában a bírói döntésétől függő két – egymástól eltérő jogkövetkezményt jelölt. A gazdasági lehetetlenülés elnevezés korrekt módon tükrözte azt a helyzetet, amikor valamennyi feltétel egyidejűen fennállt és – a használt elnevezés logikáját követve – megszűnt a szerződés anélkül, hogy a kötelezettségét nem teljesítő félre szankciók hárultak volna. A szerződés módosítása estén azonban nem volt szerencsés a gazdasági lehetetlenülés fogalom használata, mert csak az eredetileg meghatározott kötelezettségek teljesítése elé tornyozódtak akadályok, de a bíró végül talált olyan megoldást, amely szerint a módosított kötelezettség teljesíthető volt, azaz nem lehetetlenült.

A magyar jogirodalom már nem a lehetetlenülés kiterjesztéseként, hanem a lehetetlenülés egyik eseteként értelmezi az érdekbeli lehetetlenülést, amit a régi Ptk. miniszteri indokolása gazdasági lehetetlenülésnek nevezett, és ez a terminológia időnként ma is felbukkan.

4.2. Clausula rebus sic stantibus. A *clausula rebus sic stantibus* fogalmat jogirodalmunkban többnyire a bírói szerződésmódosítással, vagy annak feltételegyüttesével azonosítják. Tény, hogy mai jogunkban a bírói szerződésmódosítás a legismertebb jogkövetkezménye a körülmények változásának, de azzal – véleményem szerint – három okból sem lehet azonosítani.

- Egyrészt a szerződéskötés idején fennálló körülményeknek a teljesítésig történő megváltozása nem azonosítható a bírói szerződésmódosítás alkalmazásának feltételrendszerével (az 1959. évi Ptk. három, a 2013. évi Ptk. hat együttes feltételével). Létezik olyan európai kódex, amely olyan feltétel megvalósulását is elvárja, amely a hatályos Ptk.-ban sem szerepel, és lehetséges, hogy bizonyos jogkövetkezmények a körülmények kisebb mértékű változása esetén is alkalmazásra kerüljenek.
- Másrészt a körülményeknek a teljesítésig történő megváltozása egy jelenség, míg a bírói szerződésmódosítás egy a pontosított feltételrendszer bekövetkezése esetén, az arra adott jogi válasz.

- Harmadrészt a szerződéskötés idején fennálló körülményeknek a teljesítésig történő megváltozása többféle jogkövetkezmény alkalmazását is indokolhatja. Tanulmányomban azokat a – bírói szerződésmódosításnál kevésbé nyilvánvaló – jogkövetkezményeket igyekeztem számba venni, amelyek alkalmazására lehetőség nyílik. Ilyen volt a szerződés megszűnése, vagy a szerződő felek tárgyalásra kötelezése, esetleg a szerződés egyoldalú megszüntetésére való feljogosítása a változások által sújtott félnek, vagy éppen a szerződés érvénytelensége valamelyik alapelvbe ütközés miatt.

Összegezve tehát a javaslatom az, hogy a *clausula rebus sic stantibus* fogalmat ne használjuk sem a bírói szerződésmódosítás, sem más jogkövetkezmény megjelölésére, hanem magát a jelenséget, a körülmények változását értsük alatta, amely többféle súlyosságú lehet, és emiatt többféle jogkövetkezmény alkalmazására szolgálhat alapul.

5. A bírói szerződésmódosítás korlátozott lehetőségei egyes szerződéstípusokban

Korábban hangsúlyoztam, hogy bizonyos szerződések tekintetében a Ptk. szabályokat tartalmaz arra az esetre, ha a szerződéskötés idején fennálló körülmények bizonyos módon megváltoznak. A szabályok részletes bemutatására nincs lehetőség, de Novotni Zoltán egy megjegyzése szöveget ütött a fejembe. Novotni professzor a társasági szerződés tekintetében ózdkodott a bírói szerződésmódosítástól. Véleménye szerint „a jogviszony természete ... kizárja azt, hogy a bíróság éljen a Ptk. által biztosított szerződésmódosító jogkörével, mert ezzel a társult tagok konstitutív bírói határozattal jóváhagyott autonómiáját sértené.”³⁴ A Novotni Zoltán által kifejtett indokkal ugyan nem értek teljesen egyet, de maga a jelenség elgondolkodtató.

A szerződéskötés idején fennálló körülmények változása miatt a kódex által lehetővé tett bírói szerződésmódosítás kiinduló pontja az, hogy a változások nem egyformán érintik a szerződő feleket. Vannak azonban olyan szerződések, amelyek a feleken túl mások helyzetét is befolyásolják. Ilyen a Novotni professzor által említett társasági szerződés is. A társasági szerződés nem csak a szerződő felek között hoz létre jogviszonyt, hanem egy jogalanyt hoz létre és a jogviszonyok egész hálózatát létesíti Novotni Zoltán nagydoktori értekezésében³⁵ részletesen bemutatott módon. Ilyen helyzetekben a bírónak nemcsak a szerződő felek – esetünkben az alapítók – érdekeire, hanem magának a társaságnak az érdekeire, továbbá a társaság kisebbséget alkotó tagjainak (részvényeseinek), vezető tisztségviselőinek és alkalmazottainak az érdekeire, a társaság hitelezőinek, és az egyes tagok hitelezőinek az érdekeire is figyelemmel kell lennie. Pusztán azért, mert egy

³⁴ Novotni Zoltán véleménye szerint „a jogviszony természete ... kizárja azt, hogy a bíróság éljen a Ptk. által biztosított szerződésmódosító jogkörével, mert ezzel a társult tagok konstitutív bírói határozattal jóváhagyott autonómiáját sértené” Novotni Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása, Jogtudományi Közlöny 1989. évi 5. szám 248. o.

³⁵ Novotni Zoltán: A gazdaságszervező (organizációs) szerződések népgazdasági jelentősége (Nagydoktori értekezés Miskolc, 1985.)

gazdasági válság miatt a társaság képtelen osztalékot fizetni, nem engedélyezhető a társasági szerződés módosítása a tőzstőke mértékét illetően, mert ez ugyan méltányos lehet a tagok szempontjából, de veszélyeztetné a hitelezői követelések megtérülését. Álláspontom szerint nem teljesen kizárt a társasági szerződés bírói módosítása a körülmények változása miatt, de a sokféle érdekelembevételének kötelezettsége miatt ez a gyakorlatban szinte kivitelezhetetlen.

A szerződéskötés idején fennálló körülmények változása miatt a kódex által lehetővé tett bírói szerződésmódosítás egy kötelmi jogi intézmény. Vannak azonban olyan szerződések, amelyeknek a kötelmi jogon túlnyúló hatásuk van, például dologi jogi jellegű jogviszonyokat keletkeztetnek. Érdemes lenne alaposabban megvizsgálni, hogy egy kötelmi jogban megteremtett bírói szerződésmódosítási lehetőség, vajon alkalmazható-e akkor, ha a változások által érintett szerződés egy szolgalmat hozott létre.

Zárásként szeretném hangsúlyozni azt, hogy a Novotni Zoltán által írt oktatási anyagokban is rengeteg szemléletes példát, jól érthető magyarázó megjegyzést és az egykori tanítványok évtizedekkel későbbi kutatómunkáját is befolyásoló gondolatébresztő megjegyzést találunk. Novotni Zoltán tanítványait összefüggések felismerésére, a szabályok mögött meghúzódó jogalkotói célok felismerésére, és önálló gondolkodásra sarkallta. Utólag is köszönjük Zoli Bácsi.

Irodalomjegyzék

- Novotni Zoltán: Polgári jog I. Általános rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1991. 44. o.
 - Novotni Zoltán: A kötelmi jog általános és különös része 12. o. in Novotni Zoltán (szerk.) Magyar Polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 1994.
 - Novotni Zoltán: A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása, Jogtudományi Közlöny 1989. évi 5. szám, 248. O.
 - A Polgári Törvénykönyv Magyarázata Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1993. 762. o.
 - Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata Második rész Grill Budapest, 1933., 99-100. o.
 - Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998. 143. old.
-
-

Elméleti vita arról, hogy kinek a kezdeményezésére jön létre a biztosítási szerződés, valamint hogy konszenzuális vagy reál szerződés-e?

Prugberger Tamás*

A szerző a címben feltett kérdést először a magyar és a külföldi tételesjog szempontjából vizsgálja Szalma professzorral vitázva, majd e kérdésben Novotni Zoltán és a saját nézetét mutatja be. Ennek során beszél Novotni Zoltánnal való együttműködéséről.

Kulcsszavak: biztosítási szerződés, ajánlat, ellenajánlat, elfogadás, módosítás, együttműködés

Theoretical debate about whose initiative the insurance contract is created, as well as whether it is a consensual or real contract?

The author first examines the question posed in the title from the point of view of Hungarian and foreign substantive law, discussing it with Professor Salma, and then then presents Professor Zoltán Novotni and his own views on this question. During this, he talks about his collaboration with Novotni.

Keywords: insurance contract, offer, counter-offer, amendment, acceptance, cooperation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.70>

Ez a probléma nem új keletű. Felvetődött már a klasszikus kapitalizmus korai időszakában, amikor az ókorhoz és a középkorhoz hasonlóan a jogbiztonság hiánya, valamint a természeti erők és az emberi egészség és élettartam egzisztenciális és vagyoni kihatású bizonytalanságai hatására társadalmi igényként jelent meg a biztosítás, amelyek különböző vagyont letet és egzisztenciát károsító, valamint felelősséggel járó eseményre kártalanítási és felelősségátvállalási helytállást alapján kártalanítást, vagy kártérítés alóli mentesítést teljesít a biztosító cég. Az ókortól egészen a klasszikus kapitalizmus hajnaláig, amíg a közbiztonság az állami rendészeti igazgatás meg nem erősödéséig labilis volt, és amíg a természeti erőkkel és a balesetekkel, valamint a betegségekkel (járványokkal) szemben a védekező eszközök nem váltak hatékonyvá, a biztosítókat a biztosítást igénylők sokasága kereste meg. Ezért évszázadokon keresztül a kialakult szokásjog úgy tekintette, hogy a biztosítási szerződést minden esetben a biztosítást igénylő fél kezdeményezi, és ha az ő ajánlatára a címzett biztosító cég szokásjogilag, vagy

* Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

tételes jogilag meghatározott időn belül nem válaszolt, vagy ha nem tett ellenajánlatot, a biztosítási szerződés a biztosítást igénylő ajánlata szerint jött létre. E kialakult gyakorlat hatására a biztosítási szerződést a korai jogtudomány és a bírói gyakorlat a biztosítási szerződés kezdeményezőjének a biztosítást igénylőjét tartotta, Németország és Magyarország pedig továbbra is annak tartja ma is. Ezzel szemben az európai államok többségében frankofon--latin jogrendszerbeli hatásokra a szerződéskötést uraló ajánlat-tétel átfordult a biztosító társaságok oldalára. Ez összefüggött azzal, hogy a komoly tengeri és szárazföldi árufuvarozást lebonyolító dél-nyugat európai országokban egyre több biztosító társaság alakult, amelyek közül a legnagyobbak kialakították a maguk érdekeinek megfelelően a biztosítási szakma alapvető szabályait és szerződéskötési feltételeit.

Az ennek nyomán megalkotott francia Code civil és a Code des Assurances a biztosítási szerződés megkötését meghatározó ajánlattevőnek nem a szerződéskötést igénylőt, hanem a biztosítást kínáló intézményt tekinti, amelynek ajánlatát befolyásolják a biztosítási szakma által kidolgozott biztosítási feltételek. A biztosítót a biztosítási szerződést kötni akaró fél, ha szerződéskötési ajánlatot tesz valamely biztosító intézménynek, ajánlatához a Polgári és a Biztosítási Kódexben meghatározott ideig kötve van. Ha nem kap ez alatt az idő alatt a biztosítótól ellenajánlatot, illetve választ, ajánlati kötöttsége alól szabadul.¹ Még kifejezőbb ez az átfordulás a svájci jogban, ahol –miként ezt Szalma kimutatja—a Biztosítási Törvény 1. cikkelyének rendelkezése szerint a címzett részére a biztosító intézet teszi meg, amely ajánlatához a biztosító az általa megadott ideig, de legalább 14 napig, orvosi vizsgálat megkövetelés esetén négy hétig kötve van. Ugyanakkor abban az esetben, ha az ügyfél, illetve a biztosított a biztosítási szerződést módosítani kívánja, és ha a biztosító az erről szóló igényre a Biztosítási Törvényben megszabott határidőn belül nem válaszol, a módosítás az ügyfél kívánsága szerint jön létre.² Ez esetben azonban a biztosító ugyancsak a Biztosítási Törvényben meghatározott határidőn belül felmondhatja a szerződést. Szalma József az osztrák biztosítási szerződés megkötésénél jelentkező e problémára nem ad egyértelmű választ, mivel hogy azt megkerüli. Bár utal az ABGB. 1288. §-ára, amelynek szövegét, ha nyelvtani jogértelmezéssel elemezzük, akkor abból a szövegből, miszerint „ha valaki azon kár veszedelmét, amely mást annak vétke nélkül érhetne, magára vállalja és annak bizonyos díjért a kikötött kárpótlék kiszolgáltatását megígéri, biztosítási szerződés jön létre,” az tűnik ki, hogy a „kezdő ajánlat” bármelyik féltől elindulhat, mégis a biztosítói közlés a mérvadó. Ha viszont az ajánlatot az ügyfél teszi meg, amit a biztosító az általános ajánlati kötöttségre vonatkozó ABGB előírása szerint nem válaszol meg, az ajánlatot tevő ügyfél csak a saját ajánlati kötöttsége alól szabadul, de a magyar, vagy a német szabályhoz hasonló módon nem jön létre ajánlatának megfelelően a biztosítási szerződés.³ Az osztrák szabályozással egyezik a holland

¹ Szalma József: A biztosítási szerződés – A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban. Károli Gáspár Református Egyetem –L’ Harmattan kiadása Budapest, 2023. 168-169.

² Szalma, 180-181.

³ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch 7. Versicherungsvertrag; § 1288. „Wenn jemand die Gefahr des Schadens, welcher einen andern ohne desse Vrschulden treffen könnte, auf sich nimmt, und ihm gegen einen gewissen Preis....zu leisten verspricht; so entste der Versicherungsvertrag. LexxisNexis

megoldás is.⁴ Ez vált uralkodóvá az élénk ipari és kereskedelmi tevékenységet lebonyolító országokban, ahol az ipari termelés és a széleskörű áruforgalmazás volt a domináns, ott a biztosítási szerződéskötés többnyire a szolgáltató, nem pedig a biztosítást kereső részéről indul el. Ezzel szemben, ahol a kézműipar és a mezőgazdasági árutermelés és értékesítés határozta meg a gazdaság profilját, és a polgári jogi kodifikációt a kereskedelmi jogi kodifikáció megelőzte, mint Németországban és Magyarországon, a biztosítási szerződést nem magánjogi, hanem kereskedelmi jogi szerződésként kezelték. Így került a biztosítási szerződés a germán jogterületen Németországban és Magyarországon a kereskedelmi jogügyletek, nem pedig a magánjogi ügyletek közé. Így a német *Handelsgesetsbuch* (HGB), valamint a magyar Kereskedelmi Törvény annak ellenére, hogy a biztosítás iránti keresleti piac egyre kiegyenlítettebbé vált, Németországban és Magyarországon, valamint Svájcban annak ellenére, hogy a biztosítók kezdtek versengeni a biztosítást igénylőkért, a szerződéskötés kezdeményezője továbbra is a biztosítást igénylő maradt. Vagyis annak ellenére, hogy „de facto” egyre inkább a biztosítási szerződéskötést kezdeményezővé a biztosító vált, „de jure” továbbra sem vált a szerződéskötés kezdeményezőjévé annak ellenére, hogy a biztosító társaságok az üzletkötők egész sorát alkalmazza, felosztva közöttük a területet, hogy kik hol kíséreljenek meg biztosítási szerződéseket létesíteni az őket foglalkoztató biztosító cégnek.

Nem járt el másként a magyar 1875. évi Kereskedelmi Törvény (1975: XXXVII. tc.) VII. címének II. fejezetében szabályozott biztosítás, amelynek 468. §-a kimondta, hogy a biztosítási szerződés érvényességéhez írásbeli szerződés, vagyis írásbeli alakítás kell. Arról viszont e bekezdésben nincsen szó, hogy kit kell az írásbeli szerződésnél kezdeményezőnek tekinteni. Ez lehet a biztosító, de ugyanígy a biztosítást igénylő fél egyaránt. A jogszabályhely eme első bekezdését követő második bekezdése ugyanakkor azonban kimondta azt is, hogy a biztosítási szerződéssel egyenlőnek tekintendő a biztosító által kiállított kötvény, vagy az elfogadott ajánlatnak a biztosító könyveibe történő bevétele. Ebből az tűnik ki, hogy kezdeményező mind a biztosító, mind a biztosítást igénylő lehet. Ugyanakkor a harmadik bekezdésben arról volt szó, hogy „a bevezetés megtörténtnek tekintetik, ha a biztosító a biztosítási ajánlatot annak vételétől számítandó 48 óra alatt vissza nem utasította. Ebben az esetben a biztosítás az ajánlat elküldését vagy átadását követő napon déli 12 órakor veszi kezdetét.” A biztosítási szerződéskötésnek ez a megoldása eltért a magyar bírójog által a német tételes polgári jogi szerződéskötési szabályokhoz hasonlóan kialakított gyakorlatához, bele értve az ajánlattétel és elfogadásának, és az ajánlati kötöttség fennállásának a megítélését. A szerződéskötésnél a főszabály korábban is, éppen úgy, mint ma is (Ptk. 6:63-67. §§) az, hogyha a biztosító a biztosítási szerződést megkötni akaró ügyfél ajánlatára a törvényben meghatározott határidőn belül nem válaszol, vagy a válaszadást

ARD Oraç. 9. Augl. 272. A magyar szöveg átvéve Haller Károly kolozsvári egyetemi tanártól In: Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv. Fordította és jegyzetekkel ellátva kiadta Haller Károly. Budapest, Athanaeum, Budapest, 1884.

⁴ Verzekeringsovereenkomst, Art 1813-1814, 1817. Burgerlijk Wetboek. Mr. R.J. Q. (red.) Sdu Fiscale & Financiële Uitgevers, Amersfoort.

elmulasztja, a biztosítási szerződés az ügyfél ajánlata szerint jön létre. Más kérdés az, hogy a biztosítónak módjában áll az így létre jött biztosítási szerződést rövid fennállási határidővel felmondani akkor, ha az ügyfél a biztosító módosítási kezdeményezését nem fogadja el.

Az 1959. évi IV. tv.-el megalkotott első magyar Ptk. 537. §-ának (1). bek-e az itt bemutatott kereskedelmi Törvénykönyvhöz (Kt.) hasonlóan, csak kevésbé precízen és egyszerűbben megfogalmazva elsőként azt mondta ki, hogy a biztosítási szerződés írásbeli megállapodással jön létre, de a (2)-ik bekezdés szerint akkor is létrejön, ha a biztosító az ajánlatra 15 napon belül nem válaszol. Ebben az esetben a szerződés a biztosítást megkötni akaró fél ajánlata szerint annak a biztosító részére történt átadása időpontjára visszamenő hatállyal jön létre. Ez estben éppen úgy, mint a korábbi Kt. szabálya alapján a biztosító, ha az így létrejött szerződés eltér a biztosítási szabályzattól, a biztosító 15 napon belül szerződésmódosítást kezdeményezhet, amit ha a biztosított, illetve az érdekében szerződést kötő fél nem fogad el, a biztosító 30 napos letelési határidővel felmondhatja a szerződést. Ezen az 1959. évi Ptk. 1968-ban, 1977-ben és 1998-ban megvalósított átfogó novellái alapján a 1050/1998 (IV.24) Kormányhatározattal elvégzett összeállítás alapján a biztosító társaságok javára annyiban állt fenn változás, hogy ha a szerződő félnek az ajánlata eltér a kötvény tartalmától, és ezt az eltérést a fél 15 napon belül nem kifogásolja, akkor a szerződés a kötvény tartalma szerint jön létre. Az ügyfél érdekeit azonban védi e bekezdés második fordulója, hogy az első fordulatnak ezt az újonnan betoldott előírását csak akkor lehet alkalmazni, ha a biztosító a kötvény kiszolgáltatásakor írásban felhívta erre az ügyfél figyelmét. Ellenkező esetben a szerződés az ügyfél ajánlata szerint jön létre. E kiegészítés beiktatását nyilván a magyar Állami Biztosítót megvásároló holland biztosító társaságok igényelték a saját biztosítási jogi előírásaik alapján, amit a holland Ptk., a *Burgerlijk Wetboek* tartalmaz. Így is azonban kezdeményezőnek az ügyfelet kell tekinteni, akinek, vagy amelynek (jogi személynek) az ajánlatát az „ex lege” meghatározott határidőn belül a biztosító nem vitatja, vagy a vitatását elmulasztja, a szerződés az ügyfél ajánlata szerint jön létre. Máskérdés az, hogy az így létrejött szerződést a biztosító rövid fennmaradási határidővel felmondhatja.

A 2013. évi V. tv.-el életbe léptetett új Ptk. XXII. címe rendezi a biztosítási szerződéseket, ahol a LXII. fejezet tartalmazza a biztosítási szerződés általános szabályait, ideértve a biztosítási szerződéskötést is. A szerződéskötés módjának általános szabályait a 6: 443. § tartalmazza, míg fogyasztói biztosítás szerződéskötés speciális esetét a 444. § szabályozza. Ezen kívül a 441. § az együttbiztosítás, míg a 442. § a csoportos biztosítás speciális előírásait fogja át. E két esetben is azonban alapvetően a 443. §-ban meghatározott szerződéskötési előírásokat kell alkalmazni a biztosítási szerződés megkötése során. A 443. § -ból „a contrario” az következik, hogy főszabályként a szerződést írásban kell megkötni. Ha viszont a szerződést nem írásban kötötték meg, akkor a biztosító köteles biztosítási fedezetet igazoló okiratot kiállítani. Ha annak tartalma a szerződő fél ajánlatától eltér és az eltérést a szerződő fél a dokumentum kézhezvételét követően nem kifogásolja, a szerződés a fedezetet igazoló dokumentum szerinti tartalommal jön létre. Ha azonban a dokumentum az ajánlattól lényegesen eltér –amelyre a dokumentum átadásakor a biztosító a

szerződő fél figyelmét írásban fel kell, hogy hívja. Ebben az esetben, ha szerződő fél az ajánlatától való eltérést nem fogadja el, a biztosítási szerződés nem jön létre. Abban az esetben, ha a felhívás a biztosító részéről elmarad, a biztosítási szerződés az ajánlat tartalmának megfelelően jön létre. Az ajánlati kötöttség a szerződő fél részéről annak megtételétől számítva 15 napig terjed, ha pedig egészségügyi kockázatfelmérésre van szükség 60 napig áll fenn. Ha azonban a szerződés a biztosító részéről a lényeges eltérésre szóló figyelemfelhívás elmaradása miatt a szerződő fél ajánlata szerint jön létre, a 444. § (4). bekezdésébe foglalt lehetőséggel élve a szerződés létrejöttétől számított 15 napon belül módosítást javasolhat, amit ha a szerződő fél nem fogad el, vagy válasz nélkül hagy, a biztosító a szerződést további 15 napon belül 30 napos határidővel elmondhatja. A szerződéskötés menete lényegében nem változott. A kiindulás itt is a német és a korábbi magyar megoldásokkal egyezően a biztosítási szerződést kötni akarótól indul el és ha nem kap választ, a szerződés az ő ajánlata szerinti tartalommal jön létre. Ez alól csak fogyasztói biztosítás esetén van kivétel, amikor a biztosítási szerződés akkor is létrejön, ha a fogyasztónak minősülő szerződést kötő, ha a reá vonatkozó 15, illetve 60 napos ajánlati kötöttségének idején belül a biztosító nem nyilatkozik. Ez azonban csak akkor érvényesül, ha az ajánlatot a szerződést kötő fél a jogviszony tartalmára vonatkozó jogszabályban előírt tájékoztatás birtokában, a biztosító által rendszeresített ajánlati lapon és a díjszabásnak megfelelően tette.

Az eddig leírtakból kitűnik, hogy a biztosítási szerződés létesítésének két módja alakult ki. Az egyik, ahol a biztosító a meghatározó és a kezdeményező, a másik pedig, ahol a biztosítási szerződést kötni akaró ügyfél. A magyar szabályozás a némettel együtt ez utóbbit követte az 1959. évi Ptk.-t megelőző bírói gyakorlatban, majd pedig az 1959. évi első Ptk.-ban, amit nem érintett a törvény többszöri módosítása és ez a megoldás tovább öröklődött a 2013. évi ma hatályos új magyar Ptk.-ban is. A magunk részéről ezt a megoldást tartjuk helyesebbnek szociális szempontból, mert így kevésbé van kiszolgáltatva a laikus ügyfél a szakma bonyolult útvesztőit kiválóan ismerő biztosító társaságoknak.

Mindezek alapján leszűrhető az a következtetés, hogy a biztosítási szerződés, amely kezdetben a biztosítást igénylők kezdeményezésére jött létre, átfordult és a legtöbb országban a biztosító kezdeményezésére jön létre. Kivételt képez ez alól néhány ország, ahol a jogi szabályozás értelmében teoretikusan az ügyfél, azonban a gyakorlatban a biztosító kezdeményezésére jön létre. Abban a kis számú esetben, amikor az ügyfél a kezdeményező és a biztosító az ügyfél ajánlatára nem válaszol, jogdogmatikailag egyoldalú jogügyletként jön létre a biztosítási jogviszony, de lehet olyan megdönthető vélelmet is felállítani, miszerint az ügyfél ajánlatának válaszon kívüli hagyása hallgatóságos beleegyezést jelent. Azzal, hogy az ilyen esetben a biztosítási szerződés kezdeményezőjének az ajánlata szerint létrejövő biztosítási szerződés „in concreto”, vagyis kivételes esetenként konszenzuálisnak is minősíthető, mert a biztosítási szerződés létrejön, de a biztosító ezt azonban az utólagos ellenajánlatával módosíthatja, amelyhez a ha a biztosított nem járul hozzá, a biztosító meghatározott határidőn belül a biztosítási szerződést felmondhatja. Ebből viszont az is kitűnik, hogy a biztosítási szerződés főszabályként reálszerződés és csak kivételesen, valamint csak átmenetileg konszenzuál szerződés.

Ezzel a kérdéssel a kiváló gyakorlati érzékkel rendelkező elméleti biztosítási jogász, Novotni Zoltán is foglalkozott egy előadás keretében 1973-ban a Pécsi Tudományegyetem Rudolf Lóránt professzor által vezetett polgári jogi I. tanszék keretében működött Biztosításjogi Archivum és Kutatóközpont által szervezett nemzetközi biztosításjogi konferencián. Előadásában felvetette a biztosítási szerződés megkötésével kapcsolatos magyar jogi szabályozás életszerűtlenségét, mivel tudta, hogy az egész országra kiterjedően az Állami Biztosító megyei igazgatóságainak munkaviszonyban állt üzletkötői mentek el a körzetükhöz tartozó települések lakóihoz és farmgazdaságok, pontosabban fogalmazva a háztáji gazdaságok tulajdonosaihoz biztosítási szerződéskötésre szóló ajánlattétellel. Én Novotninnak eme felvetését korreferátumomban meg tudtam erősíteni, aki akkor az Állami Biztosító Baranya megyei Igazgatóságának vezető jogtanácsosa és egyetemi külső előadóként a Biztosítási Jogi Archivumnak is a gondozója voltam. Novotni Zoltán ebben az időszakban hasonlóan hozzám az Állami Biztosító Borsod—Abaúj—Zemplén Megyei Igazgatóságának volt vezető jogtanácsosa komoly elméleti és szakirodalmi háttérrel a biztosítási jog terén. Én magam sokat tanultam tőle és akkor kezdtem foglalkozni a biztosítási joggal és néhány tanulmányt magam is publikáltam e témakörből, noha az akkori érdeklődésem és szakirodalmi munkásságom a polgári jog szélesebb területe és a jogelmélet, valamint az agrár-, a szövetkezet jog volt. Eme utóbbi jogterületről védtem meg kandidátusi értekezésemet. Kettőnk között egy szoros szakmai, kutatói és baráti együttműködési kapcsolat alakult ki, mivel beszélgetéseink során kiderült, hogy közel áll hozzá a mezőgazdasági és a szövetkezeti jog.

Amikor meghívására a Szövetkezeti Kutató Intézetből átkerültem egyetemi tanárnak a Miskolci Egyetem 1981-ben megalakult állam-, és jogtudományi karára az általa vezetett civilisztikai intézete keretében megszervezett agrár-, és munkajogi tanszékének lettem a vezetőprofesszora. Agrárjogi és agrártörténeti érdeklődése és tudása alapján szívesen vállalta az általam szerkesztett és részben írt „Agrárjog elemeinek a vázlatát” című kétkötetes tankönyv agrárjog története című fejezetében Mária Terézia Urbáriumának és annak tartalmának, valamint az 1848-as jobbágyfelszabadítással az új, akkor modernnek számított földbirokok struktúra kialakulásának a megindulását. Hasznos észrevételeket fűzött az akkori agrárjogi tankönyv mezőgazdasági szövetkezeti fejezetéhez, valamint a szövetkezeti társaság angliai kialakulásának a körülményéről, amelyet a rochdelei takácsok eredménytelen bérharca indított el. Az 1990. évi rendszerváltást követően az elsők között tekintett ki az angol társasági jogra felvázolva annak szerkezetét és többek között bemutatva a nálunk ismeretlen korlátlan felelősségű kereskedelmi társasági formációt. Központi témaként foglalkozott a magyar állami vállalatok privatizációjával, bátran feltárva annak hibáit, fonásait. Hevesen bírálta, hogy az állami vállalatok gazdasági társaságokká történő átalakításánál nem veszik figyelembe az ott dolgozó munkakollektíva értékét, holott ez a nyugat-európai országokban igen jelentős, különösen akkor, amikor cégeket eladnak és vesznek. Utólag most már tudjuk, hogy miért nem vették figyelembe.

A helyzet ugyanis az volt, hogy a nyugat-európai multinacionális vállalatok már a rendszerváltást megelőzően itt állították elő a magyar munkásokkal

bedolgoztatóként a termékeiket. Ugyanis nálunk a munkaerő nálunk olcsóbb volt mint nyugaton. Amikor pedig az állami vállalatokból kialakított gazdasági társaságok eladására került sor, a vállalatvezetéssel lepaktálva figyelmen kívül hagyták a munkaerő értékét, mert így olcsóbban tudták megvásárolni a céget, ellenszolgáltatásként pedig a magyar vezetők megtarthatták állásaikat az átalakított és eladott cégekben. Az agrárjogtörténeti érdeklődése Novotni Zoltánnak odáig ment, hogy foglalkozott a XIX. század harmadik harmadának magyarországi nagy-, és középbirtok politikájával, ideértve a gazdaságok gépesítését elősegítő hitelezési politikával, valamint ezzel együtt a gazdaság terményeinek, erőgépeinek és épületeinek a biztosításával. Az újonnan modernizálódott gazdaságoknak egyúttal lényegessé vált, hogy újonnan beruházott javaik hosszú távon biztonságban megmaradjanak. E viszonylag szűk társadalmi rétegnek éppen ezért érdekében állt, hogy a biztosítási szerződés megkötésénél az ajánlatot a meg a érdekei szerint először az újdonsült modernizálódott farmtulajdonos, ne pedig a biztosító fogalmazza meg.

Rendhagyó recenzió Prof. Dr. Novotni Zoltán 'A gépjármű üzemeltetői felelősség néhány problémája' című cikkéhez

Pusztahelyi Réka*

A jelen írás Novotni Zoltán professzor úrnak a 'A gépjármű üzemeltetői felelősség néhány problémája' című tanulmánya rendhagyó recenziójául szolgál. Központi kérdésként a gépjárművek üzemeltetéséért, mint fokozott veszéllyel járó tevékenységért való szigorú felelősség címzettjének, az üzemeltető személyének az érdekszempontú meghatározását vizsgálom, kitérve röviden a gépjármű üzemeltetése és a veszélyes üzemi tevékenység közötti különbségre. Mindezt teszem a hatályos jogszabályi rendelkezések, szakirodalom és bírói gyakorlat tükrében.

Kulcsszavak: üzemeltetői minőség, gépjármű, kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás, fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség

Unusual review of Professor Zoltán Novotni's study 'Some problems of liability of the motor vehicle operator'

The present paper is an extraordinary recension of Professor Zoltán Novotni's paper on 'Some problems of liability of the motor vehicle operator'. As a central issue, I examine the interest-based definition of the operator, i.e. the person to be imposed with strict liability for the operation of motor vehicles as an activity involving an increased risk, in the light of the current statutory provisions, literature and judicial practice, briefly touching upon the difference between the operation of a motor vehicle and an ultrahazardous activity.

Keywords: definition of operator, motor vehicle, mandatory motor insurance, liability for highly dangerous activity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.77>

1. Bevezetés

Novotni Zoltán Professzor Úrnak, a miskolci magánjogi iskola alapítójának érdemei a biztosítási jog területén is tagadhatatlanok, e tudományterületen publikált munkái közül itt csak az általam legfontosabbnak ítélt kettőt, 'A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban' címet viselő

* Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, ORCID ID: 0000-0002-4779-2290.

kandidátusi értekezését (Miskolc, 1981.) és 'A biztosítási szerződések joga' című monográfiáját (ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1993) kívánom kiemelni. Tudományos munkáira általánosan igaz, így különösen a kutatóhálózati tanulmányokra és a szakvéleményekre, hogy az aktuálisan felmerülő gyakorlati kérdésekre folyamatosan válaszokat kínál, a legtisztább dogmatikai alapok tiszteletben tartása mellett.

A jelen rendhagyó recenzió elkészítésekor önkényes választásom mégsem a fent említett „nagy művek” egyikére esett, hanem egy terjedelmében jóval szerényebb, tartalmában viszont annál gazdagabb írására, amelynek központi kérdéseként a gépjárművek üzemeltetéséért, mint fokozott veszéllyel járó tevékenységért való szigorú felelősség címzettjének, az üzemmentartó személyének a meghatározását vizsgálja.

A cikk a Biztosítási Szemle 1976. évi 8-9. számában jelent meg, amelynek alapjául szolgáló előadást Novotni Professor 1976. április 26-án, a Magyar Jogász Szövetség Polgári Jogi Szakosztálya biztosítási jogi szekciója vitaülésén tartotta meg, vitaindító előadásként. A felelősségbiztosítási jogviszonyok széleskörű elterjedése folytán, továbbá a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás területén a biztosítónak kvázi a károkozó helyzetébe kerülése miatt¹ a kártérítési felelősség alapvető kérdései a felelősségbiztosítási szerződések és jogviszonyok közvetlen kérdéseivé váltak. Így alapvetően a műve feladataként kettős célt határoz meg: amely egyrészt az üzemmentartás és az üzemmentartó általános fogalmának megállapítása, másrészt a felelősségbiztosítási fedezet határvonalainak meghúzása.

Az üzemmentartói minőség kialakításával jelöli ki a magyar jog azokat a személyeket, akik adott fokozottan veszélyes tevékenységekből másra háruló kárért felelőssé tehető, akik a kár megtérítésére kötelezhető. Az üzemmentartó személye nem feltétlenül esik egybe sem a veszélyes tevékenység kifejtésére felhasznált eszköz tulajdonosának személyével, sem a konkrét károkozó személyével. A 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezése szerint meghatározható üzemmentartó eltérhet gépjárművek esetében az üzemmentartóként regisztrált személytől. Novotni Professor megállapításai nem veszítik jelentőségüket a hatályos jogszabályi rendelkezések és a kapcsolódó bírói gyakorlat tükrében sem.

2. A munka általános bemutatása: a „novotnis taktika” és előadásmód

Novotni Zoltán professzor a bevezetést követően az üzemmentartói minőség meghatározhatóságát járja körbe, majd ezt helyezi el a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási szabályok kontextusában, külön kiemeli az üzemmentartás mint tevékenység és a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közötti különbségeket. Tárgyalási módszerét az alapvető premisszák felállítását követően az analitikus szemléletmód, a számtalan bírói döntés kritikus vizsgálata és az azokból szintetizálható és általánosítható megállapítások levonása jellemzi. Nem téveszti szem elől a felelősségbiztosítási jogviszony sajátosságait, a felelősségbiztosító

¹ A gépjárművek kötelező felelősségbiztosításáról szóló 42/1970 (X. 27.) Korm. rendelet 9. §-a már rögzítette a károsult közvetlen igényérvényesítési lehetőségét.

belépésével a többszereplőssé váló jogi helyzetben a kártérítési jogviszonyban a károsult és a károkozó változó érdekeit és lehetőségeit, sem a kár megtérítésére irányuló jogviszony további komplexitását. Itt különösen fontossá válik az üzembentartói minőség tisztázása, nemleges válasz esetében a károsulti pozícióba került személynek a biztosítóval szembeni igényérvényesítési lehetőségére való figyelemmel.

Az általános kérdések ismertetésétől kezdve a gyakorlati életben jelentkező különös problémák felé halad, folyamatosan fenntartva és másokat is figyelmeztetve a rugalmas és kritikus szemléletmódra, hogy minden egyes gondolati részlelemet és összetevőt a maga helyén szükséges kezelni, fogalmi hatókörét ki nem terjesztve, tartózkodni a helytelen következtetések levonásától. Már önmagában a gondolatok formába öntése, az előadásmód arányossága és letisztult volta példaértékű ebben az írásban.

A munka tartalmi jelentőségét pedig maga az idő igazolta. Egyrészt a Ptk. 6:536.§ értelmében a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az minősül, akinek érdekében a veszélyes üzem működik. A kodifikátor az 1959-es Ptk. bírói esetjogában kiépült összetett üzembentartói fogalomnak csak ezt az egy szegmensét látta olyannyira körülhatároltnak, amely alkalmas a törvényi definícióalkotásra. Novotni Zoltán e cikkben rögzített gondolatai tehát eligazítanak bennünket a jelenleg hatályos szabályok vizsgálatakor is, így örökérvényűek. Másrészt a gépjármű üzemeltetése, illetve jelenlegi fogalomként már a gépjárműhasználat során okozott kár, továbbá a fokozott veszéllyel járó tevékenység megkülönböztetése sem veszítette aktualitását.

Munkájában elsőként az alábbi premisszákat azonosíthatjuk:

1. Kiindulva az 1959-es Ptk. rendelkezéséből, megállapítja, hogy a törvény a fokozottan veszélyes tevékenység folytatójáról beszél, amelyet a gyakorlat azonosít az üzembentartással összefüggő tevékenységgel, ami nem szerencsés, mert az utóbbi szélesebb körben is elképzelhető, mint a fokozott veszéllyel járó tevékenység köre.

2. Az üzembentartó személyének megállapítása kettős jelentőséggel bír: nemcsak a pozitív, hanem a negatív irányú vizsgálatát is szükséges elvégezni. Fontos ugyanis annak a megállapítása is, hogy ki nem minősül a tevékenység folytatójának, hiszen egyúttal a veszélyes üzemi felelősség szempontjából felelőssé nem tehető, tehát az üzembentartóval szembehelyezkedve, a károsult privilegizált pozíciójába kerül.

3. Az üzembentartói minőség megállapítására két, egymással gyakran ütköző elméleti megközelítés azonosítható. Az egyik a tevékenységre koncentrált: a károkozás idején ki a tevékenység tényleges folytatója, míg a másik arra, hogy kinek az érdekében folyik a tevékenység.

A bírói gyakorlatban kiformalódott ismérveket összegezve Novotni arra a megállapításra jut, hogy a „jogrendszerünkben a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója általában az, akinek érdekében ez a tevékenység folyik, aki tartósan, huzamosabb idő óta használja és hasznosítja az üzemet, jelen esetben a gépjárművet.”² Hozzáfűzi viszont, hogy „ez a meghatározás azonban elméletileg sem

² Novotni Zoltán: A gépjármű üzembentartói felelősség néhány problémája, *Biztosítási Szemle*, 1976. évi 8-9. szám, 241. o.

kielégítő, de gyakorlati alkalmazhatósága is csekély, figyelemmel arra, hogy a huzamos, tartós használat, a rendszeres és tartós tevékenység rendkívül labilis és szubjektív fogalmakat takar.”³

E kiindulópontból építi fel érvelését, a bírói gyakorlat mentén először definiálva negatív irányból azt, hogy ki nem tekinthető üzembentartónak, áttérve ezután a fokozott veszéllyel járó tevékenység határait (kezdetére, megszűnésére, szünetelésére, az üzembentartói minőség átszállására), majd kibontakoztatva az üzemeléshez fűződő érdek alapvető, meghatározó természetét. Folyamatosan haladva az általános megállapításoktól a gyakorlatban felmerült konkrét problémák felé, a bírói gyakorlatból vett példák mellett nem feledkezik meg azok kritikus bírálatáról sem.

Az alábbiakban azokat a szakirodalomban és a gyakorlatban feltárt szempontokat kívánom áttekinteni, amelyek az üzembentartó személyének kijelölésekor több vagy kevesebb relevanciával bírhatnak. Majd ezt követően térek vissza Novotni professzor megállapításaihoz.

3. Az üzembentartói minőség vizsgálata a szakirodalom és a Ptk. definíciója tükrében

A Ptk. szűkszavú meghatározása szerint a károkért a tevékenység folytatója felel: „Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni.”⁴ E magas absztrakciós szinten álló tétel a konkrét esetekben jelentős értelmezési nehézségeket generál.

A tevékenység folytatása, az üzemben tartás, az a magatartás, amelyet Eörsi Gyula véleménye szerint a veszélyes üzemi felelősség befolyásolni képes, méghozzá vétkességre tekintet nélkül.⁵ Az üzemben tartás, mint összetett magatartás elemei közül a kártérítési felelősség szempontjából Eörsi szerint a meghatározó tényező a veszélyforrással szembeni védekezés, egy olyan általános aktivitásra szóló kötelezettség, amely az észszerűség határai között a megkívánt megelőző jellegű intézkedések kifejtésében áll.⁶ A prevenció nézőpontjából tehát a tevékenység megkezdésekor és általában e védekezési kötelezettség kifejtésére köteles személy az üzembentartó. Az *általában* alatt értve azt, hogy az üzembentartó személyének a felelősségre vonás céljából való kijelölése a jogbiztonság követelményének megfelelően bizonyos fokú stabilitást kíván, amely mentes a konkrét eset irreleváns sajátosságaitól, mint például a használat ideiglenes átengedése. Erre a tartósságra utal a tevékenység *folytatása*, így tehát az üzembentartói minőség ismétlődő, rendszeres és tartós üzembentartást feltételez a bírói gyakorlatban.

Az 1959. évi IV törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) 345.§ (1) bekezdése ezen elvi elgondolást már így rögzítette: „Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni.” Látjuk, hogy a Ptk. nem kívánt a

³ Uo.

⁴ Ptk. 6:535.§ (1) bekezdés.

⁵ Eörsi Gyula: A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről. ÁJI Értesítője II. kötet 4. szám. különnyomat. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 371.-402., 381. o.

⁶ Uo.

veszélyes üzemi felelősség tényállásába koncepcionális változást hozni. Az 1959-es Ptk. alapján formálódott ki a bírói gyakorlatban az üzembentartó fogalma: Fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának (üzembentartónak) azt kell tekinteni, aki a veszélyes üzemet fenntartja, tartósan üzemelteti, és akinek felügyelete, irányítása, ellenőrzése és a veszélyforrás elleni különleges védekezésre való kötelezettsége mellett a veszélyes üzemi tevékenység megvalósul.⁷

A Ptk. hatályba lépését követően kérdésessé vált, hogy annak fent említett 6:536. szakaszába foglalt, fogalombeli módosulás eredményez-e változást, és ha igen, milyen mértékűt, az üzembentartói minőség bírói értékelésén.

Havasi Péter, Fuglinszky Ádám és Lábady Tamás véleménye is az volt, hogy a Ptk. e rendelkezése nem fogja megszüntetni az üzembentartónak a korábbi bírói gyakorlatban kialakult fogalmát, viszont az érdekszempontrú megközelítés bizonyos esetekben előtérbe kerül és változtat egyes esetek megítélésén.

Havasi Péter így összegzi a bírói gyakorlatban már eddig kikristályosodott fogalmat: „üzembentartónak azt kell tekinteni, aki a veszélyes üzemet fenntartja, tartósan üzemelteti, és akinek fennáll a felügyelete, irányítása, ellenőrzése, és ehhez kapcsolódik a különleges védekezésre való kötelezettsége, lévén, hogy veszélyes üzemről van szó.” Majd hozzáteszi: „Az »akinek érdekében a veszélyes üzem működik« meghatározás ezeket a gyakorlatban kialakult kategóriákat szükségképpen magában foglalja, annál is inkább, mert a jogalkotó a meghatározás megfogalmazásával változtatni nem kívánt.”⁸

Fuglinszky Ádám a Ptk. indokolása alapján jut arra a következtetésre, hogy törvényi definícióval „a jogalkotó nem kívánt érdemben változtatni a kialakult gyakorlaton; éppen ellenkezőleg: a kialakult gyakorlatot kívánta alátámasztani egy kifejezett szabállyal.”⁹

Lábady Tamás rámutatott arra, hogy a Ptk. üzembentartói fogalma a bírói gyakorlatban is megjelent azon megfontolás törvényi beszövegezése¹⁰, miszerint: üzembentartó nemcsak a tevékenység folytatója lehet, hanem azt is annak kell tekinteni, akinek e tevékenység az érdekkörébe tartozik, akinek érdekét közvetlenül szolgálja.¹¹ Hozzáfűzte, hogy ezen megközelítést a Legfelsőbb Bíróság egyébként a helikopteres vegyszeres permetezés megrendelője vonatkozásában rögzítette, de általános élvvel.¹²

Mindezekből arra a következtetésre juthatunk, hogy Novotni Zoltán helyesen világított rá a tevékenység folytatójára koncentrálódó üzembentartói fogalom

⁷ BH1988. 273. Hozzáfűzte azt is az irányadó döntés, hogy az üzembentartói minőség ismérvei között ugyanakkor nincs feltétlenül ügyszöntő jelentősége annak, hogy a veszélyes üzem kinek az érdekében működik. A Ptk. jelenleg hatályos rendelkezése alapján e bírói álláspont felülvizgálatra szorul.

⁸ Havasi Péter (2013): 6:535.§-hoz fűzött magyarázat. In Wellmann György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata VI./VI. szerk.: Budapest, HVG-Orac, 468.o.

⁹ Fuglinszky Ádám (2015): Kártérítési jog. Budapest, HVG-Orac, 2015, 382-383. o.

¹⁰ Lábady Tamás: A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban *Jogtudományi Közöny* 2014/4. 169.-179., 175.

¹¹ Lábady Tamás: 6:535.§-hoz fűzött magyarázat In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, II. köt. 2274. o.

¹² Vö. BH2007. 301. Növényvédőszerrel való permetezés megrendelője a vegszerrel okozott károk tekintetében üzembentartónak minősült, mert az ő érdekében végezték e fokozott veszéllyel járó tevékenységet.

hiányosságaira, és a PK 40. számú állásfoglalás tanulságait felhasználva, az üzembentartói minőség pontosítását szolgálhatja az általa kiemelt érdekszempontú vizsgálat.

Itt csak érdekességként jegyzem meg, hogy az 1959-es Ptk. nyomán kibontakozó szakirodalomban volt más is, aki az üzembentartó fogalmába a törvény rendelkezése alapján beleértette azt a személyt is, akinek érdekében a veszélyes üzem működik.¹³

4. A tevékenység folytatásához fűződő érdek pontos megragadása

Azt, hogy mit is érthetünk viszont itt érdek alatt, óvatosan kezelendő. Itt idézném Zoltán Ödön ma is helytálló megállapítását, amire a vegyszeres permetezéssel kapcsolatban formálódó bírói gyakorlat vizsgálata során jutott: *„Úgy vélem, hogy lehet a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója az, akinek érdekében a veszélyforrás működik, hiszen pl. a veszélyforrást a saját érdekében működtető tulajdonos nyilvánvalóan fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának minősül. Nem feltétlenül tekinthető azonban fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az, akinek érdekében a veszélyforrás működik. Az érdek tág fogalom, s lehet kisebb vagy nagyobb, közvetlen vagy közvetett. A veszélyforrás működéséhez fűződő érdek ezért nem dönti el a kérdést, s nem alkalmas arra, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója meghatározásának döntő kritériuma legyen.”*¹⁴

Az üzembentartó személyének meghatározása során nem lehet tehát kizárólagos jelentőséget tulajdonítani annak a kérdésnek, kinek az érdekében működik az üzem, hiszen ebben az esetben akár több személy, egymástól eltérő érdekköre is vizsgálat tárgyát képezheti (megrendelő, utas, autóbérlő – fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója).¹⁵ Véleményem az, hogy a helytelenül alkalmazott érdekszempontú vizsgálat kitéríti a speciális tényállást a saját vágányáról és a mások által okozott károkért való felelősség, így a megbízott vagy a szerződéses kötelezett által harmadik személynek okozott károkért való felelősség tényállásai felé tolja.

Egyébként a példaként említett fenti repülőgépes vegyszeres permetezés ügyében a bíróság azt állapította meg, hogy a megrendelő határozta meg milyen vegszerrel, milyen keverési arányban, és hogyan kerüljön sor a permetezésre. Ezáltal a kifejtett tevékenysége önmagában is veszélyes üzemi tevékenység, így erre tekintettel volt megállapítható az üzembentartói minősége. Ezt megerősíti egy későbbi eseti kúriai határozat (repülőgépes vegyszeres szűnyogirtás): a megrendelő nem minősül üzembentartónak pusztán azért, mert a tevékenység kifejtésére az ő érdekkörében került sor.¹⁶

Ugyanígy a jelenlegi gyakorlatban a munkagépet üzemeltető vállalkozó és a vele

¹³ Vö. Kovács Mihály: „Megemlítjük, hogy a törvény a fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytató fogalma alá vonja a veszélyforrás tulajdonosán kívül azt is, akinek érdekében a veszélyforrás működik.” Kovács Mihály: A bizonyítási teher viselésének főbb kérdései a polgári törvénykönyv szemszögéből, *Jogtudományi Közlöny* 1961/4. sz. 213-224. 220.

¹⁴ Zoltán Ödön: Gondolatok a repülőgépes vegyszeres permetezéssel kapcsolatos felelősségről. *Jogtudományi Közlöny* 1976. augusztus hó 449-454., 453. o.

¹⁵ Uyanerre a problémákra világít rá Fuglinszky Ádám is. Vö. Fuglinszky im. 382-384.

¹⁶ Kúria Pfv. III.20.298/2011/7. számú határozata.

szerződő felek közös üzembentartói minőségét önmagában sem alapozza meg pusztán az a körülmény, hogy a vállalkozói szerződés alapján a megrendelőnek a teljesítéshez gazdasági érdeke fűződik.¹⁷

Az érdekszempontú definíció e szigorú kártérítési felelősségi tényállás reparációs funkciójára reagál. A casus nocet domino kifordított tételeként az aktív interessze elv az érdekkutatást teszi központi kérdéssé. Az alapul fekvő megfontolás az, hogy aki az adott tevékenységből hasznot húz, tehát akinek érdekében működik a veszélyes üzem, azt terhelje a bekövetkező károk megtérítésének kötelezettsége.

Az ún. aktív interessze elvét, annak klasszikus gyökerére tekintettel, Marton Géza az alábbiak szerint formulázta meg: „Ha egy cselekvésből (aktivitás, vállalkozás) előáll káros eredményeket oly esetekben, mikor azok hovahárítását illetőleg egyik érdekelt fél vétkességében sem lehet találni szempontokat, arra a félre kívánja hárítani, aki ezt az aktivitást a maga érdekében kifejtette.”¹⁸ Napjaink irodalmában a kártérítési felelősség funkciói között elhelyezve Thomas Kadner Graziano az alábbiak szerint határozza meg ezt: „a negatív külső hatások és társadalmi költségek internalizálása azáltal, hogy a tevékenységből hasznot húzó személy fizeti meg a tevékenység költségeit.”¹⁹

Az érdek vizsgálata tehát a tevékenységből eredő haszonra, gazdasági előnyre is reagál, de nézetem szerint nem elhanyagolandó továbbra sem az a körülmény, hogy ezt az aktivitást ki idézte elő.

5. Az üzemeléshez fűződő érdek Novotni szemléletében

Novotni Professzor az eseti döntésekben a gépjárművek üzembentartói minőségére nézve adott pozitív és negatív válaszok alapján jut arra a következtetésre, hogy a kialakult gyakorlatban az „üzemeléshez fűződő érdek az alapvető, meghatározó tényező, vagyis általában az az üzembentartó, akinek érdekében a jármű üzemel, közlekedik, hasznos tevékenységet fejt ki. Mindazok pedig, – legyenek tulajdonosi vagy bármilyen minőségben –, akiről kimutatható, hogy a veszélyes üzem nem az ő érdekükben működött, nem tekintendők üzembentartónak.”²⁰

Az üzemeléshez fűződő érdek hiánya szintén fontossá válik, amire a következőképpen mutat rá: „Annak a kérdésnek azonban, hogy ki nem volt az üzembentartó, saját kárának érvényesíthetősége szempontjából a jelentősége változatlan, sőt megnőtt annak következtében, hogy igényét nem a vele közvetlen családi, vagy jogi kapcsolatban álló személlyel, hanem a biztosítóval szemben érvényesítheti.”²¹

Ezzel összefüggésben Novotni finoman jelzi a bírói gyakorlatban született egyes döntések pontatlanságait. Elsőként a tulajdonosi részjogosítványok és az üzembentartói minőség közötti kapcsolatra reagálva feltárja, nem kétséges, hogy a

¹⁷ BDT2022. 4434.

¹⁸ Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Budapest, Triorg, 1993, 78. o.

¹⁹ 'Internalizing negative external effects and social costs by making the person that benefits from an activity pay for the costs of this activity' T. K. Graziano: The Purposes of Tort Law: Article 10:101 of the Principles of European Tort Law Reconsidered. Journal of European Tort Law, 2023/1., 29–30. o.

²⁰ Novotni im. 241–242. o.

²¹ Novotni im. 242. o.

birtoklás, a használat és a rendelkezési jog kérdését az üzembentartói minőség meghatározásakor a bíróságok figyelembe veszik. Viszont ez nem következetes, például akkor, amikor a tartós átengedéssel szemben, a rövid időre szóló bérleti jogviszony, bár ugyanúgy biztosítja a bérlő számára a használatot, mégsem szállítja át az üzembentartói minőséget. Ugyanígy nem következetes erre a kapcsolatra építkezni a tulajdonostársak üzembentartói minősége megállapításakor sem. Fontos itt kiemelni, hogy kritikával illeti a PK 40. sz. állásfoglalásnak azon tételét, hogy az együttélő házastársakat a tulajdonjogtól és a hatósági engedélytől függetlenül, akkor kell közös üzembentartónak tekinteni, ha a gépjármű vezetését mindketten rendszeresen folytatják. „Nem funkcionál tehát az érdekszemplélet következetesen ebben a kérdésben, de a tulajdonjogi szemlélet sem, hiszen az esetek többségében a gépkocsik, gépjárművek a házastársi vagyonszövetség tárgyát képezik.”²²

Nem véletlen tehát, hogy a Ptk. kommentáriumai egységesen abban, hogy a PK 40. sz. állásfoglalás fenti tételétől a Ptk. új definíciója tükrében el lehet és el kell tekinteni: „az üzembentartói minőséget nem az dönti el, hogy a veszélyes tevékenységet, adott esetben a gépjármű vezetését, melyik házastárs folytatja rendszeresen, hanem az, hogy a veszélyes tevékenység folytatása kinek az érdekében történik. Miután pedig a gépjármű üzembentartása és működtetése általában mindkét házastárs érdekében történik, a házastársak általában közös üzembentartók, függetlenül attól, hogy melyikük a gépjármű tulajdonosa és attól is, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenységet rendszerint melyikük folytatja.”²³ Házastársak esetében tehát az, hogy a gépjármű a közös vagyonhoz tartozik vagy sem, hogy a gépjármű fenntartási költségeit közösen viselik-e, önmagában még nem dönti el, hogy mind a ketten üzembentartónak minősülnek-e. Ugyanígy nem váltja ki ezt a házassági együttélés sem, és a gépjárműnyilvántartás adatai sem irányadóak. Közös üzembentartók nyilvánvalóan akkor, ha a gépjárművet mind a ketten rendszeresen vezetik, viszont az új fogalmi elemre tekintettel a nem tulajdonos, akár vezetni nem tudó házastárs is üzembentartónak minősül, ha az ő érdekében is működik az autó rendszeresen.

Az érdekszempontú megközelítés további előnyét látja Novotni professzor abban, hogy az üzembentartói kör jelentős mértékben kitágítható: üzembentartónak kell így mindazokat tekinteni, akinek jogi érdeke fűződik a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatásához. Felelőségük így a károsulttal szemben egyetemleges. Ezzel egybecseng a Ptk. 6:536. § (2) bekezdése: „Ha a veszélyes üzembentartó több üzembentartója van, őket közös károsítóknak kell tekinteni.”

6. Az érdekszempontú megközelítés a jelenlegi gyakorlat tükrében

Az érdekkör figyelembevétele tehát a károsult szempontjából azzal a jelentős előnnyel jár, hogy nem kell részletesen feltárni a megrendelő és a fokozottan veszélyes tevékenységet végző személy közötti, olykor igencsak bonyolult szerződéses kapcsolatot, annak kikutatása érdekében, hogy az adott

²² Uo.

²³ Havasi im.

veszélyes tevékenység felett ki gyakorolt tényleges irányítást. A Ptk. ezen fogalmi meghatározása, mégha nem is a legszerencsésebb módon, de a szigorú felelősséget további jogalanyra is kiterjeszteni képes, ezáltal a károsult számára kedvezőbb pozíciót biztosít. A kár megtérítésére több személy egyetemlegesen lesz köteles, még hozzá valamennyien a ténylegesen kifejtett magatartástól és az egyébként alkalmazható más felelősségi tényállástól függetlenül, üzembentartóként felelnek. A közöttük lévő megállapodás a tevékenység végzésének mikéntjére vagy a kárkövetkezmények viselésére nézve a károsult kártérítési igénye érvényesítését nem fogja befolyásolni.

Ha a veszélyes üzemnek több üzembentartója van, akkor a Ptk. értelmében őket közös károkozónak kell tekinteni. Talán megfelelőbb lett volna ehelyett pusztán az egyetemleges felelősségről rendelkezi. Először is, belső viszonyukban véleményem szerint a Ptk. 6:539.§-ba foglalt, veszélyes üzemek közös károkozására irányadó szabály nem alkalmazható, egyrészt mert egyetlen veszélyes üzem okozott kárt, másrészt pedig a közös üzembentartók érdekállása is teljesen eltérő, így a belső elszámolási kérdéseket is az érdekszempontú megközelítésnek kell áthatnia. Másodszor pedig mindez viszont oda vezet, hogy a közös károkozókra irányadó általános (6:524.§) elszámolási szabály (felróhatóságuk, közrehatásuk arányában illetve egyenlően viseljük a kárt) alkalmazása sem megfelelő.

Ebben a körben kell megemlítenem, hogy az érdekszempontú megközelítés további esetcsoportokra is kihatással van.

Az érdekkörre kiható vizsgálat a fokozottan veszélyes tevékenységet is magában foglaló rendezvény szervezőjének felelősségére is befolyással lehet. Még a régi Ptk. szabályait alkalmazó bíróság megállapította, hogy a koncert szervezőjének felelőssége a károsulttal szemben a rendezvényen látványelemként alkalmazott pirotechnikai eszköz által okozott károk vonatkozásában a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség alapján állapítható meg, mert nem gondoskodott a nézők megfelelő biztonságáról. A pirotechnikai eszközök alkalmazására kétség kívül az ő érdekében került sor, így üzembentartói minősége megállapítható, illetve a fokozottan veszélyes tevékenységet ténylegesen kifejtő személlyel egyetemleges.²⁴ Itt kell megjegyezni, hogy a Ptk. ún. non-cumul szabálya²⁵ folytán más döntésre napjainkban sem juthat a bíróság, ha a rendezvényre belépő vendég kártérítési igényéről van szó.

Eltérő gondolati levezetést hordoz a következő, szintén a régi Ptk. hatálya alatt született bírósági határozat, amely az autóverseny szervezőjének felelősségét is, a driftelés során kisodródó autó által okozott károk tekintetében, a gépjármű üzembentartójához hasonlóan, a veszélyes üzemi felelősségre tekintettel állapította meg. Bár a határozat érvelésében feltűnik az érdek szempont (a felelős személy általában az, akinek érdekében a veszélyes üzem tartósan működik²⁶), azonban a hangsúlyt arra helyezi, hogy a rendezvény szervezője is köteles kifejtetni az autóversenyzés során felmerülő fokozott veszéllyel szembeni megfelelő

²⁴ BH1991. 314.

²⁵ Ptk. 6:145.§.

²⁶ A határozat hivatkozik Zoltán Ödön gondolatára. Vö. Zoltán Ödön: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért. Budapest, 1961, 45-46. o.

védőintézkedéseket, ezért felel a veszélyes üzemi felelősség szabályai alapján.²⁷ A per során megállapítást nyert, hogy a szervező nem gondoskodott megfelelő védőkorról vagy védősávról a bár látványos, de veszélyes pördüléseket végző autók és a közönség között. Végezetül értékelés alá kell vonni azt a nehezen eldönthető kérdést is, hogy egy nyilvános rendezvény esetében az oda ellátogatók és a rendezvény szervezője között keletkezik-e szerződéses jogviszony, amelyre tekintettel azt kellene megállapítanunk, hogy a non-cumul szabály folytán már nem alkalmazható a deliktuális felelősségi alakzat.

Ide kapcsolódó sajátos kérdés a sportról szóló 2004. évi I. törvény 66.§-ának azon rendelkezése, amely az érdekszempontú vizsgálatról függetlenül a rendezvény szervezőjének és a rendezőjének az egyetemleges felelősségét megállapítja, ahogyan ez relevánssá is vált a közelmúltban megjelent döntésben.²⁸

Az előzőhöz hasonló helyzetet eredményez a vadásztársaság lögyakorlata. A vadásztársaság a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség szabályai szerint felel azért a kárért, amely azáltal következett be, hogy a fegyverek kipróbálására kijelölt területen a biztonságos körülményeket nem biztosította.²⁹

Ugyanígy osztom Nochta Tibor véleményét, aki a szerviz üzembentartói minőségét a próbaút során is megállapíthatónak tartja, amíg az autót a megrendelőnek nem adja át, hiszen az ő érdekkörében áll a kiemelkedően magas védekezés tanúsítása a közúti közlekedés során.³⁰

Mint látjuk, az érdekszempontú megközelítés olykor a károsult igényérvényesítésének kedvez, azonban ellentétbe kerülhet azzal az elsődleges szemponttal, hogy ki az, aki a veszélyforrás feletti tényleges és önálló ellenőrzést gyakorolja, ki tartja uralma alatt a veszélyforrást.³¹ Az érdek vizsgálatával sem lehet azonban olyan személyt üzembentartónak tekinteni, aki vétőképtelen.

7. Az üzembentartói minőség átszállása

Ha Novotni professzor álláspontja szerint mindazon személyeket üzembentartónak tekinthetjük, akiknek jogi érdeke fűződik a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatásához, akkor jelentősen kisebb problémát eredményezne a használat átengedésének tartós vagy átmeneti jellege közötti különbségtétel, hiszen a bérbeadó és a bérlő, a haszonkölcsönbeadó és kölcsönbe vevő üzembentartói minősége párhuzamosan megállapítható lenne. E megoldás nemcsak a klasszikus gépjárműbérlet, hanem a sharing economy napjainkban terjedő, a közlekedési eszközök megosztott használatát biztosító módozatai körében is megoldást jelenthet.

²⁷ BDT2017. 3663.

²⁸ BH2024. 38.

²⁹ EBH2001. 523.

³⁰ Nochta Tibor: *Kártérítési jog* Budapest, Lex Praxis, 2016, 122. o.

³¹ Vö. pl. DCFR VI.-3:208: Abandonment. Felhagyás a veszélyforrás feletti uralommal Vö. VON BAR, Christian (szerk.) (2009): *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)* Sellier. A normaszöveg magyar fordítása a mellékletek között. Fordította: Herpai Annamária, lektorálta: Vékás Lajos.

A jelenlegi bírói gyakorlat szerint a használat tartós átengedése az, amely – egyébként függetlenül a tulajdonjog átruházásától, vagy annak hatósági regisztrálástól – az üzemtartó személyének megváltozását eredményezi.³² A használat tartós átengedése miatt üzemtartó lehet a bérlő, a haszonélvező, a haszonkölcsönbe vevő is.³³

Az üzemtartói minőség mint fogalom meghatározó norma kogenciáját tükrözi az, hogy önmagában, tehát az üzemtartás személyi és tárgyi feltételeinek kialakítása hiányában az üzemtartói minőség átruházására irányuló megállapodás semmis. Viszont érvényes az a megállapodás, hogy a fél a másik által folytatott fokozottan veszélyes tevékenységből eredő kárvetkezményeket átvállalja,³⁴ tehát teljesítésátvállalásra sor kerülhet.³⁵

A régi bírói gyakorlatban a veszélyes üzem jogellenes használata (feketefuvar) az üzemtartói minőséget nem szállította át, a hatályos Ptk. rendelkezése szerint azonban már a jogellenesen használót kell üzemtartónak tekinteni, hiszen az ő érdekében fog a veszélyes üzem működni. Kérdéses viszont, hogy ha a fokozott veszélyforrást ellopják és használják, üzemtartónak a tolvajt kell-e tekinteni vagy az eredeti üzemtartót? Ha az üzemtartónak fennállt a védekezési lehetősége a veszélyforrás illetéktelen személyek általi használatának, elvonásának a megakadályozására, a prevenció elve alapján üzemtartói minősége nem szűnik meg. Ellenben, ha e behatás elleni védekezésre már objektív jelleggel nem volt lehetősége, nemcsak a keletkezett kárért való felelősség alól fog mentesülni (külső és elháríthatatlan okra hivatkozással), hanem akár üzemtartói minősége is meg fog szűnni, mert nem lesz tekinthető a tevékenység folytatójának és olyan személynek sem, akinek érdekében az üzem működik.³⁶

8. Különbségtétel a fokozott veszéllyel járó tevékenység és a gépjármű üzemeltetése között

Novotni Zoltán cikkében kitért a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás azon sajátosságára, hogy a biztosító helytállási kötelezettsége sokkal szélesebb kört fog át, nem szabad egyenlőségjelet tenni a gépjármű üzemeltetése és a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása között. Felhívta a figyelmet arra, hogy a felelősségbiztosító helytállása a gépjármű üzemtartója által e minőségben (azaz a gépjármű üzemeltetésével) okozott károkra terjed ki. Az üzemtartói minőséget a jogszabály alkalmazási körében ekként határozza meg: az a tevékenység, amelyet „az üzemtartó a jármű géperejű, ill, ezen kívüli közlekedésével, ill. működésével, a jármű üzemképességének fenntartásával, tárolásával, a ki- és beszállással és a ki- és berakodással kapcsolatban folytat.”³⁷

³² Bérautó üzemtartása vö. Havasi im. 469.

³³ Eörsi Gyula (1958): Kártérítés jogellenes magatartásért. Budapest, KJK, 113.o.

³⁴ BH1975. 234.

³⁵ Ptk. 6:205.§

³⁶ Pusztahelyi Réka: A veszélyes üzemi felelősség szabályozási környezete. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Allamtudományi és Közigazgatási Kar, Budapest, 2019.

³⁷ Novotni im. 243. o.

Novotni Professor felhívta arra figyelmet, hogy ezáltal nemcsak a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való szigorú felelősség, hanem bármely felelősségi alakzat, akár a deliktuális, akár a kontraktuális felelősségi tényállás megalapozhatja az üzemeltető felelősségét, ezáltal a biztosító helytállását.

Pataky Tibor szerint ugyanígy a rendelkezés célja, hogy rávilágítson: felelősségbiztosítás szempontjából itt nem a kártérítési jogi alap – az lehet akár kontraktuális, akár deliktuális, általános vagy speciális, így akár veszélyes üzemi felelősségi alakzat is –, hanem az bír jelentőséggel, hogy gépjármű üzemeltetése során okozták a kárt.³⁸

Napjainkban tanúi lehetünk annak, ahogyan a gépjármű üzemeltetése (elsősorban tehát a közúti forgalomban való részvétele) során okozott kár helyébe hogyan lép a gépjárműhasználat során okozott kár kategóriája, mint a felelősségbiztosító helytállási kötelezettsége körét kijelölő fogalom, a kötelező gépjármű felelősségbiztosításról szóló 2009. évi LXII. törvény vonatkozó szakaszainak a 2023. decemberétől hatályos módosítását követve.³⁹

9. Zárszó gyanánt

Novotni Zoltán professor úr életművének egyik meghatározó része a biztosítási jog és a felelősségbiztosítás joga területén kifejtett munkássága. E körből a jelen írásban egyetlen egy és rövidebb lélegzetű tudományos produktum, a 'A gépjármű üzemeltetési felelősség néhány problémája' című tanulmánya ismertetésére vállalkoztam, viszont önkényes témaválasztással rá kívántam mutatni arra, hogy az időközben eltelt évtizedek, a változó szabályozási környezet nem kisebbítik munkái, és az abban megfogalmazott gondolatok fontosságát.

Irodalomjegyzék

- Eörsi Gyula: A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről. ÁJI Értesítője II. kötet 4. szám. különnyomat. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
- Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Budapest, KJK, 1958.
- Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-Orac, 2015.
- Graziano, Thomas Kadner: The Purposes of Tort Law: Article 10:101 of the Principles of European Tort Law Reconsidered', *Journal of European Tort Law*, 14(1), 24-41.
- Havasi Péter: A 6:535.§-hoz fűzött magyarázat. In Wellmann György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata VI./VI. Budapest, HVG-ORAC, 2013.

³⁸ Pataky Tibor Csaba: *A kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás továbbfejlesztésének lehetőségei*. Doktori értekezés. Budapest, 2017. témavezető: Fábrián Ferenc, 108. o.

³⁹ Pusztahelyi Réka: A gépjármű-felelősségbiztosítás és a veszélyes üzemi felelősség egyes interakciói, különös tekintettel a gépjármű és a forgalomban való részvétel fogalmakra. In: Barta, Judit (szerk.) *Biztosítás több szem-szögéből*. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, 163–172. o.

-
- Kovács Mihály: A bizonyítási teher viselésének főbb kérdései a polgári törvénykönyv szemszögéből, *Jogtudományi Közlöny*, 1961/4. sz., 213-224.
 - Lábady Tamás: 6:535.§-hoz fűzött magyarázat In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. II. köt. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
 - Lábady Tamás: A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban, *Jogtudományi Közlöny*, 2014/4., 169-179.
 - Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Budapest, Triorg, 1993.
 - Nochta Tibor: *Kártérítési jog*. Budapest, Lex Praxis, 2016.
 - Novotni Zoltán: A gépjármű üzembentartói felelősség néhány problémája, *Biztosítási Szemle*, 1976/8-9., 240-244.
 - Pataky Tibor Csaba: A kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás továbbfejlesztésének lehetőségei. Doktori értekezés. Budapest, 2017.
 - Pusztahelyi Réka: A gépjármű-felelősségbiztosítás és a veszélyes üzemi felelősség egyes interakciói, különös tekintettel a gépjármű és a forgalomban való részvétel fogalmakra. In: Barta, Judit (szerk.) *Biztosítás több szemszögéből*. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, pp. 163-172.
 - Pusztahelyi Réka: A veszélyes üzemi felelősség szabályozási környezete. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar, Budapest, 2019.
 - von Bar, Christian (szerk.): *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*. Sellier, 2009. A normaszöveg magyar fordítása a mellékletek között. Fordította: Herpai Annamária, lektorálta: Vékás Lajos
 - Zoltán Ödön: *Felelősség szerződésen kívül okozott károkért*. Budapest, 1961.
 - Zoltán Ödön: *Gondolatok a repülőgépes vegyszeres permetezéssel kapcsolatos felelősségről*. *Jogtudományi Közlöny*, 1976/8., 449–454.
-
-

Novotni Zoltán gondolatainak továbbhatása a biztosítási jogban – az európai jogfejlődés sodrásában

Ujváriné dr. Antal Edit*

Számomra mindig megmagyarázhatatlan izgalmat jelent abban a kincses ládában „kutakodni”, amelyet Novotni Zoltán szellemisége hagyott ránk. Feltódnak az emlékek, Zoli, Zoli, „bácsi” emléke, aki oly közel állt hozzánk, fel sem merült közöttünk, hogy „professzor úrnak” vagy „dékán úrnak” kellene szólítanunk. Látni vélem, amint táská írógépén, két ujjal, utánozhatatlan sebességgel papírra veti gondolatait és – bajuszát a jól ismert mozdulattal végigsimítva – megjelenik arcán a meglepedettség mosolya... Professzorunk figyelő tekintetét, a kollektívát összetartó „atyai-baráti” szeretetét nemcsak a szoros munkakapcsolatban érezhettük, hanem a számtalan baráti-családi összejöveteleken, a mindig a lényegre koncentráló, sokszor az egyetemen kívül, hétvégi otthonában megtartott, oldott hangulatú tanszéki, intézeti rendezvényeken vagy akár csak az egyetemi folyosón megállva és eszmét cserélve, vagy éppen magánéleti gondjainkat megosztva, amelyre mindig, mindenkivel volt ideje. Lehetetlen felidézni azt a szakmai, emberi kapcsolatot, légkört, tiszteletet, amelyben éltünk, dolgoztunk, amely körülölelte fiatal kollégái által, és amelynek kisugárzását, hiányát – bár már csak néhányan közülünk -, de ma is érezzük. Tanulmányunkkal tisztelgünk a kivételes EMBER, jogtudós múlhatatlan emléke előtt.

Kulcsszavak: verseny a biztosítási piacon, jogharmonizáció, biztosításközvetítők, tájékoztatás, csoportos biztosítás, biztosított, felmondás, elállás, távértékesítés

The impact of Zoltán Novotni's ideas in insurance law - in the current of European legal development

The aim of our study is to recall and reweave the ideas of Professor Zoltán Novotni, based on his academic work in the field of insurance law, and to point out the main changes that have taken place since the year of his death, 1993. In his forward-looking ideas, he recognised the need for competition, the internationalisation of insurance, and called for an insurance act, modernising the rules on insurance. In his handbook, but also in a number of studies, he analyses the specific features of the insurance relationship, with liability insurance in particular being at the centre of his thoughts. We have only the opportunity to recall a small part of his academic work and to examine its impact through changes in the legal, technical environment in the current of European legal development.

Keywords: competition on the insurance market, legal harmonisation, insurance intermediaries, information, group insurance, insured, cancellation right, right of withdrawal, distance selling

* Címzetes egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.90>

Tanulmányunk célja, hogy Novotni Zoltán professzor biztosítási jog terén kifejtett tudományos munkásságára épített gondolatait ismét felidézve és tovább szöve rámutassunk a halálának évétől - 1993-tól - bekövetkezett főbb változásokra. Előremutató gondolataiban felismerte a verseny szükségességét, a biztosítás nemzetközi jellegét, szorgalmazta a biztosítási törvény szükségességét, a biztosítási jogviszony szabályainak modernizálását. Kézikönyvében, de számos tanulmányában is elemzi a biztosítási jogviszony sajátosságait, ezen belül is a felelősségbiztosítás kerül különösen gondolatainak középpontjába. Tudományos munkásságának csupán kis szeletét van lehetőségünk felidézni és vizsgálni azok továbbhatását a jogi, technikai környezet változására tekintettel, az európai jogfejlődés sodrásában.¹

Novotni Zoltán professzor társadalmi-gazdasági érzékenységét jelzi, hogy nem csak a magánjogban ismerte fel a változtatások szükségességét, szükségesnek tartotta a jogállamiság megvalósításához a jogrendszer igen alapos revízióját:

„A jogrendszernek összhangban kell lennie a tényleges gazdasági, társadalmi viszonyokkal, a jognak a valós viszonyokat kell tükröznie és szabályoznia...”

Felvázolta azt is, hogy a jogállamiság intézményrendszerének kiépítésekor milyen kritériumoknak kell megvalósulniuk.² Az Igazságügyi Minisztériumnak készített tanulmány a jogalkotás feladataira és lehetőségeire kíván rámutatni a gazdasági átalakulás időszakában, de megállapításai ettől lényegesen mélyrehatóbbak:

„A jogállamiság igénye azonban nem csupán a közjogi testületek és intézmények működésének pontos meghatározását, a népképviselő rendszerének folyamatos működését, az államhatalom, önkormányzatok és igazgatási testületek mozgáskörének elhatárolását jelenti, de jelenti a vagyoni kapcsolatok, a gazdasági jelentések és folyamatok konzekvens rendjét is.”³

Fontos feladatnak tartja a „gazdaság átrendezését” jelentő jogszabályok megalkotását, amelynek eredménye véleménye szerint olyan, gazdasági jelenségeket és folyamatokat szabályozó törvényeket teremthet, amelyek egységes

¹ A szerző korábbi, Novotni professzor igen gazdag munkásságára épülő, halálának évfordulójára szervezett konferencia-tanulmányai:

A biztosítási szerződési jog sajátosságai és változásai Novotni Zoltán szellemi hagyatékának tükrében, in: *In memoriam Novotni Zoltán (1931-1993) Novotni Zoltán professzor halálának 10. évfordulóján a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Civilisztikai Tudományok Intézete által megrendezett konferencián elhangzott előadások gyűjteménye, 2003. november 28.* (szerk.: Miskolczi-Bodnár Péter egyetemi tanár, a Civilisztikai Tudományok Intézetének igazgatója), 235-269. o.

Méltányosságot hordozó kártérítési szabályok az új Polgári Törvénykönyvben – Novotni Zoltán professzor szellemi hagyatéka nyomán, in.: Juhász Ágnes (szerk.): *In Memoriam Novotni Zoltán. Emlékkönyv Novotni Zoltán professzor halálának 20. évfordulója alkalmából.* Tanulmánykötet. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 129-155. o.

Az érvénytelenség különös szabályai a biztosítási jogviszonyban, in: *In Memoriam Novotni Zoltán. Emlékkönyv Novotni Zoltán professzor halálának 25. évfordulója alkalmából.* [szerk.: dr. Stefán Ibolya PhD hallgató-Dr. Pusztahelyi Réka PhD docens (lektor)], Miskolci konferenciák 2018 – 2019 Tanulmánykötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2021, 199-219. o.

² Dr. Novotny Zoltán: A magyar cégjog újabb kérdései, *Magyar Jog*, 38. évfolyam, 4. szám, 1991, 193-198. o.

³ Novotni Zoltán: *A polgári jog normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai*, Miskolc, 1993 (34 oldalas tanulmány), 2. o.

rendszer képeznek, és hosszabb távon is képesek biztosítani a gazdaság stabilitását, fejlesztésének lehetőségét. Hangsúlyozza, hogy annak elemeit a Polgári Törvénykönyvben kell rögzíteni, amely kódexünk „a toldozások, törlések, átírások ellenére mégis egy állandó gazdasági jogrend értékeinek hordozója, mert tartalmazza a magánjog évezredes koncepcióját, logikáját és kikezdetlen belső törvényszerűségeit.”⁴

„A gazdaság jogi szabályozását célzó folyamatok során nem szabad arról megfeledkezni, hogy a jog eszközeivel a gazdasági folyamatok, gazdasági érdekhelyzetek és a gazdaságban jelenlévő piaci törvényszerűségek nem helyettesíthetők. Az átrendező jog ideiglenesen helyettesítheti, illetve pótolhatja a hiányzó piacgazdasági mozgást, de a jog parancsa nem helyettesítheti a tőkemozgást, a beruházást ösztönző hatásokat, a vállalkozási készséget és adottságokat.”⁵

A megváltozott társadalmi-gazdasági környezet szükségszerűen igényelte a Ptk. átfogó módosítását, amelyhez Novotni Zoltán javaslatait a régi Ptk. módosításához készített céltanulmányban foglalta össze.⁶

Abban a kivételezett helyzetben voltunk, hogy Novotni Zoltán vezetésével több, szakmai életutunkat egyértelműen meghatározó kutatásban is részt vehettünk. Ezek közül kiemelendő, egy négy éves OTKA keretében végzett tanszéki közös kutatómunkánk „A felelősségbiztosítási jogviszony elméleti, dogmatikai, jogösszehasonlító és jogszociológiai vizsgálata alapján a jogviszony jogtudományi kidolgozása” címmel indult. Nem véletlen a témaválasztás, hiszen professzorunk különös érdeklődéssel fordult a biztosítási jogon belül is e jogterület felé, a kandidátusi értekezésében a felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdéseit vizsgálta már 1981-ben, több tanulmányában foglalkozik a veszélyes üzemi felelősséghez kapcsolódó felelősségbiztosítással.⁷ A program első évében Novotni Zoltán átfogó művet készített a magyar biztosítási jogról, amely egyszerre tölti be a gyakorlatban jól használható kézikönyv szerepét, a tudományos elemzés funkcióját és azóta is megkerülhetetlen szakirodalom a biztosítást kutatók számára is.⁸ Szintén e programhoz köthető az első közös egyetemi jegyzet megjelenése.⁹ Fájdalmunkra, már a kutatás első évét sem zárhattuk közös beszámolóval, de a további munka során törekedtünk arra, hogy a biztosítási jog új jelenségeihez a Novotni Zoltántól tanult szemlélettel közelítsünk.

⁴ Uo. 2. o.

⁵ Uo. 4. o.

⁶ Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához*, Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából, Miskolc, 1991.

⁷ Pl. Novotni Zoltán: *A mezőgazdasági növényvédelemmel okozott károk és a felelősségbiztosítás. Jog a környezet védelmében. MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága*, Veszprém, 1977. 200-205. o.; Novotni Zoltán: *A környezetszennyezéssel összefüggő kártérítés. Publicationes Universitatis Renum Polytechnicarum Miskolciensis*, Miskolc, 1988, NME, 297-312. o.

⁸ Novotni Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Budapest, 1993.

⁹ Novotni Zoltán (szerk.): *Magyar Polgári Jog. Kötelmi Jog. Egyes szerződések és az értékpapírok joga I-II.*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1993.

1. A gazdasági verseny szükségessége a biztosítási piacon¹⁰

Novotni Zoltán az éppen 40 éve megjelent, „Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása” címen vitára bocsátott tanulmányában részletesebben is kifejtett indokok mellett foglalt állást a biztosítási tevékenység szabályozásának akkori helyzetéről.

„A magam részéről nem értek egyet sem a versenylehetőséget kizáró monopolhelyzet létrehozásával és legalizálásával, sem pedig azzal az elvvel, mely kizárólag az állami tulajdon talaján teszi lehetővé a sajátos pénzügyi tevékenységet, a biztosítási díjakból képzett eszközök feletti rendelkezést és a kapcsolódó ügyletek bonyolítását.”

„Azonos szintű és intenzitású állami ellenőrzés mellett ugyanis a gazdasági verseny lehetősége nyilván arra ösztönözné az egyes biztosító intézeteket, hogy a biztosítottak érdekkörének jobban megfelelő, a támasztott igényeket megfelelő szinten kielégítő feltétel és díjrendszert dolgozzanak ki.” „...felülvizsgálendő az Állami Biztosító monopolhelyzetére felállított tétel, és vele együtt a biztosítási tevékenység állami intézményrendszere is.”¹¹

Novotni Zoltán írta ezt olyan időszakban, amikor az állami monopólium 40 éve alatt a biztosítási piac lassan fejlődött, amit befolyásolt az is, hogy az állami tulajdonra 1968-ig biztosítási tilalom állt fenn, így csak a szövetkezeti és a szerény magántulajdont lehetett biztosítani. Lassan jutottak növekvő szerephez az egyéni életbiztosítások különböző fajtái is. Gondolatainak jövőre mutató erejét igazolják, hogy az 1980-as évek elején elindulnak a magyar biztosításügy területén az alapvető változások.¹²

Professzorunk még tanúja lehetett annak is, hogy 1990 és 1992 között megélnék az alapítási kedv. Sorra alakultak a külföldi tulajdonú biztosító intézetek és a meginduló verseny eredményeként 1992 végére már 13 biztosító intézet működött, amely a legtöbb területen megteremtette a szabad biztosítóválasztás lehetőségét.¹³

Változás történt a biztosítás állami felügyeletében, jogszabály jelent meg az általa is szorgalmazott állami biztosítá felügyeletről¹⁴, amely 2000-től beleolvadt az

¹⁰ A tanulmány alcímeiben Novotni Zoltán gondolatainak lényegére kívánunk utalni.

¹¹ Novotni Zoltán: Népgazdasági igények és biztosítás jogi szabályozása, *Társadalomkutatás*, 1983. 2. szám, 53-74. o., (másodközlés) *Biztosítási Szemle*, 9-10. szám, 221-233. o.

¹² Az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény módosítása és más jogszabályok jogi alapot teremtenek az Állami Biztosító ketté válásához, a Hungária Biztosító és az (új) Állami Biztosító megalapításához (1986. július), majd 1990-ben mindkét vállalat részvénytársasággá alakult. 1987-ben jött létre a két további magyar tulajdonú biztosító, az általános jogkörű Garancia Biztosító Rt., 1988 elején pedig az utazási biztosításokra szakosodó Atlasz Utazási Rt. 1990-ben.

¹³ Az MNB adatai szerint napjainkban összesen 33 felügyelt biztosítótársaság és biztosító egyesület működik, a biztosítók intézményi formáját tekintve 21 részvénytársasági formában, 2 intézmény nagy egyesületként és 10 intézmény kisegyesületi formában tevékenykedik a piacon. A magyarországi piacon 13 biztosítói fióktelep is tevékenykedik, esetükben kizárólag fogyasztóvédelmi szempontból rendelkezik hatáskörrel az MNB.

<https://www.mnb.hu/letoltes/kockazati-jelentes-2023-hun.pdf>

¹⁴ 56/1986. (XII. 10.) MT rendelet; 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet

egységes pénzügyi felügyeletbe Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF)¹⁵. A felügyeleti rendszerben újabb jelentős tény, hogy 2013.október 1. után a Magyar Nemzeti Bank (MNB) látja el a biztosítás állami felügyeletét.¹⁶ A hatályos szabályozás szerint a biztosítók és a viszontbiztosítók csoportfelügyeletére vonatkozó jogszabály az európai normáknak való megfelelést szolgálja¹⁷, és a biztosítók felügyeleti szerveinek tevékenységét nemzetközi szintű szervezet is segíti.¹⁸

2. Változások igénye és bekövetkezése a biztosítás szabályozásában

Novotni Zoltán jogi szabályozással kapcsolatos gondolatai messze túlmutatnak az akkori társadalmi-gazdasági viszonyokon, felismeri a biztosítási jog nemzetközies jellegét:

„A vagyont biztosítási, ezzel összefüggésben a felelősségbiztosítási jogviszonyok szabályozása, a nemzetközi árukapcsolatok és a világméretű turizmus fejlődést mutat az egységes jogi megoldások, a jogintézmények konvergálása irányába.”
„...a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokkal összefüggő fuvarozási, szállítmányozási és viszontbiztosítási ügyletek, vagy a gépjármű felelősségbiztosítás körében megkötött ún. „kártyaegyezmények” szükségessé teszik a biztosítási technika, a pénzügyi elszámolás összhangját, de feltételeznek bizonyos konvenciókat a kártelepítési elvek és a biztosítási feltételek alkalmazhatóságát illetően is.”¹⁹

Vizsgálta azt, hogyan lehetne szélesíteni a biztosítás alkalmazásának határait, milyen kockázatok bevállalására válhat alkalmassá a biztosítási jogviszony. Különösen élesen foglalkoztatta e körben a szerződésszegési kockázatok biztosíthatósága.²⁰

„... a szerződésszegés és a szerződésen kívüli károkozás elhatárolása önmagában is bonyolult feladat...” *„A mondvacsinált elhatárolási szempontok helyett valójában a cél az lenne, hogy a gazdálkodó szervek felelősségét a károsultak érdekében is, a szerződésszegési területen a jogpolitikai célokkal összhangban*

¹⁵ 1999. évi CXXIV. törvény rendelkezett a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének (PSZÁF) létrejöttéről. A PSZÁF az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet, az Állami Biztosításfelügyelet és az Állami Pénztárfelügyelet jogutódjaként jött létre 2000. április 1-jén.

¹⁶ 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról

¹⁷ 436/2016. (XII. 16.) Korm. rendelet

¹⁸ Az MNB tagja az 1994-ben alapított Biztosításfelügyelet Nemzetközi Szövetsége (International Association of Insurance Supervisors, IAIS) nemzetközi szervezetnek, amely több mint 200 joghatóság biztosítási felügyelőinek és szabályozóinak önkéntes tagsági szervezete, és a világ biztosítási díjainak 97%-át teszi ki. A testület a biztosítási szektor felügyeletét szolgáló elvek, szabványok és egyéb segédanyagok kidolgozásáért és végrehajtásának segítéséért felelős, továbbá fórumot is biztosít a tagok számára, ahol megoszthatják egymással tapasztalataikat és ismereteiket a biztosítási felügyelettel és a biztosítási piacokkal kapcsolatban.

¹⁹ Novotni: Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása, 53. o.

²⁰ Néhány évtized múltán jelennek meg újra, továbbszöve ezek a gondolatok Dr. Barta Judit professzor asszony témavezetésével Centický Mária: "A felelősségbiztosítási szerződés, különös tekintettel a szerződésszegéssel okozott kár és a sérelemdíj biztosíthatóságára" 2022-ben megvédett kiváló Ph.D dolgozatában.

*szélesíteni kell, de csak azon a területen, ahol a gyors hatékony pénzbeli kártérítés kap szerepet.*²¹

*„Nyilvánvaló, hogy olyan jogi környezetben, melyre a gazdálkodó szervezetek felelősségének felfokozott szemlélete a jellemző, amikor a felróhatósági szemlélet meghirdetése mellett, vagy ennek ellenére a vállalat szerződésszegésért fennálló felelőssége alól szinte kimentési lehetőség nincs.....,akkor a vállalatok, szövetkezetek igénye a mind szélesebb körű anyagi háttérrel biztosító felelősségbiztosítási rendszer kiépítése lehet.*²²

*„A hibás teljesítés alapvető jogkövetkezménye ugyanis nem az, hogy kötbért kell fizetni — a kötbérszemlélet hatástalanságát évtizedek bizonyították, nem a kártérítés intézménye szolgáltatja a kizárólagos megoldást, hanem elsősorban a hibás szolgáltatást kell hibátlanná alakítani. A szerződés megbomlott egyensúlyának helyreállítása mindig a szolgáltató feladata, ezért értelmetlen ebben a relációban a biztosító erőltetett közbeiktatása a kötelelem alanyi oldalán, illetve egész szerkezetében.*²³

A biztosítás jogrendszerbeli elhelyezését illetően a magyar jogtudományban különféle nézetek jelennek meg. Novotni Zoltán azt az álláspontot képviseli, hogy

„... a biztosításügy állami szabályozása igazgatási, illetőleg pénzügyi természetű jogszabályok útján valósult meg, ugyanakkor a tényleges biztosítási tevékenység, vagyis a biztosítási jogviszonyok szabályozása, a felek mellérendelt kapcsolatára tekintettel, a polgári jog keretei között valósult meg.”

*„...nem valamiféle komplex jogág létrehozása, nem is a többirányú szabályozás igénye, hanem éppen a polgári jogon belüli korszerű, népgazdasági funkciókra is tekintő normarendszer létrehozása adná meg a szocialista gazdasági viszonyok között folytatandó biztosítási tevékenység törvényes kereteit, jogszabályi garanciáit és funkcionálási lehetőségeit.*²⁴

Az egész biztosítási tevékenységet átfogó magas szintű jogszabály, biztosítási törvény szükségességét hangsúlyozta, amely a versenyrendszer által igényelt állami engedélyezési és ellenőrzési eljárások, valamint a biztosító intézetek belső struktúrájának jogi szabályozását ölelné fel.²⁵ Gondolatait igazolva - bár a jogharmonizációs kötelezettség okán – kerül elfogadásra és lép hatályba a biztosítási tevékenység átfogó, viszonylag egységes jogi szabályozása a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló, többször módosított 1995. évi XCVI. törvény (Bit.I.).

Hazánk a rendszerváltástól kezdve az európai integrációra törekedett, Magyarország és az Európai Közösség között megindulnak a diplomáciai kapcsolatok. Az Európai Megállapodás V. címének III. fejezete a jogszabályok közelítéséről tartalmaz rendelkezéseket, és a 68. Cikk példálózó felsorolást ad azokról a

²¹ Novotni: Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása, 68-70. o., továbbá Novotni Zoltán: A szerződésszegés és a szerződésen kívüli károkozás elhatárolása a felelősségbiztosításoknál, I-II. *Biztosítási Szemle*, 1977, XXIII. évf. 8-9. szám

²² Novotni: Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása, 69. o.

²³ Uo. 68. o.

²⁴ Uo. 55. o.

²⁵ Uo. 56. o.

területekről, amelyekre a jogszabályok közelítése kiterjedt, így – többek között - a pénzügyi szolgáltatások, a biztosítás terén. A törvény eredeti szövegének indokolása szerint az Európai Közösség többször módosított ún. első generációs irányelveit²⁶ ültette át, miután a biztosítás területére vonatkozó egyéb irányelvek az Európai Unióhoz való csatlakozás magasabb szintjén kerülnek alkalmazásra. A szolgáltatások szabad áramlásának lehetővé tétele a magyar biztosítási piacon 2003. évi LX. törvénnyel (a továbbiakban: Bit.II.) valósult meg, amely az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lépett hatályba.²⁷

Novotni Zoltán már nem élhette meg, hogy ezáltal olyan biztosítási piachoz csatlakozhattunk, ahol a szerződő szabadon választhat az európai biztosítási piac termékeiből, határon átnyúlva köthet biztosítási, biztosításközvetítói szerződést.

Mindezen idő alatt úgy tűnhet, hogy a biztosítási szerződési jog nem változott, hiszen az '59-es Ptk. hatálybalépése óta változatlan tartalommal szabályozta a biztosítási jogviszony alanyainak kapcsolatát, függetlenül attól, hogy a „háttérben” milyen folyamatok zajlottak a biztosítási piacon. Ez a statikusnak tűnő helyzet azonban csak látszólagos volt, ugyanis a jogharmonizációs kötelezettségnek jórészt a Bit.-ben tettünk eleget, amelynek bizonyos szabályai érintik a biztosítási szerződési jogot, másrészt a fogyasztóvédelemhez kapcsolódó európai jogszabályok, illetve azok hazai jogba történő átültetését megvalósító jogszabályok is áthatják a szerződési jog egészét.

A biztosítási irányelvek három „nemzedéke” és azok módosításai, ill. az azokat felváltó, hatályos irányelv (Szolvenca II.) áttételes hatással ugyan, nagy jelentőségű a biztosítási szerződési jog fejlődése tekintetében is.²⁸

Bár európai biztosítási szerződési jogról nem beszélhetünk, de zajlanak erre irányuló törekvések.²⁹ A „Restatement of European Insurance Contract Law” Project Group 1999-szeptemberében kezdte meg munkáját, majd kapcsolódott a szerződési

²⁶ Az Európai Unión belül az egységes belső biztosítási piacra vonatkozó irányelvek három „generációt” ölelnek fel; a Tanács 1973. július 23-i 73/239/EGK irányelve az életbiztosítás körén kívül eső (non-life) közvetlen biztosítási tevékenység megkezdésére és gyakorlására vonatkozó jogszabályok és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról, továbbá az ezt módosító 88/357/EGK (második), illetve 92/49/EGK (harmadik) irányelve; az életbiztosítás (life) területén a Tanács 1979. március 5-i 79/267/EGK (első) irányelve a közvetlen életbiztosítási tevékenység megkezdésére és gyakorlására vonatkozó jogszabályok és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról, továbbá ezt módosító 90/619/EGK (második), illetve 92/96/EGK (harmadik) irányelve. Az irányelveket felváltó, hatályos irányelv Az Európai Parlament és a Tanács 2009/138/EK irányelve (2009. november 25.) (HL L 335/1., 2009.12.17.) a biztosítási és viszontbiztosítási üzleti tevékenység megkezdéséről és gyakorlásáról (*Szolvenca II.*).

²⁷ Hatályos jogszabály a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvény

²⁸ Ld. erről Ujváriné Antal Edit: A biztosítási szerződési jog változásai az európai jogfejlődés áramában. *Európai Tükör*, XV. évfolyam, 10. szám, 37-52. o.

²⁹ Az Európai Bizottság által a biztosítási szerződések tagállamokon keresztül kereskedelmét érintő akadályok vizsgálata céljából felállított szakértői csoport (IP/13/74) jelentése szerint a szerződési jog különbségei hátráltatják a biztosítási termékek határon átnyúló értékesítését, az eltérő szerződési jogok akadályozzák a biztosítási termékek határon átnyúló értékesítését, mivel növelik a költségeket, jogbizonytalanságot okoznak, valamint megnehezítik a fogyasztók és vállalkozások számára a többi uniós tagállamban történő biztosításkötést.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_14_194

jog egységesítésén dolgozó CoPECL hálózathoz. A Project Group először 2009-ben hozta nyilvánosságra az általa kidolgozott „Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)”, azaz az Európai Biztosítási Szerződési Jog Alapelveit (EBSZJA). A PEICL jogi természetét tekintve „opcionális eszköz”, amelyet a biztosítók és a szerződő felek a nemzeti jog helyett választhatnak, de hatással van a jogalkotásra is, így a hatályos Ptk.-nál is figyelemmel voltak az alapelvekre.

3. Biztosításközvetítőkre vonatkozó magánjogi és közjogi szabályozás

A biztosítási piac és a szerződéskötési folyamat fontos résztvevői a biztosításközvetítők.

Novotni Zoltán átfogó műveiben elemzi az ügynökök jogi helyzetét³⁰, tanulmánya általánosságban is foglalkozik a képvisellel és a megbízással, kitérve a szervezeti képviselőre is, de alapvetően a biztosítási ügyleti képviselő szabályozásának helyzetét tekintette át, rámutatva az elméletben és a gyakorlatban felmerülő problémákra.³¹ Azon túl, hogy feldolgozza a képviselői helyzeteket általában -, felveti, hogy a magyar jogrendszerből hiányzik az ügynöki szerződés szabályozása.

„Mivel a magyar jog nem szabályozza önálló jogügyletként a teljesítménnyel arányos díjazási formát jelentő ügynöki szerződést, ezért a mai gyakorlatban előforduló ügynöki jellegű tevékenységre irányuló szerződések megbízási szerződés elnevezés alatt kerülnek megkötésre.” „...A tevékenység díjazása az elért eredménnyel függ össze. Ez a szerződés tehát egyaránt tartalmazza a vállalkozási és a megbízási elemeket.”³²

„A biztosítási konkurencia jelentkezése következtében összeférhetetlennek tűnik ugyanazon megbízott jogi személy megfelelő gondosság melletti eljárása a versenytársak párhuzamos megbízása alapján, amikor üzleti verseny folyik a lényegében azonos állományba-üzemi állományba – tartozó biztosítottak megnyeréséért.”³³

Tanulmányában felvázolja, a vállalkozás csírájának időszakában (1988), az akkori viszonyok között milyen szervezeti formában működhetnének a biztosításközvetítők.

„A független, kizárólagos szerződési felelősséggel tartozó ügynöki hálózatának lehetősége mellett elképzelhető a függő munkajogi helyzetű, de jövedelmében kizárólag az ügynöki jutalékokra jogosult vezérügynökök rendszere is.”³⁴

A kereskedelmi közvetítők – így a biztosításközvetítők – jogviszonyt két szempontból szükséges vizsgálni. Egyrészt a megbízó és a közvetítő közötti magánjogi jogviszonyt, másrészt a közvetítőre, biztosításközvetítőre vonatkozó közjogi szabályokat.

³⁰ Dr. Novotni Zoltán: *Az üzleti képviselő és a biztosítási közvetítési tevékenységek aktuális problémái*, Miskolc, 1988, 48 oldalas tanulmány

³¹ Novotni Zoltán: *Az üzleti képviselő és a biztosítási közvetítési tevékenységek aktuális problémái*, MKKE Biztosítási Kutató Csoport "Aktuális kérdések" című sorozat, 5.

³² *Uo.* 19. o.

³³ *Uo.* 42.

³⁴ *Uo.* 47.

A kereskedelmi közvetítői jogviszony – mint magánjogi jogviszony - viszonylag korán az európai közösség szabályozási előterébe került, ugyanis az eltérő nemzeti jogok hátrányosan hatottak a Közösségen belüli verseny feltételeire, de a letelepedés szabadságának akadályaként is megjelent. Szükségessé vált ezért a minimum követelmények meghatározása a tagállamok jogalkotása számára alapvetően a kereskedelmi ügynök megbízóival szembeni védelme érdekében, de versenyjogi szempontból is.³⁵

Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésre vonatkozó (továbbiakban: Kerügyn.tv.) törvénnyel tettünk eleget jogharmonizációs kötelezettségünknek, majd a kodifikáció során megfogalmazott elvekre tekintettel a jogviszony a Ptk.-ban került szabályozásra a közvetítői, tartós közvetítői szerződés.³⁶ A megbízó és a biztosításközvetítő közötti jogviszony e szabályokra figyelemmel alakul (alkuszi ügylet továbbra sincs szabályozva).

A biztosításközvetítőknek fontos szerepe van a megfelelő partner, szerződési feltétel kiválasztásának elősegítésében, a megfelelő tájékoztatás megadásában. A biztosításközvetítőkre vonatkozó uniós joganyag átültetésére is a Bit.-ben került sor. A Bit. – az európai normáknak megfelelően – a biztosításközvetítők két csoportját különbözteti meg és szabályozza a tevékenység végzésének feltételeit: függő – ügynök, vezérügynök, többes ügynök - és a független biztosításközvetítő (alkusz) tevékenykedik a biztosítási piacon.

Az európai és a magyar közjog is a szabályozással ellensúlyozni kívánja azt az egyensúlyhiányos helyzetet, melyet a gazdasági és egyéb szempontból egyaránt fölényben lévő biztosítótársaságok szerződéskötési gyakorlata, egyoldalúan kialakított szerződési feltételei jelentenek az ügyfelekre, a fogyasztókra nézve. Ennek érdekében már a szerződéskötést megelőzően is számos olyan (főként tájékoztatási) kötelezettséget ró a biztosítótársaságokra/biztosításközvetítőkre, melyek teljesítése révén az ügyfelek a szerződéskötéskor nemcsak a biztosítási kockázatukat elvállaló biztosítótársaság/biztosításközvetítő főbb adataival, hanem a megkötni kívánt biztosítási szerződés jellemzőivel is tisztába lehetnek.

A hatályos uniós és – ezek átültetésével – a hazai közjogi szabályanyag is egyre szigorúbb elvárásokat fogalmaz meg különösen a szerződő fél részére nyújtandó tájékoztatás vonatkozásában.³⁷ Ilyen az utóbbi időben több, közvetlenül

³⁵ A Bizottság 1962-ben adott ki egy ajánlást a „valódi” (függő) és a „nem valódi” (független) ügynök közötti elhatároláshoz. [Notice on exclusive dealing contracts with commercial agents (OJ 1962/2921 p. 2921-2922)]. Ezt követően csaknem 25 éves előkészítő munka és egyeztetés előzte meg a Tanács 86/653/EGK irányelvét (self-employed) a tagállamok önálló vállalkozóként működő kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról.

³⁶ A Ptké. hatálybalépésével egyidejűleg a 2000. évi CXVII. (Kerügyn.tv.) tv. hatályát veszítette (Ptké. 67. § g) pontja). A Ptk. XVI. Cím (A megbízási típusú szerződések) alatt, a megbízási (XXXIX. Fejezet) és a bizományi (XL. Fejezet) szerződést követően, önálló XLI. Fejezetben, „A közvetítői szerződés” fejezetcím alatt tárgyalja a közvetítői szerződés általános (1.), illetve a tartós közvetítői szerződés különös szabályait (2.).

³⁷ A hatályos jogszabály az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/97 irányelve (2016. január 20.) a biztosítási értékesítésről (IDD) (HL L 26., 2016.02.02., 19. o.), amelynek átültetésére is a Bit.-ben került sor. Az irányelv hatályon kívül helyezte a korábbi, Az Európai Parlament és a Tanács 2002/92/EK irányelve (2002. december 9.) a biztosítási közvetítésről (IMD) (OJ L 9., 2003.01.15. 3–10. o.) irányelvet. Az IDD szabályai minden biztosítási termék értékesítésére vonatkoznak, de a befektetési

alkalmazandó rendeleti formában megjelent jogi norma (PRIIPs).³⁸ A rendelet a lakossági biztosítási alapú befektetési termékekkel kapcsolatos szerződés-kötés előtti tájékoztatás követelményeit rögzíti és előírja, hogy főszabályként a termék előállítója köteles a rendeletnek megfelelő formában, tartalommal elkészíteni és honlapján közzétenni a kiemelt információkra vonatkozóan egységes terméktájékoztatót (ún. Key Information Document/KID), amely világosan és érthetően foglalja össze a legfontosabb termékjellemzőket, lehetővé teszi a befektetők számára, hogy összehasonlíthassák a befektetési termékeket az EU-ban.

Nagy jelentőségű az a bizottsági rendelet³⁹ is, amely az ügyfelek megfelelő tájékoztatása és a részükre nyújtott megfelelő tanácsadás biztosítása érdekében a biztosítási termékeket kidolgozó biztosítóktól megköveteli, hogy a biztosítási termékekre vonatkozó valamennyi megfelelő információt át kell adniuk a biztosításértékesítők számára.

A Bit. is – az európai normáknak megfelelően – előírja, hogy a biztosítónak az általa kidolgozott és értékesíteni kívánt biztosítási termékek vonatkozásában a termékek előzetes belső jóváhagyására, a már értékesített biztosítási termékek vonatkozásában pedig a termékek felülvizsgálatára vonatkozó belső eljárásrendet kell fenntartania és azt rendszeresen, de legalább évente felülvizsgálania, az értékesítők számára a biztosítási termékekre vonatkozó összes, a biztosítási értékesítési tevékenységhez szükséges információt át kell adni.⁴⁰

4. A több pólusú biztosítási jogviszony fogyasztóvédelmi megközelítése

Novotni Zoltán rendkívül érzékeny volt a fogyasztóvédelemre és olyan időszakban, amikor a fogyasztóvédelem még „papíron sem létezett”, több kutatást végeztünk ezen a területen.

A vezetésével indult – de már nélküle befejezett - kutatásban lehetőségünk nyílt a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló,

elemmel rendelkező biztosítási termékeket, pl. unit-linked életbiztosítási szerződéseket értékesítő forgalmazókra szigorúbb szabályokat ír elő. Az IDD nem akadályozza meg a tagállamokat abban, hogy szigorúbb rendelkezéseket tartsanak fenn vagy vezessenek be, amennyiben azok összhangban vannak az irányelvvel.

³⁸ Kiemelendő a lakossági befektetési csomagtermékek és biztosítási alapú befektetési termékekkel kapcsolatos tájékoztatás javítása, összehangolása, ill. fokozottabb befektető-védelem érdekében elfogadott 1286/2014/EU (HL L 352/1., 2014.12.09.) ([Key information documents for packaged retail and insurance-based investment products (PRIIPs)] rendelet. A Bizottság (EU) 2017/1469 végrehajtási rendelete (2017. augusztus 11.) a biztosítási termékismertető egységesített mintadokumentumának meghatározásáról (HL L 209/19., 2017.08.12.) rendelkezik.

³⁹ A Bizottság 2017. szeptember 21-i (EU) 2017/2358 felhatalmazáson alapuló rendelete az (EU) 2016/97 európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a biztosítókra és a biztosításértékesítőkre vonatkozó termékfelügyeleti és -irányítási követelmények tekintetében történő kiegészítéséről.

⁴⁰ Bit. 131/A. § (1) és (4) bek.

még hatályba sem lépett 93/13/EK irányelv és ugyanezen körben a magyar jog elemzésére.⁴¹

A biztosítási jogviszonyra vonatkozó jogszabályok több vonatkozásban eltérnek a Ptk. rendszerétől, a szerződések általános szabályaitól, amelyet Novotni Zoltán foglalt rendszerbe, rámutatott a szerződési szabadság sajátosságaira, korlátaira a biztosítási jogviszonyban, az általános szerződési feltételekben rejlő erőfölény kérdéseire.⁴² A már hivatkozott, Ptk. módosításához készített céltanulmányában kifejtette, hogy az általános szerződési feltételek alapján létesülő szerződéseket két megközelítésben kell szabályozni. Más a helyzet akkor, ha monopolizált helyzetű, egyértelmű gazdasági erőfölényben álló szerződő fél (pl. biztosító) használ szerződési feltételeket, mert elfogadása tekintetében a másik félnek nincs nyilatkozási, illetve választási lehetősége.

A hatályos jogi szabályozást tekintve elmondható, hogy – különösen az európai normák hatására – a Bit. a biztosítási jogviszonyra vonatkozó közjogi és egyes magánjogi, a szerződési jogot is érintő rendelkezéseket egyaránt tartalmaz, sokszor értelmezési nehézséget is okozva. A biztosítási magánjog, különösen a fogyasztói biztosítási szerződési jog „közjogiasodása” mindezek következtében különösen jellemző ezen a területen.

A Ptk. sem kívánt azon változtatni, hogy bizonyos – az európai szabályokhoz kapcsolódó - anyagi jogi normák továbbra is a közjogi jogszabályban maradjanak, de alapvető változást hozott azáltal, hogy csak a fogyasztói szerződésnél tartja fenn az egyoldalú kógencia elvét az általános szabályokban taxatív módon felsorolt jogintézmények, valamint a fogyasztói összeg-és egészségbiztosítási szerződések tekintetében.⁴³ A régi Ptk. biztosítási szerződésre vonatkozó egyoldalúan kógens szabályai egységesen érvényesültek, függetlenül attól, hogy ki a szerződő fél.

A Bit. alkalmazásában fogyasztó az Fttv.-ben⁴⁴ meghatározott személy, amely nem teljesen azonos a Ptk.-ban meghatározott fogalommal, míg az ügyfél fogalma ettől tágabb kört ölel fel.⁴⁵ A Bit.-ben megjelenő, biztosítási szerződési jogot érintő rendelkezéseknek a nagy része nem szorosan, illetve jogi értelemben vett fogyasztót, hanem ügyfelet védő. A jogviszony tekintetében az sem közömbös, hogy a Bit. normái kógensek, függetlenül attól, hogy az ügyfél fogyasztó, avagy sem.⁴⁶

⁴¹ A Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség megbízása alapján – Fazekas Judittal és Miskolczi Bodnár Péterrel közösen - készült tanulmány. Kézirat. Miskolci Egyetem ÁJK Civilisztikai Tudományok Intézete, Miskolc, 1993.

⁴² Novotni: *A biztosítási szerződések joga*, 22-24. o.

⁴³ Ptk. 6:455. § és 6:456.

⁴⁴ A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) 2. § a) pontja

⁴⁵ Bit. 4. § 33.pontja

Fttv. 2. § „a) fogyasztó: az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy”; *Ptk. 8:1. § „3. fogyasztó:* a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy”; *Bit. 4. § „101. ügyfél:* a szerződő, a biztosított, a kedvezményezett, a károsult, a biztosító számára szerződéses ajánlatot tett és a biztosító szolgáltatására jogosult más személy, továbbá a független biztosításközvetítő esetében az a személy is, aki a független biztosításközvetítővel alkuszi megbízási szerződést kötött”.

⁴⁶ Ld. ehhez Ujváriné Antal Edit: Fogyasztóvédelem a biztosított szemüvegén át – különös tekintettel a csoportos biztosításra, in: *SALUS VOCALIS Csegöldi indulás - Győri érkezés, Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*, (szerk: Keserű Barna Arnold), Győr, 2023, 747-767. o.

A prekontraktuális szakaszban megjelenő tájékoztatási kötelezettség rendkívül összetett, mert figyelemmel kell lenni a Ptk. általános és a biztosítási jogviszonynál megjelenő különös szabályaira, a több szinten megjelenő közjogi normákra, a Bit. szabályaira, illetve a közvetlenül alkalmazandó EU normákra, a különös szerződéskötési módszerekre vonatkozó szabályokra.⁴⁷ A Távértékesítési törvény⁴⁸ igyekszik elkerülni a tájékoztatási kötelezettség „duplázását”, amikor úgy rendelkezik, hogy a más jogszabály által előírt szerződéskötést megelőző tájékoztatás megadásával a szolgáltató a jogszabályban meghatározott azonos tartalmú tájékoztatási kötelezettségének is eleget tesz.⁴⁹

A közjogi szabályokat vizsgálva, a tájékoztatási kötelezettség körében fontos figyelemmel lenni – többek között - arra, hogy biztosítót vagy biztosításközvetítőt (függő-, vagy független biztosításközvetítőt, főtevékenységként vagy kiegészítő tevékenységként folytató értékesítőt) terhel; e jogszabályok alapján fogyasztónak vagy ügyfélnek (lakossági befektetőnek) minősül-e a szerződést kötni kívánó személy; élet- (azon belül is befektetési elemeket hordozó vagy sem), vagy nem-életbiztosítási szerződésről van szó; társul-e tanácsadással vagy sem; sor kerül-e keresztértékesítésre vagy sem.

A közjogi normákban szabályozott tájékoztatási kötelezettség megsértése közjogi szankciókat vonhat maga után, de a szerződéses kapcsolatban felmerülhet a magánjogi jogkövetkezmények alkalmazása is, amennyiben annak jogszabályi feltételei fennállnak.

Novotni Zoltán a kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jeleit kutatva rámutatott arra is, hogy a többalanyú kötelmek - így a biztosítási jogviszony is - annyiban térnek el a hagyományos két alannyal rendelkező kötelmi jogi helyzetektől, hogy a hagyományos értelemben vett jogosult vagy kötelezett jogi pozíciója több elkülönült, személyre, különálló részre oszlik.

"A jogviszonykomplexumon belül kialakított önálló jogalanyi helyzet a kétszemélyes kötelmi helyzettől eltérő sajátos jogállást és felelősséget hordoz magában", "másképpen per jogilag közvetlen kereseti jogot (actio directe) is teremt a jogosulti oldalon lévők számára".⁵⁰

A biztosítási jogviszony tipikusan több pólusú, különösen az összegbiztosítás.

A Ptk. – eltérően a régi Ptk.-tól – nem határozza meg a fogyasztói szerződés fogalmát. A biztosítási szerződések szabályai szerint a meghatározó a fogyasztói

⁴⁷ Ld. továbbá Ujváriné Antal Edit: A biztosítási szerződéssel összefüggő, tájékoztatási szabályokkal kapcsolatos kárfelelősség, különös tekintettel a közvetítői helyzetekre. *Biztosítás és Kockázat*, V. évf. 2. szám, 48-59. o.

⁴⁸ 2005. évi XXV. törvény a távértékesítés keretében kötött pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződésről (továbbiakban: Távértékesítési törvény), amely jogszabály Az Európai Parlament és a Tanács 2002/65/EK irányelve (2002. szeptember 23.) a fogyasztói pénzügyi szolgáltatások távértékesítéssel történő forgalmazásáról, valamint a 90/619/EKG tanácsi irányelv, a 97/7/EK irányelv és a 98/27/EK irányelv módosításáról (HL L 271., 2002.10.09., 16. o.). (HL L 271., 2002.10.09., 16. o.) átültetését szolgálja (továbbiakban: Pénzügyi Szolgáltatások Távértékesítési irányelve).

⁴⁹ Távértékesítési törvény 3. § (5) bek.

⁵⁰ Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban. *Jogtudományi Közlemény*, 1983. 11. szám, 688-698. o.

szerződési jelleg megítélésénél, hogy a szerződő fogyasztónak minősül-e, így közömbös az, hogy ki a biztosított vagy a kedvezményezett.⁵¹

Különösen sajátos a biztosított helyzete a csoportos biztosításoknál, amelyek tömegesen alkalmazott biztosításként régóta jelen vannak a biztosítási piacon, a Ptk.-ban helyet is kapott a szabályozása.⁵² Novotni Zoltán munkásságának idején leginkább az életbiztosítás területén volt ismert a magyar biztosítási piacon CSÉB (csoportos életbiztosítás) néven, amelynek sajátosságait könyvében elemzi.⁵³

Keresztértékesítés esetén a biztosításközvetítők/biztosítók a biztosítási terméket csomagban vagy ugyanazon megállapodás részeként olyan kiegészítő termékkel vagy szolgáltatással együtt kínálnak, amely nem biztosítás.⁵⁴ A csoportos biztosítások is kapcsolhatók pénzügyi szolgáltatásokhoz, jellemző, hogy a biztosítási szerződés mintegy biztosítékként funkcionál a hitel-, ill. kölcsönszerződésekhez. Az ügyfelek általában csatlakozási nyilatkozattal válnak a biztosítási szerződés biztosítottjává, vagy bizonyos esetekben (pl. bizonyos hitelkártya-szerződésnél) automatikusan, a bankkártya szerződés megkötésével. A Bit. – az európai normáknak megfelelően – tartalmazza az ún. keresztértékesítéssel kapcsolatos tájékoztatási szabályokat is az ügyfelek védelme érdekében.

A kapcsolt, vagy „keresztértékesített” szerződések, ill. szerződési feltételek még bonyolultabbak, amelyre az EUB C-96/14. (ECLI:EU:C:2015:262) számú, a Jean-Claude Van Hove kontra CNP Assurances SA ügyben 2015. április 23-én hozott ítélete is felhívja a figyelmet. Különösen fontos – fogalmazza meg a kölcsönszerződéshez kapcsolódó csoportos biztosítással kapcsolatos ítélet –, hogy a biztosítási szerződés átláthatóan, pontosan és érthetően tüntesse fel a biztosítási mechanizmus működését, oly módon, hogy a fogyasztó értékelhesse annak gazdasági következményeit.

A csoportos biztosítás az általános szabályokhoz képest további sajátosságokat hordoz akár a biztosító kockázatvállalását, akár a biztosított jogi helyzetét tekintve. A biztosítót/biztosításközvetítőt mind a Ptk., mind a Bit. szerint a tájékoztatási kötelezettség a szerződő felé terheli, akinek viszont kötelezettsége, hogy a hozzá intézett nyilatkozatokról és a szerződésben bekövetkezett változásokról a biztosítottat tájékoztassa.

A biztosítót/biztosításközvetítőt a Bit. alapján terhelő tájékoztatási kötelezettség nem kizárólag fogyasztó felé jelenik meg, hanem az ügyfél irányában, a csoportos biztosításnál „a szerződést kötni kívánó ügyfél részére”⁵⁵, aki az információt köteles továbbadni a biztosított részére a már hivatkozott Ptk. szabályok szerint. Ezt erősíti a PBTesület gyakorlata is: „A biztosító tájékoztatási kötelezettsége csoportos biztosítás esetén a szerződő fél (egy bank vagy egy munkáltató) irányába áll fenn, míg a biztosított irányába a szerződő felet terheli a tájékoztatási kötelezettség.”⁵⁶

⁵¹ Ptk. 6:455. §

⁵² Ptk. 6:442 §

⁵³ Novotni Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*, 145-147. o. Újra létező fogalommá válik a CSÉB név a magyarországi biztosítási piacon az AEGON Biztosító RetróCSÉB nevű terméke révén. <https://www.alfa.hu/sajtokozlemenyek/visszater-piacra-cseb.html>

⁵⁴ Bit. 158/C. §

⁵⁵ Bit. 152. § (1) bek.

⁵⁶ file:///C:/Users/Asus/Desktop/insurancelaw2022/pbt-eves-jelentes-2021%20(1).pdf, 76.

E tekintetben rendkívüli jelentőségű az EUB C-143/20. és C-213/20. (ECLI:EU:C:2022:118) számú, az A és társai kontra O és „A.” Towarzystwo Ubezpieczeń Życie S.A. egyesített ügyekben 2022. február 24-én hozott ítélet, amely csoportos unit-linked életbiztosításokhoz kapcsolódóan fogalmazta meg; a szerződőnek nyújtandó tájékoztatást annak a fogyasztónak is nyújtani kell, aki biztosítottként egy biztosítóintézet és egy vele szerződő vállalkozás között létrejött csoportos életbiztosítási szerződéshez csatlakozik. A biztosítóintézet feladata, hogy ezeket az információkat közölje a szerződő féllel, amely köteles azokat a fogyasztónak az e szerződéshez való csatlakozását megelőzően továbbítani. Az ítélet felhívja arra is a figyelmet, hogy a tájékoztatás elmaradása – a vonatkozó irányelv alapján – megtévesztő mulasztásnak, tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősülhet.

Megállapítható, hogy az uniós gyakorlat sem a biztosítón kéri számon a fogyasztónak minősülő biztosított felé a tájékoztatási kötelezettség teljesítését, hanem a szerződő félen. Ezt erősíti az EUB (EUB) a C-263/22. sz. (ECLI:EU:C:2023:311), Ocidental – Companhia Portuguesa de Seguros de Vida SA kontra LP. ügyben 2024. február 22-én meghozott ítélet, amely kimondta, hogy a biztosítóknak és a csoportos biztosítási szerződés alanyainak meg kell bizonyosodniuk arról, hogy a szerződésben biztosítottnak minősülő fogyasztók értesülnek-e a biztosítási fedezettel kapcsolatos kizárásról, korlátozásról, mégpedig a szerződés megkötése előtt. A portugál jog alapján nem volt világos, hogy a tájékoztatási kötelezettség a bankot, vagy a biztosítót terheli, kérdés továbbá, hogy a fogyasztó hivatkozhat-e a bank mulasztására a biztosító ellen indított perben. A konkrét esetben úgy találta, hogy a fogyasztónak nem volt lehetősége megismerni a kizáró/korlátozó kikötéseket, ezért azok tisztességtelennek minősülnek és a fogyasztóval szemben a biztosító azokra még akkor sem hivatkozhat, ha a tájékoztatási kötelezettség a bankot terhelte.

A csoportos biztosításnál a szerződő (munkáltató, hitelintézet, utazási iroda stb.) sajátos pozíciót foglal el, amely felvetette, hogy a csoportos biztosítás szerződőjének a tevékenysége nem minősül-e közvetítői tevékenységnek; azaz „tisztán” szerződő, vagy biztosításközvetítő. A tagállamokban is felmerült ez a kérdés, egyrészt a szerződő közjogi megítélése tekintetében, másrészt pedig a tájékoztatási kötelezettséghez kapcsolódóan.

A Bíróság C-633/20. (ECLI:EU:C:2022:733) számú, Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände - Verbraucherzentrale Bundesverband eV kontra TC Medical Air Ambulance Agency GmbH. ügyben 2022. szeptember 29-én hozott ítéletében az IDD (és az azt megelőzően hatályban volt) irányelv értelmezésével kapcsolatban foglalt állást.

A Bíróság ítélete szerint: „A „biztosításközvetítő” és ebből következően a „biztosításerértékesítő” e rendelkezések értelmében vett fogalmába tartozik az a jogi személy, amelynek tevékenysége abban áll, hogy ügyfeleinek a tőlük kapott díj ellenében önkéntes tagságot kínál egy olyan csoportos biztosításban, amelyet előzőleg valamely biztosítótársaságnál kötött, és e tagság biztosítási ellátásra jogosítja ezen ügyfeleket, különösen külföldön bekövetkező betegség vagy baleset esetén.”

Mindezek alapján nagy jelentőségű a gyakorlatban a Bit. 2022. 08.06-tól hatályos szabályozása, amellyel rendezi a csoportos biztosítások szerződője által végzett tevékenység közjogi megítélését, és amely megfelel az Európai Bíróság ítéletének.⁵⁷

A módosítás révén a szerződő fél (pl. hitelintézet) üzletszerűen végzett e tevékenysége biztosításértékesítésnek és így biztosításközvetítésnek (kiegészítő biztosításközvetítésnek) minősül, ebből következően a biztosított irányában terhelik mindazok a kötelezettségek, amelyeket akár a magánjogi, akár a közjogi normák előírnak.

5. A fogyasztó sajátos egyoldalú szerződésszünetelő jogosultsága

Éppen 30 éve, Novotni Zoltán professzor halálának évében jelent meg egy újabb nagy ívű tanulmánya „A biztosítási szerződések rendkívüli felmondásának lehetősége” címmel, amelyben elemzi a biztosítási időszak jelentőségét, a jogviszony egyoldalú megszüntetésének sajátos szabályozását, egyértelművé téve, hogy a szerződést sajátosságaira tekintettel csak a jövőre nézve lehet megszüntetni.⁵⁸

„...a szolgáltatás és ellenszolgáltatás helyes aránya csak úgy alakítható ki, ha a veszélyek (bekövetkezhető biztosítási események) valószínűségében rejlő kockázat egy olyan időszakban (biztosítási időszak) egyenlítődik ki, mely elegendő díj tervezésére alkalmas.”

„Ez az indoka annak, hogy a biztosítási jogviszony rendes felmondással történő megszüntetése igazodik a biztosítási időszakhoz.”

„A jogszabályok e fogalmat nem határozzák meg...”...a biztosítási időszakon az adott- meghatározott- biztosítási díjjal fedezett időszakot kell tekinteni.”

Kitér tanulmányában arra, hogy a Ptk. a vagyon- és felelősségbiztosításnál kifejezetten rendelkezik a felmondás lehetőségéről. Vitatott volt ezért a gyakorlatban, hogy az életbiztosítási szerződést fel lehet-e mondani: *„Felmerül a kérdés, hogy a Ptk. kifejezetten ki kívánta-e zárni a felmondás lehetőségét az életbiztosítások tekintetében?”*⁵⁹

Az akkor hatályos jogszabályok elemzése alapján megállapította, hogy a polgári jog szerződésekre vonatkozó általános, diszpozitív szabályaiból következően a felek a biztosítási szerződés felmondása tekintetében szabadon állapodhatnak meg. Ma már a Ptk. egyértelmű szabályokat tartalmaz.⁶⁰

Novotni Zoltán tanulmányának időszakában a magyar jogban még nem jelenik meg a fogyasztói szerződésekben a fogyasztó részére biztosított sajátos feltétlen

⁵⁷ A szabályozás szerint biztosításértékesítés azon - a biztosítási szerződés vagy különösen a hitelintézet által biztosított jogviszony létrehozására irányuló - üzletszerű tevékenység, amely kiterjed a szerződések megkötésének vagy a csoportos biztosítási szerződéshez új biztosítottak csatlakozásának előkészítésére, annak elősegítésére, azokkal kapcsolatos tanácsadásra, ajánlattételre, lebonyolításában és teljesítésében való közreműködésre (ideértve a kárigény érvényesítésében való közreműködést is. 2022. évi XX. törvény 43. §-a által módosított Bit. 4. § (1) bek. 123. pontja: biztosítási értékesítés

⁵⁸ Novotni Zoltán: A biztosítási szerződések rendkívüli felmondásának lehetősége, *Biztosítási Szemle*, XXXIX. évfolyam, 1993. 6-7.sz., 17-28. o.

⁵⁹ *Uo.* 21. o.

⁶⁰ 6:483. § [Rendes felmondás]

elállási jog („right of withdrawal”), az európai irányelvekben a biztosítás területén is – más irányelvekkel nem teljesen azonos módon - szabályozott az egyoldalú jogviszony szüntető lehetőség. A fogyasztót megillető elállási/felmondási jog kérdése egyszerűen az életbiztosításokhoz, másrészt a távértékesítéshez⁶¹ kapcsolódóan merül fel.

5.1. Felmondási jog az életbiztosításnál. Az európai szabályozásban a szolgáltatás szabad áramlása a harmadik irányelvekkel valósul meg, a második generációs irányelvekben azonban már megjelennek a csírái. A második életbiztosítási irányelv rendelkezik először a „cooling-off period”, azaz a türelmi időszak lehetővé tételéről, majd az azokat módosító, ill. helyébe lépő irányelvek is tartalmazzák.⁶² Az irányelvek nem használják a rendelkezéseknél a fogyasztó fogalmát, hanem azokra a szerződőkre rendelik alkalmazni a megszüntetésre vonatkozó szabályokat, akik „own initiative”, *individual life-assurance contract*, azaz egyéni életbiztosítási szerződést kötnek. A második életbiztosítási irányelv 13. cikk (1) bekezdése határozza meg az „own initiative”, azaz a kötvénytulajdonos által kezdeményezettnek tekintendő szerződéskötési helyzeteket. Olyan szerződőknek biztosítja a többletjogot, akik által kezdeményezett biztosítási szerződésekben a szabad szolgáltatásnyújtás joga alapján fedezett kötelezettségek jelennek meg, azaz másik tagállamban székhellyel rendelkező vállalkozással kíván szerződést kötni akár saját maga közvetlenül, akár közvetítón keresztül.

A hatályos Szolvencia II. irányelv rendelkezései szerint – magyar fordításban – „elállás” jogával („cancellation right”)⁶³ azok élhetnek, akik „egyéni életbiztosítási szerződést kötnek” („conclude individual life insurance contract”).⁶⁴ Az irányelv szerint a tagállamok kötelesek előírni, hogy a szerződőt az életbiztosítási szerződés megkötéséről való tájékoztatás kézhezvételétől számított tizennégy és harminc nap közötti „elállási időszak” („cancellation period”) illesse meg a jogviszony megszüntetésére, amelynek következtében mentesül a szerződésből származó minden jövőbeni kötelezettsége alól. Az elállási jog gyakorlásának részletes szabályairól a szerződőt a szerződés megkötése előtt tájékoztatni kell. A szerződésre alkalmazandó jog szabályozza a megszüntetés egyéb jogkövetkezményeit és feltételeit, különös tekintettel arra a módra, ahogyan a szerződőt a szerződés megkötéséről értesítik.

⁶¹ A Távértékesítési tv. 6-8/A § rendelkezései irányadóak. A Pénzügyi Szolgáltatások Távértékesítési irányelvének angol szövege szerint az elállási jog „right of withdrawal”, eltérően a Szolvencia II.-ben alkalmazott „cancellation right” jogintézménytől.

⁶² Az életbiztosítási irányelv vonatkozó szabályai: 90/619/EGK (második) irányelv 15. cikke, a 92/96/EGK (harmadik) irányelv 31. cikke, a 2002/83/EK irányelv 35. és 36. cikke, és a Szolvencia II. irányelv 185. és 186. cikke.

⁶³ A PEICL 2:303. cikke általános jelleggel (a távértékesítési irányelv alapján), a 17:203. cikke pedig az életbiztosítás vonatkozásában szabályozza a „cooling off period” időszakot (a biztosítási és a távértékesítési irányelv szabályait alapul véve), és valójában „mellőzi” az elállás (withdrawal) fogalmának használatát.

⁶⁴ Szolvencia II. 186. cikk

A jogi szabályozás módosítása összefügg azzal, hogy az elállási joggal kapcsolatban problémák adódtak a tagállamokban.⁶⁵ Felmerült ezért, hogy a szerződéstől való elállás jogi jellege függ a szerződés típusától is, és a biztosítási irányelvekben szabályozott, a fogyasztót megillető elállási jog nem feltétlenül azonos a nemzeti jogokban általános jelleggel szabályozott elállási joggal, azaz nem jelenti a szerződés ex tunc hatállyal történő megszűnését. Szükségessé vált egyértelművé tenni ezt a sajátosságot az irányelvben is, ezért a hatályos irányelv kifejezetten kimondja, hogy az elállási jognak csak a jövőre nézve lehet joghatása.

Egyetértünk mindezek alapján a hivatkozott lengyel szerző álláspontjával, aki szerint az elállási jog valójában a fogyasztó tájékoztatáshoz való jogát, és azt fejezi ki, hogy a "gondolkodási idő" alatt a fogyasztó újragondolhatja a szándékát, hogy továbbra is részt kíván-e venni a szerződéses kapcsolatban.

Mindezek tükrében nem ellentétes az irányelvvel, hogy annak átültetése során felmondási jog került szabályozásra a Bit.-be, azaz nem ex tunc hatállyal, hanem ex nunc hatállyal szüntetheti meg az egyéni életbiztosítási szerződést a fogyasztó szerződő fél.⁶⁶ A Bit. szerint a biztosító felmondás esetén a szerződő által a biztosítási szerződéssel kapcsolatban bármely jogcímen részére teljesített befizetésekkel köteles elszámolni. A 4. sz. melléklet A/18. pontja szerint a biztosító köteles tájékoztatni arról is a fogyasztót, mekkora és milyen jogcímen merül fel az a költség, amit a biztosító a szerződő által befizetett első vagy egyszeri díjból a szerződés harminc napon belüli felmondása esetén visszatart.⁶⁷

A biztosítók gyakorlata szempontjából igen nagy jelentőségű az Európai Unió Bírósága C-355/18, C-356/18, C-357/18, és C-479/18 (ECLI:EU:C:2019:112.) számú, Barbara Rust-Hackner és társai kontr. a Nürnberger Versicherung Aktiengesellschaft Österreich és társai 2019. december 19-én egyesített ügyekben megfogalmazott, az életbiztosítási szerződések szerződőit megillető elállási jog szabályainak értelmezésével kapcsolatban megfogalmazott álláspontja. Eszerint, ha a szerződéskötéskor az elállással kapcsolatban elmaradt a tájékoztatás, vagy téves tájékoztatást kapott a szerződő, a szerződés megszűnését követően évekkel később is élhet elállási jogával. A jogkövetkezmények tekintetében a bíróság álláspontja, hogy a biztosító a visszavásárlási érték és a nettó biztosítási díjon felül – a jogalap

⁶⁵ Pl. a lengyel jogrendszerben – a magyarhoz hasonlóan – az elállás fő szabály szerint azt jelenti, hogy a szerződést ex tunc hatállyal szünteti meg, viszont a biztosítási szerződés sajátossága miatt az irányelvekben szabályozott elállási jog a jövőre nézve bírhat joghatással (ex nunc). Lásd erről Katarzyna Malinowska: Consumer protection in e-insurance in European Union law <https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/WU/4%202014/WU%204-2014%2004%20en%20malinowska.pdf>

⁶⁶ Bit. 122. §. A felmondási jogot először a 2002/83/EK irányelvet átültető 2004. évi XLVIII. törvény iktatta be a 2003-as Bit. 96. § (2) bekezdésébe

⁶⁷ A jogi szabályozásban megjelenik egy kis „fogalom-zavar”, ugyanis a 2003-as Bit. „az életbiztosítási szerződést önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül megkötő természetes személy” felmondási jogáról rendelkezett. Ez a meghatározás jelenik meg az életbiztosítási szerződés különös felmondásáról rendelkező hatályos Bit. 122. §-ában, amely meghatározás viszont nem azonos a Bit. szerinti fogyasztói fogalommal („benne maradt” a régi jogszabályi rendelkezés?). A Bit. az életbiztosítási szerződés megkötéséről szóló tájékoztatási kötelezettség körében [Bit. 157. § (2) bek.] utal vissza e jogszabályi rendelkezésre, amely szerint fogyasztó szerződő esetén a biztosító a tájékoztatásban köteles felhívni a figyelmet a felmondási jogra.

nélküli gazdagodás szabályai alapján – a jogalap nélküli gazdagodást terhelő egyenértéki kamatot is köteles a biztosítottnak megfizetni.

5.2. Felmondási jog a szerződéskötési módszerre tekintettel. A Távértékesítési törvény - az irányelvnek megfelelően - részletesen szabályozza a fogyasztó elállási/felmondási jogát, amely felmondási jogot – az általános szabályok szerint - a szerződés létrejöttétől tizennégy naptári napon belül gyakorolhat. Ez a felmondási jog tehát minden biztosítási szerződésnél megilleti a fogyasztót, ha távértékesítés keretében történik a szerződéskötés. Összhangban a Bit. szabályaival, az életbiztosítási szerződés esetében távértékesítésnél is a felmondási jog gyakorlására nyitva álló határidő attól a naptól számított harminc nap, amikor a szolgáltató a fogyasztót a szerződés létrejöttéről tájékoztatja. Lehetőség van a felmondási jog kizárására utazási, poggyászbiztosításnál, vagy egyéb rövid távú (egy hónapnál kevesebb) biztosításnál is.

A jogszabály további szabályokat tartalmaz arra az esetre, ha a tájékoztatás nem, vagy nem a jogszabálynak megfelelően történik, az kihat az elállási/felmondási jog gyakorlásának időtartamára, az lényegesen kitolódik.⁶⁸

Összefoglalva megállapítható, hogy a Bit.-ben szabályozott felmondás kizárólag fogyasztói életbiztosítási szerződésre vonatkozik, míg a Távértékesítési törvény valamennyi biztosítási szerződésnél biztosít a fogyasztó számára indokolás nélküli felmondási jogot. Ez esetben tehát a sajátos szerződéskötési módszerre tekintettel élvezi a fokozottabb védelmet.

Mint utaltunk rá, a biztosítási szerződések kapcsolódhatnak más szerződésekhez, mintegy biztosítékként is. Különösen jellemző ez a szervezett távértékesítés keretében kötött szerződéseknel, sőt ezek általában csoportos biztosítási szerződések formájában köttetnek. Felvetődik a kérdés, mi a jogkövetkezménye annak, ha a fogyasztó él a felmondás jogával, hogyan hat a kapcsolt szerződésre. Ha távértékesítés keretében kötik a pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződést – tehát a hitelszerződést pl. – és a fogyasztó él a felmondás jogával, a felmondás jogának gyakorlása a szerződéshez kapcsolódó egyéb távollévők közötti szerződést, ill. a távértékesítés keretében kötött pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződést – tehát a biztosítási szerződést – is felbontja. Ennek a feltétele, hogy ez a szerződés a szolgáltató által vagy egy harmadik fél és a szolgáltató előzetes megállapodása alapján a harmadik fél által nyújtott szolgáltatásra vonatkozzon.

5.3. Az uniós szabályok változása a pénzügyi szolgáltatások távértékesítés terén. A technológiai fejlődés jelentős változásokat hozott a pénzügyi szolgáltatások piacán, amelyek a Pénzügyi Ágazati Szolgáltatások Távértékesítési irányelvnek

⁶⁸ Távértékesítési törvény 6. § (5)-(8) bek.

elfogadásakor még nem voltak előre láthatóak.⁶⁹ Az EIOPA⁷⁰ közzétett jelentésében elemzi az európai biztosítási szektor digitalizációjának szintjét.⁷¹ Az európai jogalkotási folyamat során keletkezett dokumentumokban megfogalmazódik,⁷² hogy a Fogyasztók Jogairól szóló irányelv⁷³ hatályának a távollevők között kötött pénzügyi szolgáltatási szerződésekre való kiterjesztése biztosíthatja a szükséges komplementaritást, de azt az irányelvnek külön fejezetben kell tartalmaznia.

A jogalkotási folyamat eredményeként került elfogadásra⁷⁴ az új irányelv, amely a fogyasztóvédelem egyformán magas szintjét a teljes harmonizációval kívánja biztosítani.⁷⁵ A Fogyasztó Jogairól szóló irányelv minden rendelkezését nem rendeli alkalmazni a távollévők között kötött fogyasztói pénzügyi szolgáltatási szerződésekre, ezért – az állásfoglalásnak megfelelően – külön fejezetbe (III/a. Fejezet) iktatta be ezeket a szabályokat, lehetőséget adva a tagállamoknak arra is, hogy a nemzeti jogukban az előzetes tájékoztatásra szigorúbb rendelkezéseket vezessenek be, vagy akár az irányelv hatálya alá nem tartozó szerződésekre is alkalmazzák, feltéve, hogy e rendelkezések összhangban álltak az uniós joggal.

Az irányelv nem módosítja a meglévő ágazati uniós jogi aktusokat, ezért a párhuzamosságok és az átfedések elkerülését is igyekszik biztosítani. Ennek érdekében kifejezetten úgy rendelkezik, hogy amennyiben konkrét pénzügyi

⁶⁹ A Fogyasztók jogairól szóló irányelv magába olvasztotta a 97/7/EK irányelvet is, de hatálya továbbra sem terjedt ki a pénzügyi szolgáltatások távértékesítésére. Sőt, az újabb jogalkotási folyamat is érintetlenül hagyta ezt az irányelvet. Így Az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról rendelkezik ("Omnibusz irányelv").

⁷⁰ A pénzügyi válság időszakában, 2011-ben jött létre az Európai Biztosítás- és Foglalkoztatási nyugdíjhatóság (European Insurance and Occupational Pensions Authority (továbbiakban: EIOPA), az Európai Bizottság, az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa mellett működő független tanácsadó testület, amely segít a szakpolitikák és jogszabályok kialakítását uniós és nemzeti szinten.

⁷¹ Megállapításait 2023-ban a piacra kiterjedő felmérésre alapozza, és levonja azt a következtetést, hogy jelentős különbségek vannak az egyes biztosítók digitális felkészültségében.

https://www.eiopa.europa.eu/eiopa-report-takes-pulse-digitalisation-european-insurance-market-2024-04-30_en

Az EIOPA kidolgozta és közzétette a 2024-26 közötti időszakra vonatkozó stratégiáját és munkaprogramját, amelynek fő célkitűzése a fogyasztóvédelem biztosítása és a pénzügyi stabilitás megőrzése. Ennek érdekében hat stratégiai területet jelölt meg:

https://www.eiopa.europa.eu/publications/single-programming-document-2024-2026_en

⁷² Az Európai Parlament 2023. október 5-i jogalkotási állásfoglalása a 2011/83/EU irányelvnek a távollevők között kötött pénzügyi szolgáltatási szerződések tekintetében történő módosításáról és a 2002/65/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre irányuló javaslatról (COM(2022)0204 – C9-0175/2022 – 2022/0147(COD))

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0354_HU.html#title2

⁷³ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 304., 2011.11.22., 64. o.). (továbbiakban: Fogyasztó jogairól szóló irányelv)

⁷⁴ A konferencia időpontját követően került elfogadásra az irányelv, a tanulmányban ezért már kitértünk a témánk szempontjából lényeges szabályaira.

⁷⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2673 irányelve (2023. november 22.) a 2011/83/EU irányelvnek a távollevők között kötött pénzügyi szolgáltatási szerződések tekintetében történő módosításáról és a 2002/65/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL 2023/2673 2023.11.28.) (továbbiakban: Fogyasztó Jogairól szóló módosított irányelv)

szolgáltatásokat szabályozó más uniós jogi aktusok a fogyasztónak a szerződéskötést megelőzően nyújtandó tájékoztatására, az elállási/felmondási jog gyakorlására szabályokat tartalmaznak, kizárólag ezen uniós jogi aktusok vonatkozó rendelkezései alkalmazandók.

A biztosításra vonatkozóan megállapítható, hogy a Szolvencia II. irányelv (és a már említett egyéb jogszabályok is) a szerződéskötést megelőző tájékoztatási követelményekre minden biztosításra vonatkozóan megállapít rendelkezéseket, de csak az életbiztosításnál tartalmaz szabályokat a felmondási jogra.⁷⁶ Ebből következően a szerződéskötést megelőző tájékoztatásra, valamint az életbiztosításnál a felmondásra a biztosítási irányelv (Szolvencia II.) szabályait, de a nem-életbiztosításnál a felmondási/elállási jogra vonatkozóan a Fogyasztó Jogairól szóló módosított irányelvben megállapított szabályokat (ill. majd annak hazai jogba történő átültetését követően hatályba lépő jogszabályt⁷⁷) kell alkalmazni, amennyiben távértékesítés keretében történik a szerződéskötés.

Megjegyezzük, hogy a Szolvencia II. irányelv kizárólag a felmondási időszakra tartalmaz rendelkezéseket (tizennégy és harminc nap közötti elállási időszak), de nincs szankcionálva, ha nem történik az irányelvnek megfelelő tájékoztatás. Ezért – álláspontunk szerint – a Fogyasztói Jogairól szóló módosított irányelv rendelkezései csak úgy értelmezhetőek, hogy a pénzügyi szolgáltatásra vonatkozó irányelv szabályai az elállási/felmondási időszak tekintetében alkalmazandók, de amennyiben nem kapja meg az irányelvnek megfelelő tájékoztatást a fogyasztó (különösen az elállás/felmondás tekintetében), a szankciók ezen irányelvnek megfelelően alakulnak. Egyéb esetben visszalépés lenne a korábbi szabályokhoz képest és nem érvényesülne az a szabály sem, miszerint amennyiben a fogyasztó nem kapta meg a szerződéskötést megelőző tájékoztatást és a szerződéses feltételeket, az elállási időszak kitolódhat akár a távollevők között kötött szerződés megkötését követő tizenkét hónap, plusz az elállási/felmondási időszak időtartamára. Sőt, nem érvényesülhetne az a rendkívül lényeges új – vélhetően a bírói gyakorlat hatására megjelenő - rendelkezése az irányelvnek, hogy az elállási időszak nem járhat le, ha a fogyasztót nem tájékoztatták tartós adathordozón az elállási/felmondási jogáról.

Az irányelv előírja, a kerekedőnek biztosítani kell, hogy a fogyasztó ugyanazon az online felületen egy gomb vagy hasonló funkció használatával elállhasson a szerződéstől ugyanolyan könnyen, mint ahogy megkötötte. Biztosítani kell, hogy ezt a funkciót a fogyasztó könnyen és egyszerűen megtalálja, de azt is biztosítani kell, hogy az elállásra irányuló döntését olyan eszközzel erősítse meg, amely bizonyossá teszi erre irányuló szándékát.

Az irányelv – többek között - rendelkezik a kapcsolódó szerződések jogi sorsáról is. Ugyanis amennyiben valamely, távollevők között kötött pénzügyi szolgáltatási szerződéssel összefüggő kapcsolódó szolgáltatást a kereskedő vagy valamely harmadik fél az adott harmadik fél és a kereskedő közötti megállapodás alapján nyújtja, a fogyasztót - ha a jogszabálynak megfelelően gyakorolja elállási jogát - a

⁷⁶ Szolvencia II. 183-185. cikk, valamint 186. cikk

⁷⁷ A tagállamok legkésőbb 2025. december 19-ig kell az irányelvnek megfelelő rendelkezéseket meghozni és kihirdetni.

járulékos szerződés nem köti. Nem számítható fel a fogyasztónak semmilyen költség, amennyiben a járulékos szerződés felmondása mellett dönt.⁷⁸

A fokozottabb fogyasztóvédelem jelenik meg az irányelvben, ami különösen fontos az online térben. Az EIOPA a 2023-as fogyasztói trendekről szóló jelentésében⁷⁹ megállapítja ugyanis, hogy az európai biztosítótársaságok különböző weboldalain azonosították a félrevezető technikákat, amelyek kihasználják a fogyasztók információfeldolgozási és gondolkodási tevékenységének torzításait, amelyet „sötét mintáknak” („dark patterns”⁸⁰) is neveznek. Ezeket a technikákat szándékosan is felhasználhatják arra, hogy rávegyék a fogyasztókat olyan döntésekre, amelyet nem hoznának meg, ha teljes körűen tájékozottak lennének, biztosítás vásárlására készítetik őket anélkül, hogy megértenék az általános szerződési feltételeket vagy a biztosítási fedezetet.⁸¹

Novotni Zoltán biztosítás területén kifejtett, igen gazdag tudományos tevékenységének, gondolatainak csak kis szeletét volt lehetőségünk felhívni tanulmányunkban, és igazolni azok előremutató jellegét, továbbhatását a munkásságának idején még csak csírájában megjelenő, megváltozott társadalmi-gazdasági és technikai környezetben, a jelenlegi jogrendszerünkben, a jogtudományban.

Irodalomjegyzék

- Katarzyna Malinowska: Consumer protection in e-insurance in European Union law. <https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/WU/4%202014/WU%204-2014%2004%20en%20malinowska.pdf>
- Dr. Novotny Zoltán: A magyar cégjog újabb kérdései, *Magyar Jog*, 38. évfolyam, 4., 1991, 193-198. o.
- Novotni Zoltán: *A polgári normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai*, Miskolc, 1993 (34 oldalas tanulmány), 4. o.
- Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához*, Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából, Miskolc, 1991.
- Novotni Zoltán: *A mezőgazdasági növényvédelemmel okozott károk és a felelősségbiztosítás. Jog a környezet védelmében. MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága*, Veszprém, 1977. 200-205. o.; A környezetszennyezéssel összefüggő kártérítés. *Publicationes Universitatis Renum Polytechnicarum Miskolciensis*, Miskolc, 1988, NME, 297-312. o.

⁷⁸ Irányelv 16. b. cikk 4)

⁷⁹ EIOPA(2023)0112361 Consumer Protection Department EIOPA REGULAR USE EIOPA-BoS-23/470 21 November 2023

https://www.eiopa.europa.eu/document/download/015404b4-a289-41a2-a044-17fa6a96799b_en?filename=EIOPA-BoS-23-470-%20Consumer%20Trends%20Report%202023.pdf

⁸⁰ Az elnevezés eredetileg Dr. Harry Brignull nevéhez kötődik.

<https://www.deceptive.design/about-us>

⁸¹ https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/behavioural-insights-insurance-and-pensions-supervision/dark-patterns-insurance-practices-exploit-consumer-biases_en

-
- Novotni Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Budapest, 1993
 - Novotni Zoltán (szerk.): *Magyar Polgári Jog. Kötelmi Jog. Egyes szerződések és az értékpapírok joga I-II*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1993.
 - Novotni Zoltán: A szerződésszegés és a szerződésen kívüli károkozás elhatárolása a felelősségbiztosításoknál, I-II. *Biztosítási Szemle*, 1977. június-augusztus-szeptemberi szám
 - Novotni Zoltán: *Az üzleti képviselet és a biztosítási közvetítési tevékenységek aktuális problémái*, MKKE Biztosítási Kutató Csoport "Aktuális kérdések" című sorozat 5.
 - Dr. Novotni Zoltán: *Az üzleti képviselet és a biztosítási közvetítési tevékenységek aktuális problémái*, Miskolc, 1988, 48 oldalas tanulmány
 - Novotni Zoltán (szerk.): *Magyar polgári jog. Kötelmi jog. Egyes szerződések és az értékpapírok joga* (további szerzők: Bíró György, Csécsy György, Lévainé Fazekas Judit, Miskolczi Bodnárné Harsányi Gyöngyi, Jobbágyi Gábor, Miskolczi Bodnár Péter, Novotni Zoltán), Miskolci Egyetemi Kiadó Miskolc, 1993, 414-418. o.
 - Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához* Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából. Miskolc, 1991.
 - Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban. *Jogtudományi Közöny*, 1983. 11.
 - Novotni Zoltán: A biztosítási szerződések rendkívüli felmondásnak lehetősége, *Biztosítási Szemle*, XXXIX. évfolyam, 1993. 6-7.sz., 17-28. o.
 - Ujváriné Antal Edit: Fogyasztóvédelem a biztosított szemüvegén át – különös tekintettel a csoportos biztosításra, in: *SALUS VOCALIS Csegöldi indulás - Győri érkezés, Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*, (szerk: Keserű Barna Arnold), Győr, 2023, 747-767. o.
 - Ujváriné Antal Edit: A biztosítási szerződéssel összefüggő, tájékoztatási szabályokkal kapcsolatos kárfelelősség, különös tekintettel a közvetítői helyzetekre. *Biztosítás és Kockázat*, V. évf. 2. szám, 48-59. o.
 - Ujváriné Antal Edit: A biztosítási szerződési jog változásai az európai jogfejlődés áramában. *Európai Tükör*, XV. évfolyam 10. szám 2010. október, 37-52. o.
-

Tíz éves a Polgári Törvénykönyv

Vékás Lajos*

Az új Ptk. tizedik születésnapjáról talán azzal emlékezhetünk meg a legmúltóbban, ha áttekintjük az új kódex néhány jelentős újításának alakulását a bírói gyakorlatban. Három kérdést választottunk ehhez az értékeléshez: a sérelemdíjat, a jogi személyek szabályainak diszpozitív jellegét és a szerződésszegési kártérítési felelősséget.

Kulcsszavak: Ptk. bírói gyakorlata, sérelemdíj, jogi személyek diszpozitív szabályozása, kontraktuális felelősség

10th anniversary of the Civil Code

The most appropriate way to commemorate the tenth anniversary of the new Civil Code is perhaps to review the evolution of some significant novelties of the new Code in judicial practice. For this evaluation, three questions have been selected in this paper: the grievance award (*solatium doloris*), the non-mandatory nature of rules on legal persons, and the contractual liability for damages.

Keywords: judicial practice of the Civil Code, *solatium doloris*, non-mandatory rules on the legal persons, contractual liability for damages

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.112>

1. A sérelemdíj alkalmazása a bírói gyakorlatban

1. A Ptk. *két elvi változtatást* hajtott végre e körben. Egyrészt a nem vagyoni sérelem vagyoni szankcionálását a *személyiségi jogok* védelméhez kapcsolta, és – nemcsak elnevezésében – elvi alapon elválasztotta a vagyoni károk következményeként definiált kártérítéstől. Más kérdés, hogy – a rövidítés kódex adta lehetőségével élve – utaló szabállyal [2:52. § (2)], meghatározott technikai kérdésekben mégis lehetővé tesz a kártérítési szabályok alkalmazását. Másrészt a Ptk. kiiktatta a sérelemdíj feltételei közül a *hátrány* bizonyítottságának megkövetelését.¹ Az utóbbi változtatás mögött a törvényhozónak az a megfontolása állt, hogy ne tegyünk ki a sértettet a bizonyítás terhével nemritkán együtt járó lelki megrázkódtatásnak, nem egyszer kifejezetten megalázó helyzetnek.

2. A Ptk. elvi jellegű szemléletváltozása és a sérelemdíj iránti *tömeges igények* (a „sérelemdíj-vadászat”) kezdetben – érthetően – némi bizonytalanságot okoztak a bírósági gyakorlatban. A problémák két irányban jelentkeztek. Az ítéletek egy részében még visszaköszönt a Ptk. előtti gyakorlat, és megkövetelték a hátrány

* Professor emeritus, akadémikus.

¹ 2:52. § (1) és (2) bek.

sértett általi bizonyítását.² A másik szélsőséget az a felfogás képviselte, amely szerint a jogsértés tényének megállapítása esetén valamilyen összegű sérelemdíj mindenképpen jár. Ez utóbbi álláspontot támogatta a Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) kollégiumi véleménye, amely azt mondta ki, hogy „a Ptk.-ban a sérelem bekövetkezését a jogalkotó a jogsértés megvalósulásával vélelmezi, ezért azt bizonyítani nem kell”.³ Kezdetben a konkrét ítélkezési gyakorlat is elmozdult ebbe az irányba,⁴ bár korántsem egységesen.⁵ Nyilvánvaló ezzel szemben, hogy a Ptk. nem akarta a sérelemdíjat minden apró, jelentéktelen jogsértés esetén lehetővé tenni, még kevésbé kívánt utat nyitni az „üzletszerű” sérelemdíj iránti kereseteknek.⁶ Helyeselhető ezért a Kúria döntése: „A személyiségi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése. A körülmények bírói mérlegelése adott esetben azt is eredményezheti, hogy a jogsértő nem kötelezhető sérelemdíj megfizetésére”.⁷ Egészében is azt kell megállapítanunk, hogy a bírói gyakorlat derekasan helytállt,⁸ és viszonylag gyorsan megtalálta a kiegyensúlyozott ítélkezést biztosító utat a kezdetben nehezen kezelt *bagatell-ügyek kiszűréséhez*.⁹

3. A Ptk. sérelemdíj-felfogása mögötti jogalkotói szándék megértéséhez egy fontos mozzanatot kell kiemelni: a törvény csak a *hátrány bizonyítását/bizonyítottságát* vette ki a sérelemdíj alkalmazásának feltételei közül, de a *személyiségi sérelem* létét változatlanul megkívánja. E tekintetben a sérelemdíj törvényi feltételei alapvetően különböznek a személyi jogsértéshez fűződő objektív szankciók alkalmazásának feltételeitől,¹⁰ mivel ez utóbbiak már a „*jogsértés pusztja ténye*” esetén alkalmazhatók.¹¹ Az új szabály tehát adott esetben akkor is lehetőséget ad sérelemdíj megítélésére, amikor nem bizonyított, hogy a sértettet valamilyen hátrány érte, de személyiségi sérelem megállapítható. Ezt az értelmezést alkalmazta kiválóan az Új Ptk. Tanácsadó Testülete, amikor a következő véleményt fogalmazta meg: „A Ptk. 2:52. § (1) bekezdés második fordulatának helyes értelmezése szerint a sérelmet szenvedett fél 'az őt ért nem vagyoni sérelemért'

² Lásd pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 20.039/2017/3-II. sz. alatti ítéletét.

³ MOLNÁR Ambrus tanulmánya mintha egy korábbi legfelsőbb bírósági álláspontot (BH2011. 248.) követne; szerinte a Ptk. megdönthetetlen vélelmet állított fel amellet, hogy minden személyiségi jogsértés hátránnyal jár, és ezért jogsértés esetén jár sérelemdíj, a hátrányt csak a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapításánál kell figyelembe venni: *A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései*. Kúriai Döntések 2013/7. sz., 746. o.

⁴ Lásd pl. a Fővárosi Törvényszék által 70.P. 20.229/2015/3. sz. alatt elsőfokon, a Fővárosi Ítéltábla által 2.Pf. 20.586/2015/3/II. sz. alatt másodfokon elbírált, és a Kúria által felülvizsgálati eljárásban Pfv.IV. 20.903/2016/7. sz. alatt helybenhagyott ügyet.

⁵ Ellentétes ítéleti állásfoglalást lásd pl. a PJD2016. 1. sz. és a PJD2016. 14. sz. ügyben.

⁶ A kezdeti bizonytalanságból származó csekély összegű sérelemdíjak példáit lásd SZABÓ Csilla: „*A sérelem bére*” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.

⁷ BH2016. 241; hasonlóan Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II.

⁸ Ugyanígy értékel SZEGHŐ Katalin is: *Sérelemdíj – kérdések és kezdeti tapasztalatok*. Magyar Jog 2020, 136-145. o. (145. o.).

⁹ Lásd SZABÓ Csilla: „*A sérelem bére*” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.

¹⁰ 2:51. § (1) bek.

¹¹ Így foglalt állást - helyesen - pl. a Szegedi Ítéltábla ítélete: BDT2018. 3821; ugyanígy BDT2017. 3657; BDT2018. 3809.

követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a 'jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges' fordulata mentesíti a felperest a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nem vagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését.¹² Ez az állásfoglalás megerősítette a felsőbb bírósági gyakorlatnak azt az irányát, amely nem támogatta jelképes összegű sérelemdíj megítélését, mert a sérelemdíj céljával azt nem tartotta összeegyeztethetőnek, hiszen egy ilyen sérelemdíj nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatás kifejtésére. A Tanácsadó Testület álláspontját követi a bírói gyakorlat is.¹³ A személyiséget ért sérelem mibenlétét plasztikusan írja körül a Győri Ítéltábla ítéletének következő megállapítása: „A sérelemdíj alkalmazásához szükséges nem vagyoni sérelem *testi vagy lelki* változásokban, illetve a személyiséget körülvevő társadalmi, természeti környezetnek a *személyiségre hátrányos* megváltozásában manifesztálódhat.”¹⁴

4. A sérelemdíj megítélésének feltételei közül elsőként a *jogsértés* tényét kell megállapítani. Maga a Ptk. kimondja, hogy nem állapítható meg a magatartás jogsértő jellege, ha abba a sérelmet szenvedett fél beleegyezett [2:42. § (3) bek.]. Egyetértéssel idézhetjük itt is a Tanácsadó Testület álláspontját, amely szerint nem jogsértő a magatartás, ha azzal a jogsértő alperes törvényes kötelezettségének tesz eleget, vagy ha a sértett felperes által a magatartás eredményeként elszenvedett érdeksérelem azoknak a kockázatoknak a körébe tartozik, amelyek bekövetkezésével a mindennapi életben – az alperes magatartásától függetlenül is – számolni kell. A sérelmet szenvedett fél által adott hozzájáruló nyilatkozat értelmezése során a szűkítő értelmezés indokolt. A személyiségi jogsértésnek *okozati összefüggésben* kell lennie a személyiségi sérelemmel, és azt a sértettnek kell bizonyítania.¹⁵

A releváns személyiségi jogsértés megállapítása esetén a személyiséget sértő alperesnek kell *kimentenie* magát a vonatkozó deliktuális (6:519. §, 6:535. §) vagy kontraktuális (6:142. §) felelősségi mérce szerint.¹⁶ Abban az esetben, ha a személyiségi jogsértést személyfuvarozási (esetleg: utazási) vagy más szerződés megszegése valósítja meg,¹⁷ a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésében foglalt utaló szabály folytán a sérelmet okozó fél akkor nem köteles sérelemdíj fizetésére, ha a felelősség alól a Ptk. 6:142. §-ában foglalt, a szerződésszegésért való felelősség alóli kimentés feltételeit bizonyítja. Mivel azonban a sérelemdíj nem kártérítés, a Ptk. 6:143. §-ában

¹² www.kuria-birosag.hu/hu/ptk

¹³ BH2016. 241; BDT2018. 3821; BDT2017. 3657; PJD2017. 3; PJD2017. 9; PJD2016. 14.

¹⁴ PJD2017. 3.

¹⁵ A BH2020. 238. sz. alatt közzétett esetben nem lehetett könnyű megállapítani az okozati összefüggést az „alacsonyabb színvonalú oktatás” miatt megállapított jogsértés és a személyiségi sérelem (a hátrány) között. Kérdéses ezen kívül ebben az ügyben az, hogy „az egyenlő bánásmód követelményének megsértése” mellett lehet-e külön sérelemként értékelni az „alacsonyabb színvonalú oktatást”, ha a jogsértés maga ugyanaz a cselekmény.

¹⁶ A bírói gyakorlat hibátlanul alkalmazza a különböző tényállásokra illő eltérő: felróhatósági, veszélyes üzemi vagy szerződésszegési kimentési klauzulákat: BH2018. 13; BH2018. 141; BDT2019. 4002; BDT2019. 4041; PJD2017. 17.

¹⁷ Lásd KECSKÉS László: *Nem vagyoni sérelmek szerződésszegési jogalapon*. Jogtudományi Közlöny 1980, 16-26. o.

foglalt, a szerződésszegéssel okozott kár megtérítésének mértékére vonatkozó szabályok a sérelemdíj fizetése iránti kötelezettségre nem alkalmazandók.

5. A jogsértő *mentesülhet* a sérelemdíj-fizetési kötelezettség alól abban az esetben is, ha bizonyítja, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben a felperest nem érte olyan súlyú nem vagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélését indokolná. Ez utóbbi következtetésre a bíróság a Pp. alapján is eljuthat, ha arról hivatalból tudomása van, vagy az köztudomású ténynek tekintendő. Ezen kívül a sérelemdíj iránti igény nem vagyoni sérelem megállapítása esetén is elutasítható, azzal az indokkal, hogy a személyiségi sérelem szankcionálására az adott esetben elegendő egyéb jogkövetkezményeknek (az objektív szankcióknak, azok valamelyikének, esetleg kártérítésnek) az alkalmazása, és sérelemdíj megítélésére ezért nincs szükség.¹⁸ Ebben a felfogásban született a Szegedi Ítéltábla ítélete, amely a bagatell-ügyek kirekesztése céljából kimondja: „Ha az elszenvedett sérelem nem olyan mértékű, amely a sértett fél oldaláról pénzbeli ellensúlyozást, a jogsértő oldaláról pedig magánjogi szankciót igényelne, sérelemdíj alkalmazásának nincs helye”.¹⁹ Ha pedig – mint a gyakorlatban nem ritkán – kizárólag sérelemdíj iránti igényt terjeszt elő a sértett felperes, véleményünk szerint a keresetet azzal lehet elutasítani, hogy az adott esetben a jogsértés megállapítása – mint objektív szankció [2:51. § (1) bek. a) pont] alkalmazása – mellett a sérelem kompenzálásához sérelemdíj megítélése nem szükséges. A jogsértés meglétét ugyanis a bíróságnak akkor is vizsgálnia kell, ha a keresetben csak sérelemdíjat kérnek.

6. A Ptk. a sérelemdíjat egyértelműen *pénzben teljesítendő* szankciónak tekinti,²⁰ és *mértékének* megállapításához az eset összes körülményeinek vizsgálatát írja elő a bíróság számára. A Ptk.-ban a sérelemdíj összegének meghatározásánál példaszerűen kiemelt mérlegelendő szempontok: a jogsértés súlya, ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatása. Véleményünk szerint az új Ptk. koncepcionális változtatása nem zárja ki azt, hogy a sérelemdíj összegének megállapításánál jelentőséghez juthasson a sértettet ért hátrány és annak mértéke is. Mint más összefüggésben említettük, nem tűnik helyesnek az az ítéleti állásfoglalás, amely egyazon jogsértéssel történt többfajta személyiségi jogsérelemet (és hátrányt) magasabb összegű sérelemdíjjal szankcionált.²¹

7. Szeghő tanulmánya a bírói gyakorlat eddigi eredményeinek összegezése alapján mutatja be, hogy a judikatúra mely kérdéseket vont be a személyiségi jogvédelem körébe, mely irányokba nem terjesztette ki ezt a jogvédelmet, és melyek a még eldöntésre váró határesetek. Ez utóbbiak között említi a *kapcsolattartási jog* megsértését, a *vérségi származás megismerésének* jogát, az *utazási szerződés* megszegésével okozott személyiségi jogsérelemeket²² és az *elveszett esély* miatti nem

¹⁸ Így pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II. sz. ítélete.

¹⁹ BDT2017. 3657.

²⁰ Ezt a jogkérdést kellett eldöntenie a Kúriának felülvizsgálat eljárásban nem vagyoni kártérítés tekintetében: BH2020. 238.

²¹ BH2020. 238.

²² Ehhez lásd az Európai Bíróság C-168/00 sz. ítéletét; v. ö.: holland Burgerlijk Wetboek 7:510. cikk.

vagyoni jogsértés területét.²³ Ezekhez még feltétlenül hozzá kell számítani a *hozzátartozó elvesztése* miatti sérelmeket is.²⁴ A legnagyobb probléma pedig ma még beláthatatlan; nem lehet megmondani, hogy a magánjogi személyiségvédelem miként lesz képes kezelni a *digitális térben* felmerülő egyre súlyosabb adatvédelmi kihívásokat, például a szociális hálókön elkövetett jogsértéseket.²⁵

2. A jogi személyek szabályai a Ptk. gyakorlatában

1. A Ptk. által a korábbi joghoz képest végrehajtott módosítások közül minden bizonnyal az egyik legnagyobb horderejű változtatás a *jogi személyekre* vonatkozó szabályozásban történt, amelyet *Kisfaludi* András dolgozott ki.²⁶ Új a szabályozás *szerkezeti felépítése*, a szabályok több szinten elhelyezett rendszere. Az első rétegben helyezkednek el a valamennyi jogi személyre irányadó általános szabályok, a másodikban pedig az egyes jogi személyekre vonatkozó rendelkezések. Ez utóbbiakon belül a gazdasági társaságoknál a törvény (mintegy közbeiktatott norma-réteggént) külön képez egy általános részt a valamennyi társasági formára alkalmazandó közös szabályokból. A gazdasági társaságok²⁷ szabályozásánál már maga a kódexbe történt integrálás is jelentős változást jelentett, és megosztotta a jogász közvéleményt.²⁸

E rendszertani újításoknál sokkal lényegesebb a Ptk.-ban a normák *kógens-diszpozitív* jellege terén alkalmazott megoldás. A Ptk. – az áruszerződések szabályozásához hasonlóan – a jogi személyek körében is a lehető legnagyobb szabadságot akarja biztosítani az alapítóknak, illetve a tagoknak, minél szélesebb körben kívánja biztosítani az érintettek autonómiáját. E célkitűzés jegyében garantálja a törvény a jogi személy létesítésének szabadságát [3:4. § (1) bek.], azzal a megszorítással, hogy – szemben az áruszerződések világával – itt típuskényszer

²³ SZEGHŐ Katalin: i. m., 137-140. o. Az esély elvesztésének problémájához lásd JÓJÁRT Eszter: *Az esély elvesztése mint kár?* Jogtudományi Közlöny, 2009, 518-533. o.; BODANOVICH Klára: *A gyógyulási esély elvesztése mint kár, a bírói gyakorlat tükrében.* Iustum Aequum Salutare 2014/3, 29-49. o.; KEMENES István: *Az esély elvesztése mint vagyoni és nem vagyoni hátrány.* Magyar Jog 2018, 657-669. o.; DÖME Attila: *A gyógyulási esély csökkenésével kapcsolatos ítélkezési gyakorlat vizsgálata.* Forum Sententiarum Curiae 2019/1, 8-10. o.

²⁴ Lásd FÉZER Tamás: *Megőrizve megszüntetni! A sérelemdíj bevezetésének korai tapasztatai.* In: Öt év, 125-131. o.

²⁵ Lásd PATAKI Árpád: *Anyahajó vagy gyorsnaszád? A személyiségi jogi perek bírói gyakorlatának változásai az új Ptk. hatálybalépését követően.* In: Öt év, 133-138. o.

²⁶ Lásd KISFALUDI András kommentárját, in: VÉKÁS Lajos/GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer: Budapest 2020, 1. kötet, III. Könyv, Első Rész, Harmadik-Ötödik Rész.

²⁷ A Ptk. felfogása szerint a szövetkezeteket tevékenységük célja és a változó tagsággal összefüggő változó tőke megkülönbözteti ugyan a gazdasági társaságoktól, de az utóbbiakhoz hasonlóan „a szövetkezeteknél is a tagok közös kockázatára végzett üzletszerű gazdasági tevékenység folyik”. Lásd KISFALUDI András kommentárját (előző l.), a 3:325. § magyarázatánál.

²⁸ Lásd SÁRKÖZY Tamás: *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben?* Magyar Jog, 2008, 796–802. o.

érvényesül.²⁹ A tartalomalakítás szabadságát pedig az biztosítja a törvényben, hogy a jogi személyekre vonatkozó szabályok jelentős hányada a felek számára engedő, diszpozitív jellegű [3:4. § (2)–(3) bek.]. A normák számottevő részének diszpozitív volta jelentős változás a korábbi szabályozáshoz képest. Különösen az egyesületi, a szövetkezeti és a részvénytársasági jogban megszokottnak volt tekinthető a normák kógens jellege.

A Ptk. alapállásánál abból indultunk ki, hogy a törvényhozó nem képes előre látni a jövőbeni jogi személyek alapítói/tagjai tízezreinek elképzeléseit, terveit, ötleteit. Következésképpen a törvény kiindulópontja nem lehet az, hogy maga határozza meg azokat az eseteket, amelyekben a felek eltérhetnek szabályaitól. E helyett a lehető legtágabb körben teret kell nyitni a jogi személyt létrehozó alapítók, illetve a jogi személyt működtető tagok autonómiájának minden olyan kérdésben, amely kizárólag az ő ügyük. Ilyennek tekinti a törvény a jogi személy tagjai, illetve alapítói egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyát érintő, továbbá a jogi személy szervezetére és működésére vonatkozó kérdéseket. Ezért az e kérdéseket szabályozó normák első megközelítésben diszpozitív jellegűek [3:4. § (2) bek.]. A másik oldalról szemlélve a problémát, kógens normákkal csak olyan kérdésekben szab gátat a Ptk. a felek autonómiájának, amelyekben „kívülállók” érdekeinek védelme ezt indokolja. Ahol ilyen érdekek nem forognak fenn, az érintettek számára elegendő eltérést engedő szabályokat ajánlani. Ennek megfelelően – a kifejezetten a törvény által tiltott, vagyis eleve kógens normákkal rendezett eseteken kívül [3:4. § (3) bek. a) pont] – a jogi személy tagjai, illetve alapítói csak akkor nem térhetnek el a törvény rendelkezéseitől, ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy ha az eltérés a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza [3:4. § (3) bek. b) pont].³⁰

2. A Ptk. elvi változtatásával kapcsolatos aggályok nem igazolódtak.³¹ Az egyesületekre vonatkozó szabályokat ugyan 2016-ban – részben emiatt – módosítani látták szükségesnek,³² de egészében véve a felsőbb bírósági gyakorlat – törvényhozói beavatkozás nélkül – példás kreativitással megválaszolta a gyakorlatban jelentkező értelmezési kérdéseket. Nyomban a Ptk. hatálybalépése után segítették a szabályok értelmezését a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának állásfoglalásai. Az Új Ptk. Tanácsadó Testülete mindössze két kérdésben találta indokoltnak, hogy véleményt fogalmazzon meg a jogi személyek

²⁹ Változatlanul követhető például a Legfelsőbb Bíróságnak az a Ptk. előtti döntése, amely szerint a „csendestársi” jogviszony létesítésére irányuló megállapodás semmis társasági szerződésnek minősül: BH1999. 16.

³⁰ Lásd KISFALUDI András: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*. Magyar Jog, 2014, 333–342. o. és KISFALUDI András kommentárját (26. lj.), a 3:4. §-nál.

³¹ Lásd AUER Ádám: *A Ptk. III. Könyvének diszpozitív főszabálya és gyakorlata*. In: Öt év, 139-151. o.; DZSULA Marianna: *A vagyoni hozzájárulás teljesítése és a tag helytállási kötelezettsége a Ptk.-ban. (Tőke és/vagy hitelezővédelem)*. In: Öt év, 171-180. o.

³² 2016. évi CLXXIX. törvény. Lásd CSEHI Zoltán kommentárját, in: VÉKÁS Lajos/GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer: Budapest 2020, 1. kötet, III. Könyv, Második Rész,

szabályainak értelmezésével kapcsolatban.³³ A mértékadó ítélőtáblai gyakorlat – helyesen – a következő logikai gondolatmenetet, „objektív tesztet” követi.³⁴

- Egyértelműek azok a szabályok, amelyek az alapítók és a tagok számára *kifejezetten tiltják* és semmisnek nyilvánítják a tőlük való eltérést [3:4. § (3) bekezdés a) pont]. Nyilvánvaló volta ellenére, csak fölös óvatosságból fogalmazott meg véleményt az Új Ptk. Tanácsadó Testülete a következő kérdésben. A jogi személy létesítő okiratának a Ptk. eltérést nem engedő normáiba ütköző rendelkezése érvénytelen marad akkor is, ha a jogi személyt a nyilvántartó bíróság az érvénytelenség észlelése nélkül nyilvántartásba veszi.³⁵

- Kifejezett tilalom hiányában a bíróság először az alkalmazásra kerülő norma tartalmát abból a szempontból vizsgálja, hogy a 3:4. § (2) bekezdés körébe esik-e az eldöntendő kérdés, vagyis a jogi személy tagjai, illetve alapítói egymás közötti vagy a jogi személyhez fűződő viszonyuk körébe, illetve a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása körébe tartozik-e. A törvény ebben a kérdéskörben ismeri el a felek autonómiáját, és itt nyitja meg egyáltalán a felek számára az eltérés lehetőségét. Ha az eldöntendő kérdés nem tartozik a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésében így meghatározott körbe, akkor nincs helye további vizsgálatnak, mivel az adott szabálytól való eltérésnek – kifejezett jogszabályi felhatalmazás hiányában – nincs helye,³⁶ és az ilyen rendelkezés jogszabályba ütközés miatt, tilos szerződésként semmis lesz.³⁷ Az autonómia körébe tartozóként kezelte a bíróság – helyesen – azt a kérdést, hogy kft.-nél a társaság ügyvezetése (3:21. §, 3:196. §) igazgatóság létesítésével is megoldható-e.³⁸ Hasonlóképpen válaszolható meg az a kérdés is, hogy ellátható-e a cégvezetői teendők (3:113. §) munkaviszony helyett megbízási jogviszony keretében. A Debreceni Ítélőtábla helytálló döntése szerint szövetkezet az alapszabályában eltérhet a Ptk. 3:360. §-ának a tag kizárását szabályozó rendelkezéseitől.³⁹ Az ítélőtáblák többségi álláspontja szerint eltérést engedők a jogi személy *határozathozatalára vonatkozó szabályok* a 3:19. § (2) bek.-ben. Hasonlóképpen többségi ítélőtáblai álláspontról beszélhetünk a tekintetben is, hogy a kft. bejegyzését követően egy tagnak több üzletrésze is lehet, mivel egy ilyen helyzet nem ütközik az üzletrészre vonatkozó törvényi előírásokba (3:164. §). A Ptk. nem nevesíti a külön-jogot biztosító üzletrész létrehozásának lehetőségét, így tiltó jogszabályi rendelkezés hiányában erre lehetőség van.⁴⁰ Nem lehet viszont e körbe tartozónak tekinteni például az egyes társasági formák *definícióinak fogalmi elemeit*. Ilyenként fogja fel a bírói gyakorlat kft.-nél a törzsbetét-minimumot is. Kógens normának tekint a judikatúra bizonyos *jogvesztő határidőket* [pl. a betéti társaság

³³ 3:4. § (3) bek. és 3:37. § (1) bek., valamint 3:24. § (1) bek.

³⁴ Lásd ehhez a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának 1. sz. állásfoglalását: <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalások> és DZSULA Marianna: *A gazdasági társaságok szervezeti és működési kereteit meghatározó diszpozitív és kógens szabályok*. Polgári Jog 2017/10. sz.

³⁵ www.kuria-birosag.hu/hu/ptk

³⁶ <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalások>

³⁷ 6: 95. §.

³⁸ BDT2015.30.

³⁹ PJD2018. 26.

⁴⁰ PJD2017. 8.

jogutód nélküli megszűnésénél: 3:158. § (1) bek.], és így kezeli a jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat is. A részvénykönyvi adatok nyilvánosságára vonatkozó szabályok [3:247. § (1) bek.] kógenssek, azoktól az alapszabályban jogszerűen eltérni nem lehet.⁴¹ *Kívülállók érdekei* szenvednének csorbát akkor, ha az alapszabály korlátozhatná kívülállók szabad betekintését a részvénykönyvbe. A Ptk. 3:225. §-a értelmében részvényre a részvénytársaság javára vételi jog – a visszaváltható részvény kivételével – a részvényes mint kötelezett és a részvénytársaság mint jogosult közötti megállapodás alapján jöhet létre, az alapszabály-módosításban nem.⁴²

- Olyan esetben, amikor a vizsgált szabályban érintett kérdés elvileg az előbbi, azaz a felek diszpozíciójának körébe eső kérdésnek minősül, és ezért a norma elvileg diszpozitív jellegű, *második szűrőként* a 3:4. § (3) bekezdés b) pontjában szereplő kizáró körülmények vizsgálatát kell elvégezni. Kizárja a törvény az alapítók/tagok eltérési lehetőségét, ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza. Kógens jellegűnek fogta fel – helyesen – a bíróság a Ptk.-nak azt a rendelkezését, amely szerint egyhangú határozat szükséges az alapszabály olyan módosításához, amely egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terhesebbé tenné [3:102. § (3) bek.].⁴³ Ellenkező értelmezés mellett a *kisebbség jogai* sérülnének. A *hitelezői érdekek* védelme miatt kell kógens szabályként felfogni a vagyoni hozzájárulás vagy a pótbefizetés elmaradása miatt megszűnt tagsági jogviszonnyal összefüggő eljárás szabályait (3:177. § - 3:181. §).⁴⁴ A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának 1. sz. állásfoglalása szerit a Ptk. 3:4. § (3) bekezdés b) pontjában meghatározott, a jogi személy törvényes működése feletti felügyelet érvényesülésének akadályozása alatt nemcsak a Ptk. Harmadik Könyv IV. Cím X-XII. Fejezetében a jogi személy *törvényes működésének* biztosítékaként megjelölt eljárásokat, hanem valamennyi, a jogi személyek nyilvántartását végző bíróságok által lefolytatható speciális eljárást is érteni kell.⁴⁵

3. Ily módon a viszonylag kevésszámú probléma is megoldódott. Érthetetlen volt ezért a 2022. január 1-jén hatályba lépett nagyobb törvényhozói beavatkozás. A 2021. évi XCV. törvény szembe ment a Ptk. eredeti koncepciójával, amikor – nem egyszer indokolatlanul – mereven beszűkítette a társasági alapítók/tagok autonómiáját.

3. Szerződésszegési kártérítési felelősség a bírói gyakorlatban

1. A szerződésszegési kárfelelősség szabályozásánál a Ptk. kiindulópontja az, hogy piacgazdasági viszonyok között a felelősség alóli kimentés rendezésénél a

⁴¹ BH2017. 124.

⁴² BH2020. 243.

⁴³ BDT2017.366.

⁴⁴ BDT2016.3568.

⁴⁵ <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalások>

törvénynek mindenekelőtt a *kockázatok felek közötti helyes elosztását* kell szem előtt tartania és azt a lehető legkiegyensúlyozottabban megosztania. A felelőssé tételtől csak másodsorban kell megelőző (preventív) hatást elvárni. Ezért a „felróhatóság” hiányának bizonyítása melletti mentesülés lehetővé tétele a kontraktuális kárfelelősség területén még akkor sem célravezető, ha arra objektíve tipizált mérce felállításával kerül sor, mint az 1959-es Ptk. 339. §-ában. Az üzleti viszonyokra jellemző nagyszámú, egymással bonyolult kölcsönhatásban álló tényező közül eleve igen nehéz kiválasztani a releváns magatartásokat, és azok között ugyancsak problematikus értékelné az esetleges emberi hibák szerepét és súlyát. Ez a megközelítés a nem kifejezetten üzleti szerződések körében is megfelelő, általában itt is helyes tehát a szerződésszegésért megállapítandó kártérítési felelősség alóli kimentés elszakítása a felróhatósági elvtől. A Ptk. ezért a károkozó kimentési lehetőségét – az ingyenes szerződéseknel kivételt téve (Ptk. 6:147. §) – minden visszerhes szerződésnél, tehát a nem üzleti szerződési viszonyokban is megszigorítja. A Ptk. felfogása szerint – az elmondottak miatt – a szerződéses, azaz önkéntes kötelezettségvállalás nem szerződésszerű teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye. A másik fél a kárának megtérítésére tarthat igényt akkor is, ha a szerződésszegő történetesen úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.

2. A Ptk. – az előbbi megfontolásokból – a szerződésszegéssel okozott károkozásért való felelősséget *elszakította a felróhatósági elvtől*. Természetesen szerződésszegés esetében sem lehet abszolút a kártérítési felelősség, a szerződésszegő fél számára biztosítani kell megfelelő kimentési lehetőséget. A Ptk. nemzetközi példák (CISG 79. cikk, PECL 3:104. cikk, UNIDROIT Alapelvek 7.1.7. cikk) alapulvételeivel fogalmazta meg a kimentési klauzulát, és *három feltétel együttes (konjunktív) meglétét* írja elő.⁴⁶

2.1. Elsőként azt kívánja meg a Ptk. a szerződésszegés miatt bekövetkezett kárért való felelősség alóli mentesüléshez, hogy a károkozó körülmény a szerződésszegő fél *ellenőrzési körén kívül* merüljön fel. Ez az elvárás tulajdonképpen a *mentesülés alapfeltétele*. Ha az e feltétellel kapcsolatos bizonyítási tehernek a kötelezett nem tesz eleget, (a feltételek konjunktív jellege miatt) a kimentés további feltételeit már nem is kell vizsgálni.⁴⁷ Ha viszont bizonyítást nyer, hogy a szerződésszegést a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta, a kimentés másik két feltételét (lásd a 2.2. és a 2.3. pontban) is vizsgálni kell, és a kimentés csak akkor lesz sikeres, ha azok is bizonyítást nyernek.

A kötelezett ellenőrzési körén kívül eső körülményeket természetesen nem lehet tételesen felsorolni, de bizonyos típusokat ki lehet emelni. Ilyen körülménynek tekinthetők mindenekelőtt a *vis maior* hagyományos esetei. A fél *ellenőrzési körén kívülinek* tekinthetők tehát a természeti katasztrófák: földrengés, tűzvész, járvány [például a 2019-ben kezdődött ún. új korona-vírusos világméretű járvány (Covid-19) bizonyos következményei], aszály, fagykár, árvíz, szélvihar, villámcsapás stb., továbbá bizonyos politikai-társadalmi események, mint például: háború, forradalom, felkelés, szabotázs, közlekedési útvonal (repülőtér) lezárása. Ide sorolhatók ezen

⁴⁶ Helyesen döntött így a Pécsi Ítéletábla Pf. 20.013/2018/7. sz. alatti ítélete.

⁴⁷ Helyesen döntött így a BDT2017. 3695. sz. alatt közzétett ítélet.

kívül meghatározott állami intézkedések: behozatali-kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, embargó, bojkott, országhatár-, országon belüli régiók vagy települések lezárása járvány esetén és hasonlók. Ebbe a körbe tartozhatnak adott esetben súlyos üzemzavarok, valamint a szerződészerű teljesítést lehetetlenné tevő radikális piaci változások (mint drasztikus árrobbanás, a fizetés pénznemének rendkívüli meggengülése stb.).

A másik oldalról közelítve, mindenképpen a szerződészegő fél *ellenőrzési körén belül* lévő okoknak kell tekinteni a kötelezett üzemi rendjében és a szerződészerű teljesítéshez vezető folyamat szervezésében, a kötelezett alkalmazottainak magatartásában, beszerzési nehézségekben megnyilvánuló okokat, továbbá az áru tervezési (fejlesztési) hibáját, különösen, ha a kötelezett maga állítja elő az árut. A bíróságnak az eset összes körülményeit mérlegelve kell állást foglalnia abban a kérdésben, hogy a fél ellenőrzési körén kívül eső körülményként merült-e fel a szerződészerű teljesítés akadálya. Adásvételi és vállalkozási típusú szerződések megszegéséből eredő kárigények megítélésénél sokban eligazítóak a CISG kiterjedt nemzetközi bírósági és választottbírói gyakorlatából nyerhető tapasztalatok.⁴⁸

A *bírói gyakorlat* helyesen alkalmazza a Ptk. megszigorított kimentési rendjének első és alapvető feltételét. A Fővárosi Ítéltábla ítélete szerint nem minősül a tó partján álló szálloda ellenőrzési körén kívül eső oknak az, hogy a stéghez vezető úton – a helyi önkormányzat által elrendelt elsőfokú víz- és kárelhárítási készültség miatt – homokzsákokból álló védgát készült.⁴⁹ Ugyancsak a Fővárosi Ítéltábla állapította meg a következőket: A Ptk. 6:142. §-ára figyelemmel a felperesnek az a nyilatkozata, hogy az ő működési körében felmerült okok miatt nem állt meg a buszsofőr a kijelölt megállóhelyen, a kárfelelősség alóli mentesülésének további vizsgálatát szükségtelenné tette.⁵⁰ A Szegedi Ítéltábla (egy a vevő közreműködésével előállított mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződés lehetetlenülése kapcsán) ítélete indokolásában a következőket állapította meg: Önmagában nem mentesít a kárfelelősség alól az a körülmény, hogy a szerződészegés olyan okra vezethető vissza, amelyre a kötelezett nem képes hatást gyakorolni, az nem volt általa befolyásolható. Ha ugyanis a károkozó számára elháríthatatlan körülmény a szerződészegő fél ellenőrzési körén belül merült fel, akkor nem mentesülhet a szerződészegő a kárfelelősség alól akkor sem, ha a körülmény egyébként elkerülhetetlen volt.⁵¹

A hivatkozott ítéletek – különböző életbeli tényállásokhoz kapcsolva – véleményünk szerint a törvényhozó szándékával egyező álláspontot foglalnak el:

- a kimentés első és alapvető feltételeként kezelik a szerződészegést előidéző körülmény ellenőrzési körön kívüli jelentkezését, amelynek bizonyítottsága nélkül a másik két feltétel vizsgálata szükségtelen, és megállapítható a kimentés sikertelensége;
- szigorúan, a felróhatósági mércénél magasabb követelményt támasztva értelmezik a kimentés e feltételét;

⁴⁸ Lásd SÁNDOR Tamás/VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi adásvétel*. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 468–477. o.

⁴⁹ BDT2017. 3719.

⁵⁰ BDT2017. 3695.

⁵¹ BDT2018. 3952.

- az ellenőrzési körön belül jelentkező elháríthatatlan körülményt (*belső vis maior*) nem tekintik kimentési lehetőségnek.

Véleményünk szerint az alakulóban lévő gyakorlat megerősíti azt az eredeti törvényhozói koncepciót, amely szerint a Ptk.-ban a szerződésszegésért való kártérítési felelősség kimentési feltételrendszere – eredményében – *nem különbözik a fokozott veszéllyel járó felelősség* alóli kimentés feltételeitől. A bírósági ítéletek – helyesen! – ellenőrzési körön belül jelentkező elháríthatatlan körülmény (*belső vis maior*) esetén ugyanúgy nem teszik lehetővé a kontraktuális kárfelelősség alóli kimentést, ahogy a veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó törvényi rendelkezés [Ptk. 6:535. § (1) bekezdés második mondat.]. A két törvényhely *megfogalmazásbeli különbsége* nem a jogilag releváns mozzanatot, hanem a két felelősségi mező tényállása közötti eltérést juttatja kifejezésre. A szövegbeli eltérések ellenére fenntartás nélkül kimondható tehát: a megszigorított szerződésszegési kártérítési felelősség alól ugyanolyan nehezen lehet mentesülni, mint a veszélyes üzemi felelősség alól. Véleményünk szerint ilyen értelmezés felel meg a törvényhozói szándéknak. A törvénynek ezt az értelmet tulajdonítva érhető el, hogy a szerződésszegésért megállapítandó kártérítési felelősség alóli mentesüléshez (Ptk. 6:142. §) szigorúbb követelményeket támasszon a bíróság, mint szerződésen kívüli kárfelelősség (Ptk. 6:519. §) esetében.

2.2. A kimentés második feltételeként támasztja a Ptk. azt a körülményt, hogy a szerződésszegő fél számára a saját ellenőrzési körén kívül felmerülő mozzanat *ne legyen előre látható*. Következésképpen nem ad alkalmat a kártérítési felelősség alóli mentesülésre a fél ellenőrzési körén kívül felmerülő teljesítési akadály sem, ha azzal (például a közlekedési útvonal lezárásával vagy az állami export- vagy importtilalommal) a kötelezettnek a szerződés megkötéskor objektíve, azaz a szerződésszegő fél helyzetében lévő személy mércéjével mérve, számolnia kellett. Az előreláthatóságot tehát nem a konkrét szerződésszegő személyre vonatkoztatva, hanem az ő helyzetében lévő személy objektív mércéjével mérve kell vizsgálni. Egyértelműen kifejezésre juttatja a törvényszöveg, hogy az előreláthatóság a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményre, vagyis a szerződésszegésre és nem a kárvetkezményekre vonatkozik, másként értelmezendő tehát, mint a Ptk. 6:143. § (2) bekezdésében.

Az előreláthatóság vizsgálatának időpontja a *szerződéskötés időpontja*, azaz a *kötelezettség vállalásának időpontja*. Ekkor kell ugyanis a kötelezettnek felmérnie azt, hogy képes-e szerződésszerű teljesítésre. Tartós szerződéseknél: vállalkozási és megbízási típusú szerződéseknél (így a megbízottként eljáró vezető tisztségviselő jogviszonyában is), használati szerződéseknél stb. a szerződés fennállása alatt változhatnak a kötelezettségek; azok módosulhatnak, új kötelezettség vállalására kerülhet sor stb. Értelemszerűen, ilyen esetben a *megszegett kötelezettség vállalásának időpontjában* vizsgálendő a szerződésszegésre vezető körülmény előreláthatósága. Egyértelműen erre a következtetésre kell jutnunk a rendelkezés teleológiai értelmezése alapján.

2.3. Harmadik konjunktív feltétele a kimentésnek, hogy *nem volt elvárható*, hogy a szerződésszegő fél a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményt *elkerülje*, vagy annak kárvetkezményeit *elhárítsa*. E normában a „vagy” kötőszó használata

nem vagylagosságot, hanem együttességet jelent; a szerződésszegő félnek a fenyegető kár elkerülésére és a kár elhárítására egyaránt törekednie kell. A törvény elvárja tehát a kötelezett tevőleges kármegelőző és kárelhárító magatartását.⁵²

A kimentésnek e feltétele lényegében a Ptk. 1:4. § (1) bekezdésében meghatározott alapelvi tétel megfelelő alkalmazását, konkretizálását kívánja meg.⁵³ Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ez nem jelentheti a felróhatósági mérce általános érvényesítését a kimentésnél. Az elvárhatóság követelménye kizárólag a kimentés e harmadik feltételének vizsgálatánál játszik szerepet, amikor tehát a kötelezettnek sikerült azt bizonyítania, hogy a teljesítés akadálya az ellenőrzési körén kívül merült fel, és azt is, hogy az akadály a kötelezettség vállalásakor nem volt előre látható. Az elvárhatóság követelménye a szerződésszegésre vezető körülmény elkerülése és elhárítása szempontjából a kötelezettől a szerződésszerű teljesítés érdekében elvárt erőfeszítés végső határát jelöli ki. Rendszerint akkor teljesül ez a kimentési feltétel, ha a teljesítési akadály kárkövetkezménye a kötelezett által nem volt befolyásolható.

Míg a Ptk. az előző (második) kimentési feltételt, azaz az akadály előreláthatóságát a szerződéskötés időpontjában rendeli vizsgálni, addig ez a harmadik feltétel – értelemszerűen – a *szerződésszegés időpontjában* vizsgálandó.

3. A Ptk. kimentő (exculpációs) bizonyítási rendszert fogad el: a törvény a *bizonyítási terhet* mindhárom kimentési feltétel tekintetében a szerződésszegő fél vállára helyezi.⁵⁴

4. A Ptk. – a korábbi joggal egyezően – a szerződésszegési kártérítés körében is a *teljes kártérítés elvéből* indul ki. A kártérítésnek a jogosultat lehetőség szerint olyan helyzetbe kell hoznia, mint amilyenben szerződésszerű teljesítés esetén lett volna. Korlát nélkül érvényesül a teljes kártérítés elve a szerződésszegés következtében magában a *szolgáltatásban* felmerült károk, az ún. „*tapadókárok*” tekintetében. A kárért felelős szerződésszegőnek teljes egészében meg kell tehát térítenie magában a szolgáltatás tárgyában keletkezett károkat [6:143. § (1) bek.]. Tapadó kárnak számít például hibás teljesítés esetén a szolgáltatásban a szavatossági jogok keretében nem reparálódott kár (értékcsökkenés), a kötelezett késedelme alatt a szolgáltatásban bekövetkezett értékcsökkenés (fizikai, erkölcsi amortizáció). A kártételeknek ebbe a körébe tartoznak az elmaradt szolgáltatás pótlásához, a hibás teljesítés reparálásához (kijavításához, kicseréléséhez) szükséges vagy a teljesítés késedelméből eredő indokolt költségek is. Általánosítva megállapíthatjuk: tapadókárok mindazok az indokolt kiadások, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a szerződésszegésnek a szolgáltatásban magában jelentkező következményei megszűnjenek, és a *jogosult teljesítési érdekének sérelme kompenzálódjék*. A tapadókárok körébe sorolt kártételekkel, vagyis a teljesítési érdeksérelem okozta károkkal – mint a szerződésszegés lehetséges következményeivel – a

⁵² Ugyanígy LESZKOVEN László: *Szerződésszegés a polgári jogban*.² Complex: Budapest, 2018, 168. o.

⁵³ Más megközelítéssel eltérő álláspontot foglal el KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. *Magyar Jog* (2017), 1–10. o.

⁵⁴ A kontraktuális kárfelelősség alóli kimentés témájához kapcsolódó mérvadó jogirodalomból lásd FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. HVG-ORAC: Budapest, 2015, 111–116. o.; KEMENES: i. m.; LESZKOVEN: i. m., 165–170. o.; VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*.² ELTE Eötvös Kiadó: Budapest, 2019, 244–246. o.

szerződésszegő félnek (pontosabban: az ő helyzetében lévő személynek) szerződésszegése esetére mindig *elve számolnia* kell. Ezért kell a tapadókárokat teljes egészükben megtéríteni. Természetesen: a kárt a károsultnak – mint a kártérítési felelősség alapvető feltételét – az igénye előterjesztésénél meg kell határoznia, és a *bizonyítás terhe* is az ő vállán nyugszik.

A Ptk. a 6:141. §-ában felhatalmazza a jogosultat, hogy követelhesse a kötelezettől az eredeti szerződésben és a *fedezeti szerződésben* kikötött ellenértékek közötti különbség, továbbá a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségek megtérítését. A törvény ezzel a megoldással mintegy tapadókárként kezeli a fedezeti vétel (vagy fedezeti eladás) kapcsán felmerült veszteségeket is. Ezek ugyan nem a szolgáltatásban magában keletkező károk, mint az „igazi” tapadókárok, de közvetlenül a jogosult *teljesítési érdekének kielégítéséhez* tartoznak. A törvény ezzel a megoldással kifejezésre juttatja azt, hogy a fedezeti ügyletkötés során felmerülő kiadásokkal a szerződésszegő félnek mindig számolnia kell. Tapadó kárként való kezelésük mellett szól az is, hogy a szerződő felek között – a kárenyhítési kötelezettség esetleges megszegésével (például alkalmatlan időben kötött fedezeti szerződéssel) – megbomlott vagyoni egyensúly kármegosztással ugyanúgy biztosítható, mint a szolgáltatásban magában keletkezett károk esetében. Mindezek miatt a 6:143. § (2) bekezdésében a következménykárokkal kapcsolatban szereplő előreláthatósági klauzula alkalmazására nem kerülhet sor. A 6:141. §-ban „a kártérítés szabályai szerint” fordulat a felelősség feltételeire (6:142. §) és – a 6:144. § utaló szabályán keresztül – a kár megtérítésével kapcsolatos deliktuális kártérítési szabályokra vonatkozik.⁵⁵ Az itt kifejtett állásponttal egyezően állapítja meg a Győri Ítéltábla ítéletének indokolása: „Ha a jogosult a teljesítéshez fűződő jogos érdekének kielégítése céljából fedezeti szerződést köt, kártérítés formájában követelheti a szerződésszegő kötelezettől az eredeti szerződés és a fedezeti szerződés ellenértéke közötti különbséget, továbbá a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségeit is.”⁵⁶

5. A kártérítés kiegyenlítő funkciójából következik, hogy vele nemcsak a szolgáltatás tárgyában keletkezett hátrányokat, a tapadókárokat kell reparálni, hanem ki kell egyenlíteni a szerződésszegés következtében a *jogosult egyéb vagyonában* keletkezett károkat, az ún. *következménykárokat*, továbbá az általa a szerződésszerű teljesítéstől joggal várható vagyoni előnyök elmaradását, az ún. *elmaradt hasznokat (lucrum cessans)* is. A Ptk. szerint a következménykárokkal kapcsolatban és az elmaradt hasznok tekintetében azonban – szemben a tapadókárokkal – *nem érvényesül automatikusan a teljes kártérítés elve*. A Ptk. tételes szabállyal, *előreláthatósági klauzula* felállításával [6:143. § (2) bek.] korlátozza a szerződésszegéssel okozott következménykárok és elmaradt hasznok megtérítendő mértékét.⁵⁷ Az előreláthatósági klauzula alkalmazása azt jelenti, hogy

⁵⁵ Eltérően közelíti meg a kérdést BORONKAY Miklós: *Kártérítés fedezeti szerződés alapján*. Magyar Jog, 2015/5. sz., 474–488. o.

⁵⁶ Győri Ítéltábla Pf. 20.014/2018/7.

⁵⁷ Lásd VÉKÁS Lajos: *Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél*. Magyar Jog, 2002/9. sz., 513–526. o.; VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex: Budapest 2008, 811–813. o.; CSÖNDES Mónika: *A Ptk. 6:143. § (2) bekezdésében foglalt előreláthatósági korlátról*. Polgári Jog (online), 2016/7–8. sz.; CSÖNDES Mónika: *A Ptk. 6:143. §*

a következménykárok és az elmaradt hasznok megtérítendő összege nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződéshez fűződő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, illetve amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződéshez fűződő fél lehetséges következményeiről az említett időpontban tudott vagy tudnia kellett. Az előreláthatósági korlát célja a *szokatlan, rendkívüli* és ezért *előre nem is kalkulálható* károk megtérítési kötelezettségének kizárása. Az adott üzletágban szokásosnak tekinthető kárkövetkezményeket viszont a szerződéshez fűződő félnek előre kell látnia és meg kell térítenie. A kockázatok ismeretében hozhat reális döntést a szerződés megkötéséről és annak feltételeiről: az ellenszolgáltatásról, az esetleges felelősségkorlátozásról, illetve biztosítási szerződés kötéséről stb. Az előreláthatóság követelménye nem megy el odáig, hogy a szerződő félnek a várható kockázatokat részleteiben, a kárkövetkezmények összegszerűségére kiterjedően ismernie kelljen. Elegendő, de egyben szükséges is, hogy az illető fél felismerhette: esetleges szerződéshez fűződése milyen *jelleget*, illetve a szokásosnál jelentősebb *nagyságrendű* kárt idézne elő.

Az előreláthatósági klauzula bevált, nemzetközi egyezményben (Bécsi Nemzetközi Adásvételi Egyezmény, CISG 74. cikk) és modelltörvényekben (PECL 9:503. cikk, UNIDROIT Alapelvek 7.4.4. cikk) is alkalmazott jogi eszköz a szerződésből eredő piaci és egyéb kockázatoknak a szerződő felek közötti igazságos megosztására. Ösztönzi a szerződő felet arra, hogy a szerződéskötéskor szükség szerint tájékoztassa partnerét egy esetleges szerződéshez fűződő várható rendkívüli kárkövetkezményeiről, különösen a lehetséges következménykárok és a *lucrum cessans* szokatlan nagyságáról.

A Ptk. az előreláthatóság fogalmát (ugyanúgy, mint a Ptk. 6:142. §-ában a kimentésnél) *objektív értelemben alkalmazza*. Ennek megfelelően az előreláthatósági követelményt nem a konkrét szerződéshez fűződőre, hanem egy hasonló helyzetben lévő személyre vonatkoztatva, általánosítva kell érteni. A szerződést megszegő fél felelőssége ezért nemcsak az általa ténylegesen előre látott károkra terjed ki, hanem mindarra, amit egy, az ő helyében megfelelően [Ptk. 1:4. § (1) bekezdés], azaz észszerűen és gondosan eljáró személy előre látott volna. Ebbe a körbe tartozik mindaz, amit a jogosult (esetleg üzleti titkainak a másik féllel történő, azok bizalmas kezelését kérő közlésével) a szerződéskötést megelőzően a szerződéssel kapcsolatban a kötelezett tudomására hozott. Ilyen információk lehetnek különösen a szerződés teljesítéséhez fűződő speciális elvárások, az áru (szolgáltatás) különleges felhasználási módja és célja stb. A Fővárosi Ítéltábla példásan alkalmazta az itt tárgyalt törvényi rendelkezést.⁵⁸

(2) bekezdésében foglalt előreláthatósági korlát szabályának tényállási elemeiről. Polgári Jog (online), 2017/2. sz.; FUGLINSZKY Ádám: *Megye-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb? Felróhatóság, adekvát kauzalitás és előreláthatóság a szerződéshez fűződő okozott következménykárok kezelésében*. Acta Conventus de Iure Civili, Tomus VII (2007) 225-261. o. Az „előreláthatóság” egész intézményét történeti és jogösszehasonlító módszerrel is feldolgozó monográfia CSÖNDES Mónika: *Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása a szerződéshez fűződő kártérítési jogunkra*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

⁵⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.693/2018/5.

A kárkövetkezmények és kockázatok előreláthatósága szempontjából a *szerződéskötés időpontja* mérvadó. Ebben az időpontban tud ugyanis dönteni a szerződő fél a szerződéses kötelezettségvállalásról és annak feltételeiről: ellenértékéről, esetleg a kockázat biztosításáról stb. Ahhoz pedig, hogy a kötelezett megalapozottan hozhasson döntést, szerződő partnerének (a későbbi károsultnak) eddig az időpontig kell a helyzet kívánta tájékoztatás formájában gondoskodnia a szükséges információkról. Az e kérdés körül a jogirodalomban felmerült viták miatt hangsúlyozzuk: az előreláthatóság vizsgálatának időpontja *tartós szerződéses jogviszonyok* esetében – például megbízási szerződéseknél – is a szerződéskötés időpontja. Ha a kötelezett a jogviszony keretében új feladatot vállal, természetesen ennek az időpontja mérvadó, hiszen ilyenkor – legalábbis ráutaló magatartással – *szerződésmódosításra* kerül sor, amelynek során a megbízott újra mérlegelheti a szerződésszegésével járó kockázatot, és adott esetben új feltételeket (ellenszolgáltatást) is kiköthet. Hasonlóan ítélt meg a *vezető tisztségviselő* felelőssége az ügyvezetési tevékenysége során a jogi személynek okozott károkért. Ezekre a Ptk. [3:24. § (1) bek.] a kontraktuális felelősség szabályainak alkalmazását írja elő, függetlenül attól, hogy a tisztség betöltésére megbízási vagy egyéb jogviszony keretében kerül sor.

Mivel a megtérítendő kár (és azon belül annak mértéke) a szerződésszegő fél felelősségének egyik alapvető előfeltétele, bizonyítása a kárt szenvedett jogosult terhére esik. A Ptk. [6:143. § (2) bek.] egyértelművé teszi, hogy a kárkövetelés bizonyítása keretében a károsultat terheli a *bizonyítási kötelezettség* arra vonatkozóan is, hogy a szerződésszegő fél a szerződésszegés kárkövetkezményeit mennyiben látta előre, illetve kellett, hogy előre lássa.⁵⁹ A károsult van ugyanis abban a helyzetben, hogy bizonyítani tudja: a rendkívüli nagyságú kárkövetkezményekről tájékoztatta a kötelezettet, illetve ő milyen más forrásból kellett hogy ismerje azokat.

Azt a felet, aki a szerződést *szándékosan* szegi meg (például megtagadja a teljesítést, másnak adja el a leszerződött árut), a Ptk. nem védi az előreláthatósági klauzulával, neki a jogosult teljes kárát meg kell térítenie. E megoldásban a Ptk. nem a Bécsi Nemzetközi Adásvételi Egyezmény (CISG)⁶⁰ és az UNIDROIT Alapelvek, hanem más nemzetközi (például fuvarozási) egyezmények és a PECL példáját követi. A szándékosság a szerződésszegésre és nem a károkozásra vonatkozik. A Győri Ítéltábla által helybenhagyott ítélet alkalmazta ezt a törvényhelyet.⁶¹ Természetesen a kártérítési felelősség kiinduló alapfeltételei, köztük a szerződésszegés és a kár közötti okozati összefüggés itt is vizsgálendő. A Fővárosi Ítéltábla helyesen állapította meg például, hogy mivel szándékos szerződésszegés történt, a kötelezett a következménykárokat teljes egészében köteles lenne megtéríteni; a jogosult azonban olyan következménykárok iránti igénnyel lépett fel, amelyek semmilyen okozati összefüggésbe nem hozhatók a szerződésszegéssel, illetve amelyek nem kárigényként lennének érvényesíthetők, hanem egyéb igényt

⁵⁹ Lásd Kúria Pfv. 20.904. 2018/9.

⁶⁰ Lásd SÁNDOR Tamás/VÉKÁS Lajos: i. m., 433–445. o.

⁶¹ Győri Ítéltábla Pf. 20.014/2018/7.

alapozhatnának meg.⁶²

6. A szerződésszegési kártérítési jog a szerződési jog egyik központi intézménye; rendkívüli jelentősége van ezért szabályai helyes alkalmazásának. A Ptk. néhány fontos változtatással tette alkalmassá ezt a jogterületet a piacgazdaság követelményeinek kielégítésére. Összefoglalásunk végén megállapíthatjuk, hogy a felsőbbírósági gyakorlatban a törvény célkitűzéseinek valóra váltása érdekében, helyesen alkalmazták a megújított kontraktuális kártérítési jogot.

Irodalomjegyzék

- FÉZER Tamás: *Megőrizve megszüntetni! A sérelemdíj bevezetésének korai tapasztatai*. In: *Öt év*, 125-131. o.
- FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. HVG-ORAC: Budapest, 2015, 111–116. o.
- KECSKÉS László: *Nem vagyoni sérelmek szerződésszegési jogalapon*. Jogtudományi Közlöny 1980, 16-26. o.
- KISFALUDI András: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*. Magyar Jog, 2014, 333–342. o.
- LESZKOVEN László: *Szerződésszegés a polgári jogban*.² Complex: Budapest, 2018, 168. o.
- PATAKI Árpád: *Anyahajó vagy gyorsnaszád? A személyiségi jogi perek bírói gyakorlatának változásai az új Ptk. hatálybalépését követően*. In: *Öt év*, 133-138. o.
- SÁNDOR Tamás/VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi adásvétel*. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 468–477. o.
- SÁRKÖZY Tamás: *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben?* Magyar Jog, 2008, 796–802. o.
- SZABÓ Csilla: *„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán*. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.
- SZABÓ Csilla: *„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán*. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.
- SZEGHŐ Katalin is: *Sérelemdíj – kérdések és kezdeti tapasztalatok*. Magyar Jog 2020, 136-145. o.

⁶² Fővárosi Ítéletábra Pf. 20.620/2018/6.

A kézirat benyújtása A Szerkesztőség arra kéri a szerzőket, hogy a *Miskolci Jogi Szemlének* közlésre ajánlott kéziratokat elektronikus formátumban nyújtsák be az alábbi címre: jogi.szemle@gmail.com

Kérjük a szerzőket, hogy külön oldalon (külön file-ban) tüntessék fel az alábbi adatokat:

- a szakcikk teljes címe, a szerző neve, postai címe, telefonszáma, e-mail címe;
- intézményi hovatartozás (ahogy a szerző a folyóiratban szeretné feltüntetni);

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy az érintett írást még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában). A *Miskolci Jogi Szemle* nem fogad be olyan kéziratokat, amelyek nem felelnek meg ennek a feltételnek.

A lektorálási folyamat A *Miskolci Jogi Szemle* Szerkesztősége a benyújtott kéziratokról minden esetben kikéri két lektor véleményét. A folyóirat nem jelentet meg olyan szakcikket, amely nem kapott legalább egy támogató lektori véleményt. Ugyanakkor a Szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy támogató lektori vélemények ellenére is visszautasítson kéziratokat.

A lektorok a kéziratok anonimizált változatáról nyilvánítanak véleményt. Ezért arra kérjük a szerzőket, hogy nevüket és intézményi hovatartozásukat külön lapon jelöljék meg. Az önazonosító idézetek és hivatkozások helyét hagyják üresen a kézirat első benyújtásakor. A szerzők felelőssége, hogy az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat a kézirat végső változatának elkészítésekor helyezték vissza a szövegbe.

A Szerkesztőség a lektori véleményekről (ugyancsak anonimizált formában), a befogadásról vagy annak elutasításáról szóló értesítéssel egyidejűleg, tájékoztatást ad a szerzőknek. A szerzőket a cikk elfogadása után megkérjük, hogy adják át a cikk szerzői jogait a *Miskolci Jogi Szemle* kiadójának.

Formai követelmények A *Miskolci Jogi Szemle* által követett hivatkozási gyakorlat részletes szabályai elérhetők a következő címen:

<https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/jogiszemle/index>
